

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

О. Л. Кучма, Л. М. Сіньова

**ДОПОМОГИ ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Київ – 2018

УДК 349.3:364 (477)

ББК 67.405 (4 Укр)

К 95

Рекомендовано до друку Вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 29.11.2017 р.)

Рецензенти:

О. В. Тищенко, доктор юридичних наук, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

М. М. Шумило, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, старший науковий співробітник

О. Л. Кучма, Л. М. Сіньова

Допомоги як вид соціального забезпечення за законодавством України. Монографія. – Київ: ФОП Маслаков, 2018. – 252 с.

У монографії проаналізовані види соціальних допомог, які надаються різним верствам населення, наведені позиції науковців, законодавче регулювання та судова практика. Зміст монографії допоможе у засвоєнні студентами основних положень чинного законодавства у сфері соціальних допомог (страхових та нестрахових), правильно тлумачити та застосовувати норми законодавства про допомоги населення, приймати обґрунтовані рішення в сфері правового регулювання відносин, що регламентуються правом соціального забезпечення України.

Монографія стане в нагоді науковцям, викладачам, аспірантам, студентам, юристам, а також для всіх, хто цікавиться правом соціального забезпечення України.

УДК 349.3:364 (477)

ББК 67.405 (4 Укр)

К 95

©Кучма О. Л., 2018 р.

©Сіньова Л. М., 2018 р.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Розділ 1. Допомоги в правовій доктрині.....	7
Розділ 2. Допомога безробітній особі.....	20
Розділ 3. Допомога особі, яка втратила працездатність...	72
Розділ 4. Допомога малозабезпеченій особі.....	96
Розділ 5. Допомога сім'ї з дітьми.....	129
Розділ 6. Допомога по догляду за особою.....	169
Розділ 7. Допомога особі, яка не має права на пенсію....	183
Розділ 8. Допомога на поховання.....	197
Розділ 9. Допомога особі, яка має спеціальний статус....	212
Висновки.....	233
Список джерел.....	236

ПЕРЕДМОВА

Одним із напрямків соціальної політики держави є надання допомог. У наукових дослідженнях приділяється багато уваги соціальному захисту та соціальній допомозі як у цілому, так і щодо окремих категорій громадян, що свідчить про його багатогранність і необмеженість для дослідження.

За ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх на випадок повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. У вітчизняній юридичній науці поняття державної соціальної допомоги визначається по-різному. Відповідно, виділяються різні критерії, що дають право на її отримання, та ознаки, які дозволяють відмежувати її від інших видів соціального забезпечення.

⁴ Різні аспекти соціального захисту та державної соціальної допомоги відображені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених: В. С. Андрєєва, В. М. Андріїва, В. В. Андріїв, І. С. Андрієнка, В. В. Буяшенко, В. С. Венедіктова, Н. І. Вознюк, Т. А. Занфірової, М. І. Іншина, Р. І. Іванової, В. Л. Костюка, Е. М. Лібанової, Л. Ю. Малюги, О. Т. Панасюка, С. М. Прилипка, Б. І. Сташківа, І. М. Сироти, С. М. Синчук, Д. І. Сірохи, А. О. Сіленко, В. Л. Стрепка, О. В. Тищенко, В. С. Тарасенка, І. Ю. Хомича, М. М. Шумила, В. І. Щербини, О. М. Ярошенка та ін. Однак теперішній стан системи державної соціальної допомоги різним категоріям осіб засвідчує необхідність детальнішого аналізу й надання конкретних пропозицій щодо вдосконалення наявної системи у найближчій перспективі.

Факторами, які спонукали до написання монографії стали загальна тенденція в Україні до зuboжіння населення та соціальної нерівності. В даній монографії проаналізовано види допомог, надання яких забезпечено на державному рівні і повинно суттєво

знизити рівень бідності серед малозабезпечених, соціально вразливих верств населення. З цих причин соціальне забезпечення має виключне значення для добробуту громадян і всього суспільства в цілому.

Захист від бідності в Україні здійснюється як загальними, так і спеціальними заходами. Усі заходи щодо надання соціальних допомог безробітній особі, особі, яка втратила працездатність, малозабезпеченим сім'ям, сім'ям з дітьми, особі, яка не має права на пенсію, особі, яка має спеціальний статус та іншим, функціонування соціальних служб тощо входять до кола обов'язків Договірної Сторони за статтями Європейської соціальної хартії (переглянута) 1996 р.

Водночас в Україні передбачено комплекс спеціальних соціально-економічних і суто правових заходів у сфері подолання бідності. Передусім це набуло відображення у Стратегії подолання бідності, затвердженій Указом Президента України від 15 серпня 2001р. № 637/2001. Кабінет Міністрів України своєю постановою від 21 грудня 2001 р. № 1712 затвердив Комплексну програму забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності.

Таким чином, забезпечення нормальних умов життєдіяльності та посилення соціального захисту категорій осіб, які мають право на отримання різних видів допомог надзвичайно важливі для України в сучасних умовах реалізації стратегічного курсу побудови соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграції у світовий економічний та правовий простір.

Більше того, низький життєвий рівень більшості сімей в сучасній Україні обумовлює необхідність дослідження проблеми бідності та методів оцінки соціально-економічного становища малозабезпечених сімей, сімей з дітьми, осіб, які не мають права на пенсію, осіб, які мають спеціальний статус, осіб похилого віку, непрацездатних громадян та інших категорій осіб.

На сьогодні відомі чотири основні підходи до визначення і виміру бідності: абсолютний, відносний, суб'єктивний та інтегральний. Разом з тим слід відзначити, що в науці поки що немає уніфікованого, об'єктивного та беззаперечного критерію виділення найбільш знедолених верств населення, так само як і не існує єдиного визначення поняття «бідність» в силу того, що воно є багатограним та існує повсякденно.

РОЗДІЛ 1. ДОПОМОГИ В ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Вперше поняття допомоги було досліджене В. С. Андрєєвим. На його думку, допомоги – це всі, крім пенсій, грошові виплати аліментарного характеру з фондів для непрацевдатних, які являють собою підтримку громадянам у встановлених законом випадках¹.

У нормативно-правових актах не існує загального визначення поняття «допомога», а використовуються різні назви: державна соціальна допомога, державна допомога, тимчасова державна допомога, грошове забезпечення, матеріальна допомога, матеріальне забезпечення тощо. Б. І. Сташків дає таке визначення допомоги – це короткотермінові, щомісячні періодичні чи одноразові грошові виплати, що призначаються фізичним особам за рахунок страхових фондів чи бюджетних коштів з метою заміщення втраченого доходу або надання соціальної підтримки у складних життєвих обставинах, що мають тимчасовий характер².

На думку В. М. Андріїва, соціальну допомогу треба розуміти в широкому і вузькому змісті. В широкому розумінні можна включити всі види допомоги громадянам, які її потребують, включаючи: натуральну допомогу; соціальне обслуговування; державні стипендії; забезпечення пільгами деяких громадян; компенсаційні виплати, державні та страхові допомоги та ін. У вузькому розумінні – це види соціальних допомог за системою соціального страхування та державна соціальна допомога, які призначаються і надаються згідно законодавства України³.

Підставою для надання допомоги є складні життєві обставини – обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно. До таких відносяться інвалідність, часткова втрата рухової активності у

¹ Андрєєв В. С. Право соціального забезпечення в СРСР: Учебник. – М.: Юридическая литература, 1987, С. 254.

² Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення: // Б. І. Сташків [Навч. посіб.] – К.: Знання, 2005. – (Вища освіта XXI століття) – С. 273.

³ Андрій В. М. Окремі питання правового регулювання та забезпечення соціальними допомогамі за законодавством України // Проблеми правового забезпечення праці та соціального захисту населення України в сучасних умовах: [Збірник матеріалів круглого столу] / За ред. канд. юрид. наук, доц. Шумної Л.П. – Чернівці: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2007. – С. 169 – 173.

зв'язку зі старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, малозабезпеченість тощо⁴.

Р. І. Іванова вважає, що допомоги – це всі грошові, періодичні, соціально-аліментарні виплати, які мають характер державної допомоги й надаються громадянам у випадках та на умовах, передбачених законом із компенсаційною та іншою метою⁵. Отже, соціальна допомога – це одна з основних форм матеріальної підтримки осіб, які опинилися в складній життєвій ситуації та майновий стан яких не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим від межі забезпеченості, визначеної законодавством⁶.

Сучасна соціальна допомога характеризується інтегративними, міждисциплінарними підходами. Її розвиток відбувається в трьох напрямках. По-перше, визначається місце соціальної допомоги у структурі суспільної життєдіяльності. По-друге, йде пошук власного теоретичного обґрунтування. По-третє, виокремлюються конвенційні зв'язки з іншими формами суспільної життєдіяльності. Гуманістичний світогляд, заснований на визнанні невід'ємних прав людини, у тому числі права на гідне, повноцінне і щасливе життя для кожного, незалежно від його національних, расових, релігійних, вікових, статевих, індивідуальних або соціальних особливостей. Тому соціальна допомога є практичною реалізацією гуманістичного світогляду. Поняття гуманізму близьке за своїм змістом і походженням до гуманітарних проблем та інтересів суспільства, що стосуються міжособистісних взаємовідносин, сімейних зв'язків, людських контактів. Це розуміння особливо актуальне для сучасного суспільства, оскільки

⁴ Болотіна Н. Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять // Н. Б. Болотіна // Право України. – 2000. – № 4. – С. 35 – 39.

⁵ Іванова Р. И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР. – М., 1986, С.7.

⁶ Тарасенко В. С. Поняття та види соціальних допомог // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки". – 2014. - № 2/2. – С. 117-121.

основу вирішення гуманітарних проблем утворюють гуманістичні принципи⁷.

Як система суспільно-правових відносин, соціальна допомога – це складний комплекс елементів (суб'єктів, об'єктів, змісту та юридичних фактів), які в сукупності утворюють відповідні правові зв'язки; вступаючи в них суб'єкти реалізують свої права та виконують обов'язки стосовно забезпечення належного життєвого рівня громадян, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного страхування або якщо тривалість їх страхового стажу не достатня для отримання права на страхові виплати, за наявності, визначених законодавством України підстав та умов, тобто таких, які визнані державою соціально значущими. Суспільно-правові відносини, які виникають у зв'язку із призначенням та виплатою соціальної допомоги, як і відносини із соціального страхування є багатосторонніми⁸.

Соціальна допомога, залежно від джерела фінансування поділяється на страхову (фінснується за рахунок коштів єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування) та нестрахову (фінансується за рахунок бюджетних коштів).

Соціальна допомога розглядається також, як система грошових виплат. З цієї позиції нестрахову соціальну допомогу можна визначити як послідовну діяльність державних органів соціального захисту населення, а також головних розпорядників бюджетних коштів, пов'язаних із призначенням, перерахуванням та виплатою грошових коштів у визначеному законодавством розмірі. Нестрахова соціальна допомога, як система грошових виплат, характеризується такими особливостями, як повне фінансування цих виплат із Державного (місцевого) бюджету, а також чітке дотримання порядку, розміру та строків здійснення грошових виплат.

⁷ Буяшенко В. В. Соціальна допомога в контексті повсякденності Гуманітарний вісник ЗДІА випуск 39. 2009. С.161-173, С.172.

⁸ Хомич І. Ю. Особливості соціальної допомоги як форми соціального забезпечення населення України. Форум права 2013-3. С.717-724, С.719.

У широкому значенні нестрахова соціальна допомога – це цілеспрямована діяльність всіх владних органів, що забезпечує надання гарантованої державою соціальної підтримки за рахунок коштів Державного або місцевих бюджетів. У вузькому розумінні – це грошові виплати (крім субсидії, що надається безготівково), які надаються при настанні соціально значимого випадку визначеного законодавством особам (членам їх сімей) з метою матеріальної їх підтримки чи компенсації об'єктивно понесених витрат за рахунок коштів Державного або місцевих бюджетів⁹.

У науковій літературі соціальні допомоги вважають короткостроковими грошовими виплатами, що надаються з метою компенсації втраченого особою заробітку чи для її додаткової підтримки в разі настання соціального ризику за рахунок коштів соціальних страхових фондів чи бюджетів різних рівнів¹⁰.

Дискусійно стверджувати, що при настанні страхових ризиків має надаватися соціальна допомога, адже підставою для здійснення соціального забезпечення, в тому числі і допомагами, є настання соціального випадку, а не ризику.

У своєму дослідженні Т. В. Деркачева доходить висновку, що «право на соціальну допомогу – це визнана міжнародним співтовариством і гарантована державою можливість людини мати засоби існування в обсязі встановленого прожиткового мінімуму незалежно від зайняття будь-якою професійною діяльністю та участі у фінансуванні виплат і послуг». Т. В. Деркачева виділяє ознаки державної (нестрахової) соціальної допомоги як самостійної організаційно-правової форми соціального забезпечення. По-перше, вона поширюється на особливих суб'єктів – незаможні родини та незаможних самотньо проживаючих громадян. По-друге, джерелами фінансування служать бюджети різних рівнів. По-третє, надаються особливі види виплат і послуг. По-четверте, соціальна допомога призначається рішенням органу соціального захисту

⁹ Андрій В. В. Державні допомоги як вид соціальної підтримки. Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Право», Випуск 2, 2015 - С.318-323, С.323.

¹⁰ Право соціального забезпечення: навч. посіб. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [за ред. П.Д. Пилипенка]. – К.: Ін Юре, 2006. – 496 с., С.143-144.

населення за місцем проживання або реєстрації малозабезпеченої особи, як правило, після перевірки потреби в ній¹¹.

На думку К. С. Харіна державна (нестрахова) соціальна допомога є самостійною організаційно-правовою формою соціального забезпечення. Право на таку допомогу мають особи, які з поважних причин не працювали і не сплачували обов'язкові страхові внески (наприклад, інваліди з дитинства) та не мають засобів до існування у розмірі прожиткового мінімуму¹².

Суб'єктами соціальної допомоги, на думку О. Є. Мачульської, повинні визнаватися лише незаможні особи та сім'ї, а підставою для надання соціальних виплат або послуг – рівень індивідуального або сукупного доходу сім'ї. Якщо він є нижчим від величини прожиткового мінімуму, то сім'я (самотньо проживаючий громадянин) вважається незаможною і має право на отримання державної соціальної допомоги. Таким чином, право на соціальну допомогу не визначається участю в трудовій діяльності або сплатою страхових внесків, а обумовлюються реальною потребою. Основним критерієм, що визначає право на соціальну допомогу, є потреба. Потреба – це таке матеріальне становище, при якому індивідуальний або середньодушовий дохід фізичної особи та членів її сім'ї є нижчим від величини прожиткового мінімуму з незалежних від них причин¹³.

М. В. Лушнікова і О. М. Лушніков визначають правовідносини з соціальної допомоги як соціально-зобов'язальне відношення, за яким одна сторона – фізична особа має право вимагати від іншої сторони – держави надання адресної соціальної допомоги (державної (нестрахової) соціальної допомоги) в обсязі та порядку, передбачених законом або договором. Правовідносини з державної соціальної допомоги М. В. Лушнікова і О. М. Лушніков розглядають спільно із правовідносинами соціального

¹¹ Деркачева Т. В. Правовое регулирование государственной социальной помощи (Федеральный и региональный аспекты): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Т. В. Деркачева. – Москва, 2002. – 265 с., С. 8.

¹² Харин К. С. Право социального обеспечения: Учебное пособие / К. С. Харин. В 2 ч., Ч. 1. – СПб. 2000. – 360 с. С. 164.

¹³ Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения: Учебник / Е. Е. Мачульская. – М.: ИД Юрайт, 2010. – 692 с., С. 421.

обслуговування. Якщо відмежувати державну соціальну допомогу, то вона буде характеризуватися наступними ознаками:

1) підставою виникнення є нужда (бідність) – потреба громадянина;

2) як об'єкт правовідношення покликана забезпечити показник життя нужденних на визначеному законом мінімальному рівні. Фінансування здійснюється за рахунок коштів державних та місцевих бюджетів, а перелік гарантованих соціальних послуг надається безоплатно;

права і обов'язки учасників – державних і місцевих соціальних служб, з одного боку, та фізичної особи – з іншого, носять соціально-аліментарний характер, а зазначені соціальні служби зобов'язані надати соціальну допомогу на умовах і в порядку, передбачених законом¹⁴.

«Потреба» в якості першої ознаки отримання державної соціальної допомоги фіксується не тільки в українському законодавстві, а також у законодавстві багатьох закордонних держав. Згідно ст. 124 і 134 Закону «Про безробіття» (Jobseekers Act 1995 (JSA) та додатку № 2 Закону «Про соціальні допомоги та виплати» (Social Security Contributions and Benefits Act 1992 (SSCBA) державна соціальна допомога у Великобританії є основною формою допомоги малозабезпеченим, базується на перевірці реальної потреби і надається тим, хто не працює повний робочий день та не перебуває на обліку як безробітний. Критеріями, що визначають право на отримання цієї допомоги, є:

а) постійне проживання на території Великобританії і знаходження на її території у момент звернення за призначенням допомоги; б) вік 16 років і старше; в) не навчається заочною формою навчання; г) наявність доходів нижче розміру прожиткового мінімуму, визначеного індивідуально з урахуванням наявності утриманців, віку, стану здоров'я та рівня освіти; д) відсутність роботи за винагороду понад 16 годин на тиждень для

¹⁴ Лушникова М. В. Курс права соціального забезпечення / М.В. Лушникова, А.М. Лушников. – 2-е изд., доп. – М.: «Юстицинформ», 2009. – 636 с., С.79.

заявника або 24 годин – для чоловіка чи дружини; е) відсутність права на отримання допомоги по безробіттю.

Відповідно до § 1 Федерального Закону «Про соціальну допомогу» (Bundessozialhilfegesetz (BSHG)) державна соціальна допомога у Німеччині – це гарантований державою прожитковий мінімум, що виплачується міськими комунами громадянам, які опинилися у важкому матеріальному становищі¹⁵. Право на отримання соціальної допомоги має будь-яка людина, що опинилася у важкій ситуації, яка постійно та легально проживає у ФРН (громадяни ФРН; іноземці, які володіють необмеженим правом на проживання; визнані біженці), у разі, якщо самостійне утримання неможливе¹⁶.

М. В. Лушнікова та О. М. Лушніков визначають потребу з урахуванням трьох елементів у сукупності: 1) зв'язок із розміром прожиткового мінімуму; 2) врахування усіх доходів і майна особи; 3) врахування причин нужди, які повинні не залежати від особи¹⁷.

Тарасенко В. С. класифікує соціальні допомоги за різними критеріями. Так, залежно від джерел фінансування поділяє соціальні допомоги на страхові, нестрахові (державні) та недержавні¹⁸.

До страхових соціальних допомог відносить грошові виплати, що призначаються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування особам за рахунок страхових фондів із метою відшкодування їм втраченого заробітку або часткової компенсації понесених додаткових витрат у передбачених законодавством випадках. Підтримка населення, яке знаходиться у скрутному матеріальному становищі, може виходити від держави у вигляді забезпечення державними соціальними допомогами за рахунок державного і місцевих бюджетів. Метою

¹⁵ Федеральний Закон «Про соціальну допомогу» (Bundessozialhilfegesetz (BSHG)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bshg/gesamt.pdf>

¹⁶ Снырбаев Е. Между серединой и низами: Бедность еще существует / Е. Снырбаев // Социология, 2002. – № 11. – С. 32 – 38., С.33

¹⁷ Лушнікова М. В. Курс права социального обеспечения / М.В. Лушнікова, А.М. Лушніков. – 2-е изд., доп. – М.: «Юстицинформ», 2009. – 636 с., С.94

¹⁸ Тарасенко В. С. Поняття та види соціальних допомог. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки Вип.2 Том 2. 2014 - С.121-126.

надання таких допомог є матеріальна підтримка осіб, доходи яких є нижчими від прожиткового рівня, або часткова компенсація витрат, які понесла особа у зв'язку з настанням соціального випадку чи необхідністю оплати комунальних послуг (наприклад, допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства).

Державна соціальна допомога – це грошові одноразові або періодичні виплати, які надаються особам, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, для компенсації понесених ними додаткових витрат у разі настання визначених законодавством соціальних випадків, що фінансуються за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів. Врегулювання призначення й виплати всіх видів державних соціальних допомог здійснюється відповідними нормативними актами, у зв'язку з чим, за наявності передбачених законом обставин, громадяни набувають безумовне право на той чи інший вид допомоги. Одним з учасників правовідносин із надання державних соціальних допомог є державний орган, до компетенції якого відповідно до закону належить призначення й виплата конкретного виду соціальної допомоги¹⁹.

Базове поняття «соціальна допомога» є полісемантичним і вживається у юридичній літературі у вузькому та широкому значеннях²⁰. Аналіз визначень поняття «державна соціальна допомога» показав, що вони створені на основі переліку ознак даного виду соціального захисту і є два підходи до їх формування. В першому випадку – це узагальнені визначення, де загальновідомі категорії та зв'язки між ними лише позначаються, але не розшифровуються²¹. В другому – це деталізовані, розширені визначення²². З метою уточнення визначення поняття «державна

¹⁹ Тарасенко В. С. Поняття та види соціальних допомог. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки Вип.2 Том 2. 2014 - С.121-126.

²⁰ Рудик В. Зміст поняття «соціальна допомога в теорії та законодавстві» / В. Рудик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Yurukr/2011_11/10.pdf.

²¹ Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення. Навч. посіб. / Б. І. Сташків – К.: Знання, 2005. – 405 с. - С. 274.

²² Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні: Підручник. / І. М. Сирота. – Х.: Одиссей, 2007. – 408 с. – С. 5.

соціальна допомога», насамперед Н. І. Вознюк встановила основні ознаки цього виду соціального захисту:

1. Основним джерелом фінансування державних соціальних допомог є кошти державного та місцевих бюджетів.

2. Соціально-аліментарна природа, тобто безеквівалентність надання допомог. Набуття права на призначення державних соціальних допомог не пов'язано з трудовою діяльністю, страховим стажем особи. Хоча, слід погодитись з тим, що домінуюча у теорії соціального захисту концепція аліментарності соціальних допомог, втрачає своє значення і в основу визначення цього виду соціального захисту покладено теорію соціального ризику, яка відображає об'єктивні чинники виникнення права на соціальні допомоги²³.

3. Пасивний статус суб'єкта-одержувача: коло суб'єктів із загальним та спеціальним правовим статусом, умови надання допомог чітко встановлені в законодавстві.

4. Цільова спрямованість: метою надання допомог є матеріальна підтримка визначених суб'єктів, які в результаті настання соціальних ризиків втратили джерело доходів або їх дохід є нижчим за прожитковий мінімум, понесли додаткові витрати, пов'язані з певними подіями (поховання, народження дитини) або наділені спеціальним правовим статусом. *Позиція авторів монографії - не соціальний ризик а соціальний випадок є підставою матеріального забезпечення.*

5. Фіксований розмір державних соціальних допомог, як правило у співвідношенні з прожитковим мінімумом або з рівнем забезпечення прожиткового мінімуму (гарантованим мінімумом). Наприклад, допомоги дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства; державні соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам призначаються у відсотковому співвідношенні до встановленого законом прожиткового мінімуму. Н. І. Вознюк зазначає, що сьогодні відсутній єдиний підхід щодо визначення

²³ Андрієнко І. С. Правове регулювання державних соціальних допомог малозабезпеченим особам в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 – «Трудове право; право соціального забезпечення» / І. С. Андрієнко. – Львів, 2010. , С. 9.

розмірів допомог. Це може бути фіксований розмір, різниця між доходом отримувача та прожитковим мінімумом, в окремих випадках визначення розміру допомоги делеговано органам місцевого самоврядування (допомога на поховання).

6. Адресний характер призначення, який проявляється у залежності розміру допомоги не тільки від прожиткового мінімуму, але й від доходів особи. Слід погодитись з В. Л. Стрепко, що адресність – це один із принципів, на яких ґрунтується інститут соціальних допомог, який передбачає право на соціальну допомогу за умови настання соціального ризику, а також реальної потреби людини у соціальній підтримці. Адресними є усі допомоги, зумовлені настанням ризику малозабезпеченості²⁴.

7. Грошова форма.

8. Обмеженість строків виплати певними часовим рамками, встановлення яких обумовлено визначеними в законодавстві подіями: на період встановлення інвалідності, до досягнення дитиною вісімнадцятирічного віку тощо.

9. Мобільність: можливість встановлення як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. Органи місцевого самоврядування можуть ухвалювати рішення про надання додаткових видів допомог за кошти місцевих бюджетів.

10. Комплексний характер: законодавство дозволяє одній і тій же самій особі отримувати одночасно декілька видів державних соціальних допомог, передбачено можливість отримання допомог одночасно з іншими виплатами, пільгами та послугами.

Отже, Н. І. Вознюк під державними соціальними допомогамі розуміє грошові одноразові чи періодичні виплати, які надаються на умовах та в розмірах, передбачених законодавством, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, особам, які в результаті настання соціальних ризиків втратили джерело доходів або їх дохід

²⁴ Стрепко В. Л. Про універсальність та адресність допомог за правом соціального забезпечення / В. Л. Стрепко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_yu/2009_48/1971br48.pdf.

є нижчим за прожитковий мінімум, понесли додаткові витрати або наділені спеціальним правовим статусом²⁵.

Система державної соціальної допомоги в Україні є розгалуженою охоплює різноманітні верстви та групи населення, а в основу її організації покладено два основних принципи: адресність та категорійність. Низький поріг надання допомоги, а відповідно й малий розмір виплати, небажання витратити час на оформлення не впливової для добробуту домогосподарства допомоги чи обмеженість у можливостях щодо її оформлення тощо зумовлює як низький рівень охоплення бідного населення програмами соціальної підтримки, так і їх низьку дієвість та ефективність на шляху боротьби з бідністю²⁶.

Підтримка населення, яке знаходиться у скрутному матеріальному становищі, може виходити від недержавних установ та організацій і громадян у вигляді надання спонсорської та благодійницької допомоги.

Недержавна соціальна допомога, на думку В. С. Тарасенка, – це добровільна безкорислива пожертва, що надається недержавними юридичними особами та громадянами особам, які потребують матеріальної та іншої благодійної допомоги з метою поліпшення їхнього матеріального стану, які потрапили у складні життєві обставини в разі настання соціальних випадків та знаходяться за межею бідності. Недержавна соціальна допомога надається з метою досягнення економічної стабільності й підтримання осіб, які через фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів. Порядок та умови надання недержавних соціальних допомог визначаються суб'єктами-надавачами таких допомог самостійно.

В. С. Тарасенко поділяє соціальні допомоги ще за такими критеріями:

²⁵ Вознюк Н. І. До питання про поняття та види державної соціальної допомоги // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://historylaw.eenu.edu.ua/publ/2_92_2014/rozdil_3_aktualni_problemi_civilistiki/n_veznjuk_do_pitan_nja_pro_ponjattja_ta_vidi_derzhavnikh_socialnikh_dopomog/26-1-0-132

²⁶ Реут А. Г. // Сучасний стан та ефективність системи соціальної допомоги в Україні. Вісник Хмельницького національного університету 2010, № 4 Т.4 - С. 292-300.

- залежно від урахування майнового стану отримувача допомоги поділяє на допомоги, які призначаються незалежно від інших джерел доходів, що має особа, яка звернулася за призначенням того чи іншого виду соціального забезпечення, а також на допомоги, які призначаються з урахуванням майнового стану особи, тобто такі, що надаються за ознакою малозабезпеченості;

- залежно від форми надання соціальні допомоги можна класифікувати на допомоги, які надаються в готівковій (грошовій) формі, в натуральній формі (продукти харчування, одяг, взуття тощо) та в безготівковій формі (наприклад, адресні безготівкові субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг);

- залежно від суб'єкта отримання допомог соціальні допомоги поділяються на індивідуальні і колективні;

- залежно від мети використання соціальні допомоги можуть бути адресовані для задоволення особистих потреб суб'єкта-отримувача та утримання його сім'ї або надаватися на поховання членів його сім'ї;

- залежно від механізму визначення розміру соціальних допомог грошові виплати можуть встановлюватися у твердих розмірах та в розмірах, які визначаються у відсотковому відношенні до прожиткового мінімуму;

- залежно від строків виплати соціальні допомоги поділяються на разові, періодичні та щомісячні;

- залежно від рівня правового регулювання соціальні допомоги можуть поділятися на допомоги, гарантовані державою, призначення й виплата яких регулюється централізовано уповноваженими державними органами, а також допомоги, призначення й виплата яких регулюється на локальному рівні органами місцевого самоврядування²⁷.

²⁷ Тарасенко В. С. Поняття та види соціальних допомог. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки Вип.2 - Том 2. 2014 - С.121-126, С. 123, 124, 125.

Спільність всіх видів соціальної допомоги, яка дозволяє їх узагальнити, полягає у цільовому спрямуванні – бути матеріальною підтримкою особи за обставин, коли вона самостійно з поважних причин не в змозі отримати відповідний індивідуальним (чи сімейним) потребам дохід від трудової діяльності на рівні суспільно встановлених стандартів або, коли сукупний дохід сім'ї є об'єктивно недостатнім для задоволення соціальних потреб особи. Водночас така мета є узагальнюючим критерієм для соціальних допомог, кожна із яких має конкретне індивідуалізоване призначення²⁸.

Слід відзначити, що Україна, яка проголосила пріоритетним напрямком зовнішньої політики курс на зближення з Європейським Союзом, узяла тим самим відповідні зобов'язання щодо забезпечення реалізації прав людини. Серед них – право на соціальний захист, яке набуває особливого значення в умовах ринкових перетворень. Таким чином, перед Україною поставлено важливе завдання запровадити систему соціальних допомог та соціальної підтримки населення. Цього можна досягти за умови зміни бачення проведення реформ, які не мають бути епізодичними змінами окремих напрямків та сфер, а повинні відбуватися комплексно та системно, це дозволить сформувати нову систему соціального забезпечення якісно вищого рівня, яка буде відповідати вимогам Європейського Союзу²⁹.

В даній монографії розглянемо види страхових та нестрахових соціальних допомог, які надаються суб'єктам-одержувачам при настанні соціальних випадків.

²⁸ Синчук С. М. Цільове спрямування як критерій видового поділу соціальних допомог // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення зб. наук. пр.: матеріали І міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького; ред.: М.І. Іншин, Н.М. Хуторян, В.І. Щербина. – Київ: Ніка-Центр, 2013. – 676 с. – С. 614.

²⁹ Сінцова Л. М. Соціальні допомоги в умовах євроінтеграції України // Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу, 06 червня 2017 р., м. Київ / за ред. проф. Р.С. Мельника, відпов. ред. к.ю.н. Л.Ю. Малюга – Єреван : Видавництво Eurasian Social Science Association, 2017. – 104 с. – С. 85.

РОЗДІЛ 2. ДОПОМОГА БЕЗРОБІТНІЙ ОСОБІ

Конституція України гарантує громадянам право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ч.1 ст. 46). Безперечно, право на допомогу безробітній особі має велике значення для соціально орієнтованої держави, якою є Україна. Закріплення в Конституції такого права мало логічне продовження у додатковому врегулюванні низки нормативно-правових актів. Відносини у сфері зайнятості населення регулюються Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Господарським та Цивільним кодексами України, Законами України «Про зайнятість населення», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та іншими нормативно-правовими актами.

²⁰ Безробітний – це особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи³⁰.

Міжнародна Організація Праці до безробітних відносить осіб у віці 15-70 років (зарєєстрованих та незарєєстрованих в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють трьома умовами: не мають роботи (прибуткового заняття); протягом останніх чотирьох тижнів шукали роботу або намагались організувати власну справу; впродовж найближчих двох тижнів готові приступити до роботи. До категорії безробітних також відносяться особи, які: навчаються за направленнями служби зайнятості, знайшли роботу і чекають відповіді або готуються до неї приступити, але на даний момент ще не працюють³¹.

³⁰ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

³¹ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С. 151.

В закордонних країнах до визначення того, хто є безробітним підходять по різному. Так, до безробітних в США відносять тих, хто: а) входить у не інституціональне населення; б) не має роботи протягом тижня, охопленого обстеженням; в) здійснює конкретні спроби знайти роботу протягом попередніх даті обстеження чотирьох тижнів; г) у даний момент спроможний приступити до роботи. У Японії безробітним вважається той, хто не працював протягом тижня обстеження жодної години. У Великобританії безробітним вважається той, хто не має роботи протягом тижня обстеження, шукає роботу протягом цього тижня, або не може шукати її через хворобу, або хто чекає результатів переговорів про прийняття на роботу. У Німеччині визначення безробітного в цілому співпадає з вимогами Міжнародної Організації Праці, з тим лише винятком, що при визначенні певної особи безробітним не враховується критерій «готовність приступити до роботи»³².

Законодавець виокремлює поняття «зареєстрований безробітний» – особа працездатного віку, яка зареєстрована в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, як безробітна і готова та здатна приступити до роботи³³.

До умов, за наявності яких особу може бути визнано безробітним – суб'єктом права на зайнятість, відносяться: вікові обмеження, відсутність роботи та доходу, неможливість підшукати підходящу роботу, реєстрація в центрі зайнятості. Безробітні – це особи, які через відсутність роботи не мають заробітної плати або інших передбачених законодавством доходів, зареєстровані у центрі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи³⁴.

³² Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С. 152.

³³ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

³⁴ Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 78.

Сьогодні, для отримання статусу безробітного потрібно: по-перше, волевиявлення громадянина у формі звернення до державної служби зайнятості за місцем проживання для реєстрації як такого, що шукає роботу; по-друге, реєстрація громадянина як такого, що шукає роботу державною службою зайнятості; по-третє, неможливість надання підходящої роботи протягом семи днів перебування на обліку; по-четверте, заява про надання статусу безробітного; по-п'яте, рішення державної служби зайнятості про надання громадянину статусу безробітного. Під правовим статусом безробітного науковці розуміють сукупність, закріплених у законах та підзаконних нормативно-правових актах, загальних, спеціальних та особливих прав, свобод і обов'язків безробітного, які відображають специфічні потреби даної категорії населення³⁵.

Зарєстровані безробітні мають право на:

1) безоплатне одержання від територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції:

22 _____
послуг з пошуку підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, в тому числі на громадські та інші роботи тимчасового характеру;

консультаційних, інформаційних та профорієнтаційних послуг з метою обрання або зміни виду діяльності (професії);

інформації про свої права та обов'язки як безробітного;

відомостей про себе, які містяться в Єдиній інформаційно-аналітичній системі;

2) матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та Закону України «Про зайнятість населення»;

3) збереження права на виплату допомоги по безробіттю на період участі у громадських та інших роботах тимчасового характеру (тривалістю до 180 днів, зокрема у разі заміщення

³⁵ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.159, 164.

тимчасово відсутнього працівника) у розмірах, встановлених до укладення ними строкового трудового договору на участь у таких роботах;

4) оскарження, у тому числі до суду, дій або бездіяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, їх посадових осіб, що призвели до порушення прав щодо зайнятості особи.

Зареєстровані безробітні зобов'язані:

1) самостійно або за сприяння територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, здійснювати активний пошук роботи, який полягає у вжитті цілеспрямованих заходів до працевлаштування, зокрема взяття участі у конкурсних доборах роботодавців;

2) відвідувати територіальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, в якому він зареєстрований як безробітний у визначений і погоджений з ним час, але не рідше ніж один раз на тридцять календарних днів;

3) дотримуватися письмових індивідуальних рекомендацій щодо сприяння працевлаштуванню, зокрема брати участь у заходах, пов'язаних із сприянням забезпеченню зайнятості населення;

4) інформувати територіальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, протягом трьох робочих днів про обставини припинення реєстрації (зайнятості особи; поновлення на роботі за рішенням суду, що набрало законної сили; подання безробітним особисто письмової заяви про зняття його з реєстрації як безробітного або відмови від її послуг; дворазової відмови від пропонування підходящої роботи, а для безробітного, який вперше шукає роботу та не має професії (спеціальності), дворазової відмови від пропонування проходження професійного навчання; дворазової відмови від пропонування підходящої роботи

за професією (спеціальністю), набутою за направленням територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції; припинення професійного навчання за направленням територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, без поважних причин; невідвідування без поважних причин територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, протягом 30 робочих днів з дати прийняття рішення про таке відвідування (наявність поважних причин підтверджується відповідними документами); встановлення факту подання особою недостовірних даних та документів, на підставі яких було прийнято рішення про надання їй статусу безробітного, призначення (виплати) матеріального забезпечення на випадок безробіття та надання соціальних послуг; встановлення факту виконання безробітним оплачуваної роботи (надання послуг); набрання законної сили вироком суду про засудження особи до позбавлення волі, обмеження волі, арешту (крім випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням); вступу на навчання за денною формою; призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу; досягнення особою встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсійного віку або призначення пенсії на пільгових умовах, або за вислугу років; подання заяви про бажання здійснювати догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку або тривалістю, визначеною у медичному висновку; смерті безробітного або визнання його за рішенням суду померлим, безвісно відсутнім, недієздатним чи обмежено дієздатним; з дня видачі довідки до акта огляду медико-соціальною експертною комісією з висновками про визнання особи нездатною до трудової діяльності; з інших підстав, передбачених порядком реєстрації,

перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, і безробітних.).

Відповідальність за достовірність поданих до територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, даних та документів, на підставі яких приймається рішення щодо реєстрації безробітного та призначення матеріального забезпечення, надання соціальних послуг, покладається на зареєстрованого безробітного³⁶.

Основною умовою для набуття незайнятим громадянином статусу безробітного є відсутність підходящої роботи. На ринку праці представлені особи, які володіють різними професіями (спеціальностями), різним освітнім рівнем, мають різну кваліфікацію та стаж роботи, а також особи, які вперше шукають роботу або тривало безробітні. Кожній з цих категорій підходить робота, яка відповідає саме їх професійним характеристикам. З огляду на це під підходящою роботою ми розуміємо таку роботу, яка найповніше відповідає професійній підготовці особи, що шукає роботу, досвіду роботи, стану здоров'я та положенню на ринку праці³⁷.

Національний законодавець запропонував диференційований підхід до визначення підходящої роботи. Так, 1) для громадян, які втратили роботу і заробіток (трудоий дохід), підходящою вважається робота, що відповідає освіті, професії (спеціальності), кваліфікації працівника і надається в тій же місцевості, де він проживає. Заробітна плата повинна відповідати рівню, який особа мала за попередньою роботою з урахуванням її середнього рівня, що складався в галузі відповідної області за минулий місяць. При пропонуванні підходящої роботи враховується стаж роботи громадянина за спеціальністю, його попередня діяльність, вік, досвід, становище на ринку праці, тривалість періоду безробіття;

³⁶ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

³⁷ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.157.

2) для громадян, які вперше шукають роботу і не мають професії (спеціальності), підходящою вважається робота, яка потребує попередньої професійної підготовки, або оплачувана робота (включаючи роботу тимчасового характеру), яка не потребує професійної підготовки; 3) для громадян, які бажають відновити трудову діяльність після перерви тривалістю понад шість місяців, підходящою вважається робота за спеціальністю, що потребує попередньої перепідготовки чи підвищення кваліфікації, а в разі неможливості її надання – інша оплачувана робота за спорідненою професією (спеціальністю); 4) для громадян, які працювали не за професією (спеціальністю) понад шість місяців, підходящою вважається робота, яку вони виконували за останнім місцем роботи, а робота за основною професією (спеціальністю) може бути підходящою за умови попередньої перепідготовки чи підвищення кваліфікації з урахуванням потреб ринку праці у цій професії (спеціальності); 5) працевлаштування інвалідів здійснюється відповідно до рекомендацій МСЕК, наявних у інваліда кваліфікації і знань, з урахуванням його побажань; 6) у разі неможливості надання громадянину роботи за професією (спеціальністю) протягом шести місяців безробіття підходящою вважається робота, яка потребує зміни професії (спеціальності) з урахуванням здібностей, здоров'я, громадянина і колишнього досвіду, доступних для нього видів навчання та потреб ринку праці у цій професії (спеціальності); 7) при зміні громадянами професії (спеціальності) за направленням державної служби зайнятості підходящою вважається робота як за новою, так і за попередньою професією (спеціальністю) за останнім місцем роботи³⁸.

Відповідно до статті 21 Конвенції МОП №168 від 1988 року «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття» при визначенні, яка робота є підходящою, враховується, зокрема, згідно з приписуваними умовами і до певної міри, вік безробітних, трудовий стаж за попереднім фахом, наявний у них досвід,

³⁸ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.158

тривалість періоду безробіття, становище на ринку праці, наслідки зазначеної роботи для їхнього особистого і сімейного становища і та обставина, що робоче місце може бути незайняте як прямий наслідок зупинки виробництва у зв'язку з трудовим спором, що ведеться³⁹.

У п.14 Рекомендації МОП №176 від 1988 року «Щодо сприяння зайнятості та захисту від безробіття» концепція підходящої роботи не повинна поширюватися: а) на зайнятість, що спричиняє зміну професії, яка не враховує здібності, кваліфікацію, набуті робочі навички, робочий досвід або потенціал перепідготовки заінтересованої особи; б) на зайнятість, що спричиняє зміну місця проживання на таке місце, де відсутні підходящі житлові умови; в) на зайнятість із значно гіршими умовами праці та значно меншою винагородою порівняно з тими умовами праці й винагородою, які в цілому надаються на розглядуваний момент за передбаченими для роботи спеціальністю й районом; г) на робоче місце, що стало вакантним через прямий наслідок тимчасового припинення роботи у зв'язку з трудовим спором; д) на зайнятість, відмова від якої з причини, крім тих, що зазначено в а) і г), і за відповідного врахування всіх супутніх обставин, зокрема сімейних обов'язків працівника, не може обгрунтовано бути поставлена йому за вину⁴⁰.

Підходящою не може бути робота у разі, коли: вона пов'язана із зміною місця проживання безробітного без його згоди; місце роботи розташоване за межами доступності транспортного обслуговування, встановленої рішенням місцевої держадміністрації, виконавчого органу відповідної ради; умови праці не відповідають правилам і нормам, встановленим законодавством про працю та охорону праці, стану здоров'я особи, що підтверджено медичною довідкою; заробітна плата нижча, ніж

³⁹ Про сприяння зайнятості та захист від безробіття : Конвенція Міжнародної Організації Праці №168 від 1988 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_182

⁴⁰ Щодо сприяння зайнятості та захисту від безробіття : Рекомендації Міжнародної Організації Праці №176 від 1988 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_284

встановлений законом розмір мінімальної заробітної плати, або не забезпечуються гарантії щодо її своєчасної виплати⁴¹.

Державна політика у сфері соціального захисту безробітних – це сукупність економічно обґрунтованих заходів організаційного та правового характеру органів державної влади, наділених відповідними повноваженнями, спрямованих на: 1) забезпечення соціального захисту безробітних шляхом надання останнім фінансової та соціальної підтримки; 2) створення умов для працевлаштування безробітних⁴².

В. В. Юровська виокремлювала соціальний ризик безробіття, який на її точку зору, притаманний тим, хто вже мав роботу, а ризик незайнятості поширюється і на тих, хто не працював та визначає, що соціальний ризик безробіття – це ймовірність настання матеріальної незабезпеченості внаслідок відсутності заробітку чи іншого трудового доходу через втрату роботи і неспроможність самостійно її підшукати, а соціальний ризик незайнятості – це ймовірність настання соціальної незабезпеченості внаслідок відсутності можливості займатися суспільно значимою діяльністю та отримувати від неї доходи, за наявності прагнення особи до такої діяльності⁴³.

Безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування⁴⁴.

Безробіття як суспільне явище має давню історію, спираючись своїм корінням у часи античності. Протягом історії оціни суспільством цього явища коливались від сприйняття безробіття як великого соціального зла, з яким потрібно рішуче боротися за допомогою різних засобів, до явища, яке носить переважно

⁴¹ Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/198-2013-%D0%BF>

⁴² Коваленко С. О. Державна політика України у сфері соціального захисту безробітних: поняття та загальна характеристика. Наукові праці. Державне управління Випуск 153. Том 165. С.36-39, С.37.

⁴³ Юровська В. В. Правове регулювання відносин в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / В. В. Юровська; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2005. – 20 с., С.6-7.

⁴⁴ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

короткостроковий характер та не представляє серйозної проблеми. Безробітних же протягом всієї історії карали, змушували працювати, надавали матеріальну та іншу допомогу⁴⁵.

Безробіття як масштабне соціально-економічне лихо виникло у Великобританії на початку XIX століття і набуло небачених розмірів. Дещо згодом, у період Великої депресії 1930-х років, світ сколихнуло нове суспільне лихо – довготривале безробіття, яке завдавало ще більш руйнівних та не виправданих наслідків для багатьох країн світової спільноти, зокрема: США, Бельгії, Австралії, Великобританії та ін. Україна вперше стикнулася з проблемою довгострокового безробіття після розпаду СРСР. Політика нераціональної надзайнятості, яка була притаманна командно-адміністративній економіці, цілком себе не виправдала. Поширення гострої економічної кризи та реструктуризація підприємств спричинила скорочення попиту на робочу силу⁴⁶.

У США в 1920-1929 рр. середня кількість безробітних становила 2,2 млн. чол., а в 30-х – близько 20 % осіб найманої праці. Першу спробу пояснити сутність безробіття зробив англійський економіст Т. Мальтус. Він пояснив його надто швидким зростанням населення, яке випереджає збільшення кількості засобів до існування. Причину такого явища він вбачав у вічному біологічному законі, властивому всім живим істотам, – розмножуватися швидше, ніж збільшується кількість засобів до існування. Ця теорія з певними модифікаціями існує й нині. Засобами усунення безробіття Т. Мальтус і неомальтузіанці вважають війни, епідемії, свідоме обмеження народжуваності та інше⁴⁷. Слід зазначити, що економісти і правники досліджують форми і види безробіття. Причин безробіття може бути чимало, наприклад, завищені вимоги до заробітної плати, зміни в економіці,

⁴⁵ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.125.

⁴⁶ Шекета Є. Ю. Механізм попередження довготривалого безробіття: імперативи формування та напрями розвитку (на прикладі Карпатського регіону України): дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. / Івано-Франківський університет імені В. Стефаніка / Є. Ю. Шекета - Івано-Франківськ, 2015. - С.41.

⁴⁷ Безробіття: суть, причини, види // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/4525/132>

обмеженість попиту на різні послуги та товари, постійний прогрес техніки тощо.

Безробіття для України є досить актуальною проблемою на сьогоднішній день, оскільки воно створює низку проблем в соціальному і економічному плані, а саме: скорочення купівельної спроможності населення, утрата платників податків для бюджету і персоналу для підприємств.

Особливої уваги потребують питання щодо отримання гідної праці, дотримання загальних прав людини в соціально-трудої сфері, гарантування соціального захисту, впорядкування міжнародних міграційних потоків. Безробіття вважається, з одного боку, важливим стимулятором активності працюючого населення, а з іншого – великим суспільним лихом. Експерти Міжнародної організації праці вважають, що найближчими роками в середньому в світі рівень безробіття досягне 10 % і повністю ліквідувати його не зможе жодна країна. Стан ринку праці й тенденція до зростання числа безробітних свідчать про потребу прийняття термінових і радикальних заходів, необхідних для вирішення проблеми зайнятості та створення робочих місць. Наявна система допомоги безробітним не відповідає ситуації, яка склалася, а потребує докорінного реформування⁴⁸.

Безробіття – це таке соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може знайти застосування своїй робочій силі й стає «зайвою». На сьогодні, за даними ООН, близько 800 млн. осіб, тобто кожен третій працездатний у світі не має роботи взагалі або має сезонний чи випадковий заробіток. Чим нижчий рівень соціально-економічного розвитку країни, тим вищий рівень безробіття, і навпаки⁴⁹.

Безробіття – складне економічне, соціальне і психологічне явище. Водночас безробіття – це економічна категорія, яка відбиває економічні відносини щодо вимушеної незайнятості працездатного населення. Факторами формування безробіття можуть бути такі:

⁴⁸ Макроекономіка: Економічний цикл, зайнятість та безробіття // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuz-ekonomika.com>

⁴⁹ Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист / Е. Лібанова, О. Палій. – К.: Основи. – 2004. – 491 с.- С. 120.

нестача сукупного ефективного попиту; негнучкість системи відносних цін і ставок заробітної плати і викривлення в ній, пов'язані з грошовою експансією держави і подальшою інфляцією; недостатня мобільність робочої сили; структурні зрушення в економіці; дискримінація на ринку праці щодо жінок, молоді та національної меншості; демографічні зміни в чисельності та складі робочої сили; сезонні коливання в рівнях виробництва окремих галузей економіки⁵⁰.

Специфіка українського безробіття визначається також тим, що на відміну від країн із розвинутою економікою, з їх перевиробництвом товарів і обмеженістю ринку, в Україні немає непереборних перешкод для створення нових робочих місць для безробітних, адже ємність українського ринку для виробництва товарів і послуг далека від вичерпання⁵¹.

Причиною такого розповсюдженого явища, як безробіття, є неефективність використання робочої сили в минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату. Саме тому це явище є як економічною, так і соціальною проблемою. Особливої уваги потребують питання щодо дотримання принципів гідної праці, гарантування соціального захисту, дотримання загальних прав людини в соціально-трудовій сфері, упорядкування міжнародних міграційних потоків. З одного боку, безробіття вважається важливим стимулятором активності працюючого населення, а з іншого – великою суспільною проблемою⁵².

Зрушення, що відбуваються на сучасному етапі в економіці України призвели до суттєвих негативних змін на ринку праці, зокрема, до досить значних обсягів і рівня безробіття і, як наслідок, до неефективного використання робочої сили. При цьому слід

⁵⁰ Завіновська Г. Т. Безробіття і його види // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/316/39/1/2/>

⁵¹ Кундицький О. О. Страхування на випадок безробіття як інструмент фінансового забезпечення розвитку робочої сили в Україні / О.О. Кундицький // Стратегія економічного розвитку України. – 2009. - №24-25. – С. 63-68.

⁵² Вербець В. В. Соціологія. Навчальний посібник / В. Вербець, О. Субот. – К.: КОНДОР, 2009. – 550 с. - С. 111.

визнати, що нинішній розвиток підприємництва, малого бізнесу та інші ринкові перетворення ще не в змозі на належному рівні вирішити проблеми забезпечення ефективної зайнятості населення, створення нових робочих місць, підвищення якості життя населення та ін.⁵³

Основними факторами, що впливають на рівень безробіття, є:

1. Демографічні – зміна частки економічно активного населення у результаті зрушень у рівні народжуваності, смертності, середній тривалості життя та ін.

2. Техніко-економічні – темпи та напрямлення НТП, що зумовлюють економію робочої сили, та ін.

3. Економічні – стан національного виробництва, інвестиційної активності, рівня цін, інфляції, ВВП, рівня заробітної плати та ін.⁵⁴

За січень 2016 року кількість офіційно зареєстрованих безробітних в Україні збільшилася на 17,8 тисячі осіб – до 508,6 тисячі. На ринку праці роботодавці пропонують 31,3 тисячі вакансій, тобто на одне місце претендують 16 осіб. За січень працевлаштували лише 19,4 тисячі офіційно зареєстрованих безробітних (3,5%). Такі дані наводить Державна служба статистики. Загалом рівень безробіття в Україні становить близько 9% (враховані офіційно зареєстровані та незареєстровані безробітні). Жінок серед безробітних у 1,2 разу більше, ніж чоловіків (279,1 тис. проти 229,5 тис.). Складніше роботу знайти міським жителям – рівень безробіття тут у 1,3 разу більше, ніж у сільській місцевості (287,8 тис. проти 220,8 тис.). Торік у різних місяцях безробітних було від 394 тисяч до 524 тисяч. Загалом через служби зайнятості 2015 року працевлаштували 445,6 тисячі безробітних. 15,4 тисячі скористалися державною програмою, отримали одноразову допомогу із безробіття та

⁵³ Кропельницька С. О. Соціальне страхування: навч. посібн. / С.О. Кропельницька, Т.В.Солоджук [Вид. 2, перероб. та доп.] – К.: Центр учбової літератури, 2013. - 336 с. С. 98.

⁵⁴ Пастухова А. А. Фактори, що впливають на безробіття в Україні / А.А. Пастухова // Управління розвитком. - 2013. - № 16. - С. 36 – 38.

відкрили власні справи. Кожен другий колишній безробітний відкрив бізнес у сферах торгівлі та ремонту автотранспортних засобів, кожен десятий – у професійній, науковій та технічній діяльності, стільки ж – у сільському, лісовому та рибному господарствах⁵⁵.

Безробіття є об'єктом підвищеної уваги державної політики в сфері зайнятості, тому що має руйнівні наслідки для особистості безробітних і представляє собою загрозу порушення соціальної стабільності⁵⁶.

Безробіття завдає удару не лише по тим, хто втратив роботу, але й по працюючим, по людям найманої праці в цілому. По-перше, морально пригнічений стан працівників у періоди зростання безробіття внаслідок відчуття остраху опинитися без роботи і без засобів до існування. По-друге, наявність безробіття як «резервної армії праці» дає можливість роботодавцям чинити тиск на власний персонал, погіршувати умови праці, знижувати заробітну плату та переслідувати профспілкових активістів. Таким чином, в умовах ринково-обумовлених протиріч між найманими працівниками і власниками засобів виробництва безробіття є засобом розв'язання таких протиріч на користь останніх⁵⁷.

В економічній науці сформувався п'ять основних моделей регулювання зайнятості, кожна з яких передбачає певні заходи, що сприяють попередженню довготривалого безробіття. Безумовно, всі вони характеризуються рисами притаманної їм країни чи групи країн, а саме: скандинавська (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, Ісландія, Гренландія), англосаксонська (Великобританія, Канада, Ірландія), континентальна (Німеччина, Австрія, Бельгія,

⁵⁵ В Україні побільшало безробітних – на одну вакансію претендують 16 осіб // [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/v-ukrayini-pobilshalo-bezrobitnih-na-odnu-vakansiyu-pretenduyut-16-osib-593022.html>

⁵⁶ Костенко Л. М. Психологічний супровід як засіб психологічної реабілітації безробітних // [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/727652/>

⁵⁷ Фесенко А. М. Безробіття як комплексна соціальна проблема. / А. М. Фесенко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. - 2008. - Т. 103, Вип. 90. - С. 66-70.

Нідерланди, Швейцарія, Франція), американська (США), японська⁵⁸.

Основні причини виникнення довготривалого безробіття у сучасній ринковій економіці, зокрема: низький рівень інвестицій, дорогі кредитні ресурси, завищені ставки податків на фонд оплати праці, встановлений законодавством розмір мінімальної заробітної плати, система соціального страхування на випадок безробіття, невідповідність освітньо-кваліфікаційних вимог потребам ринку праці, швидкі темпи розвитку технологій, міграції, випадкові та сезонні заробітки тощо. Можливо застосувати в сучасних умовах розвитку як регіональних, так і національної економіки в Україні досвід США у сфері підвищення професійно-технічних вмінь безробітних за допомогою впровадження грантів Міністерством соціальної політики з метою реалізації програм зі сприяння працевлаштуванню безробітних шляхом підвищення їх професійних вмінь і навичок, надання освітніх послуг та забезпечення умов для отримання освіти впродовж життя, одним із проявів якої є дистанційне навчання. Найдоступнішими соціальним та навчальними установами у цій країні є Центри розвитку кар'єри, де безробітні мають можливість отримати цілий пакет соціальних послуг та науково-професійний супровід з приводу працевлаштування. Цікавим є досвід Великобританії у сфері стимулювання розвитку середнього і малого бізнесу шляхом організації підприємницьких зон, в яких населення та підприємства звільнені від сплати податків, а місцевий уряд створює різноманітні програми залучення безробітних до трудової діяльності. Особлива увага тут приділяється навчанню та консультуванню незайнятого населення підприємницьким навикам, у межах діяльності спеціалізованих бізнес-шкіл; стимулюванню самозайнятості

⁵⁸ Шекета С. Ю. Механізм попередження довготривалого безробіття: імперативи формування та напрями розвитку (на прикладі Карпатського регіону України): дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. / Івано-Франківський університет імені В. Стефаника / С. Ю. Шекета - Івано-Франківськ, 2015. - С.56.

населення шляхом організації підприємництва за сприяння місцевої влади, адресної фінансової допомоги або пільгових кредитів⁵⁹.

Незважаючи на очевидні успіхи в сфері зайнятості і боротьби з безробіттям, у Європі все ще зберігаються серйозні проблеми. Так, значні диспропорції маються в тендерних показниках зайнятості й участі в управлінні, істотні розходження присутності й у віковій структурі, високим залишається рівень безробіття серед молоді. С. В. Попов виокремлює такі основні проблеми, що впливають на стан ринку праці і потребують вживання активних заходів:

- Високий рівень безробіття в країнах ЄС у порівнянні з основними конкурентами в масштабах світової економіки (США, Японія);
- Глибокі і динамічні структурні зміни на світових ринках праці;
- Розвиток і подальше неминуче поглиблення процесів глобалізації і формування технологічного суспільства;
- Істотні розходження в рівнях бідності і забезпечення соціальними гарантіями в масштабах європейської економіки.

Безумовно, проблема безробіття не може бути вирішена у відриві від усього комплексу проблем соціального розвитку, що вже протягом декількох десятиліть служить предметом уваги всіх європейських країн і в значній мірі впливає на конкурентні позиції Європи. Розроблена в рамках Європейського Союзу соціальна політика дозволила зблизити соціальні стандарти в європейських країнах. У той же час європейська економіка і суспільство характеризуються в даний час цілим комплексом загальних проблем у соціальній сфері⁶⁰.

Науковці визначають безробіття як явище, що характеризується незайнятістю частини економічно активного населення, викликаною невідповідністю попиту та пропозиції

⁵⁹ Шекета Є. Ю. Механізм попередження довготривалого безробіття: імперативи формування та напрями розвитку (на прикладі Карпатського регіону України): дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. / Івано-Франківський університет імені В. Стефаніка / Є. Ю. Шекета - Івано-Франківськ, 2015. - С.70-71.

⁶⁰ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. - С.88.

робочої сили на ринку праці. Однак при цьому існує два різні підходи до визначення основного критерію безробіття. При першому підході – загальним критерієм безробіття вважається відсутність роботи у працездатного населення, що її шукає. У другому випадку – основним критерієм виступає відсутність робочих місць для всіх, хто має можливість і бажання працювати, незалежно від того, у працездатному віці людина чи ні⁶¹.

Р. І. Шабанов виділяє соціально-економічний феномен безробіття та правовий аспект безробіття.

Так, безробіття як соціально-економічний феномен характеризується вимушеною незайнятістю частини економічно активного населення, породжує не ринок праці сам по собі, а ринкову економіку у цілому. Об'єктивно економічною основою виникнення і розвитку безробіття є специфічні ринкові відносини власності на засоби виробництва. Процес відчуження від власності є разом з тим процесом або точніше спробою перетворення робочої сили людини у товар, в об'єкт купівлі-продажу на ринку праці, а самої людини – носія робочої сили і її власника – в об'єкт найму та звільнення, що ставить найманого працівника в умови, за яких він у будь-який момент може втратити роботу та опинитися в рядах безробітних. Безробіття у правовому аспекті – це правовий стан, що характеризується відсутністю в частини економічно активного населення можливості реалізації права на зайнятість з метою забезпечення повної, ефективної (раціональної), вільно обраної та гідної зайнятості⁶².

Законодавець виокремлює поняття «часткове безробіття» як вимушене тимчасове скорочення передбаченої законодавством тривалості робочого часу у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції з причин економічного, технологічного і структурного характеру без припинення трудових відносин⁶³.

⁶¹ Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С.61.

⁶² Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С.65-66.

⁶³ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

Р. І. Шабанов переконаний, що категорії «неповна зайнятість» та «часткове безробіття» є протилежними, однак, взаємопов'язаними поняттями. Так, часткове безробіття є одним із можливих наслідків вимушеної неповної зайнятості. У свою чергу, якщо «неповна зайнятість» є атиповою формою зайнятості, то «часткове безробіття» виступає, насамперед, страховим випадком у сфері соціального забезпечення та слугує підставою для надання працівникові допомоги по частковому безробіттю. У свою чергу, визнання можливості такої атипової форми зайнятості як вимушена неповна зайнятість та запровадження заходів мінімізації її наслідків, не вирішують основного питання: сприяння повній зайнятості населення⁶⁴.

Безробіття як складне соціально-економічне явище притаманне різним економічним системам: традиційним, ринковим, командно-адміністративним, змішаним, перехідним. Згідно з цим розроблено класифікацію типів безробіття: доіндустріальний, ліберально-ринковий, ринково-регульований, планово-адміністративний, системно-кризовий. Основні чинники виникнення безробіття в трансформаційній економіці на рівнях:

міжнародному: низький рівень конкурентоспроможності національної економіки, надмірна відкритість економіки і слабкий державний захист внутрішнього ринку, відсутність національних пріоритетів розвитку;

макрорівні: системна криза, просторо-структурна криза, деіндустріалізація, тінізація економіки, маргіналізація певних верств населення;

мікрорівні: криза праці і системи менеджменту, поглиблення відчуження найманих працівників від праці і власності;

особистісному: зниження рівня освіти та кваліфікації, несформованість нових ціннісних орієнтирів та ринкової мотивації⁶⁵.

⁶⁴ Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С.225.

⁶⁵ Кім Т. І. Безробіття в трансформаційній економіці: причини, форми, тенденції: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01. / Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна / Т. І. Кім – Х., 2003.

Як вказує Г. Т. Завіновська, досвід переходу окремих країн до ринку свідчить про те, що в кожний період рівень зайнятості і масштаби безробіття характеризуються значними коливаннями, зумовленими сукупним впливом багатьох чинників. При цьому причини появи безробіття і його види можуть дуже різнитися. Виходячи з цього розрізняють відкрите й приховане безробіття⁶⁶.

Безробіття класифікують за різними критеріями, С. В. Попов виокремлює наступні критерії.

1. За причинами виникнення: фрикційне, структурне, циклічне, сезонне безробіття.

Під фрикційним безробіттям розуміється незайнятість частини економічно активного населення в суспільно-корисній діяльності з причин підшукування для себе більш підходящої роботи.

Під структурним безробіттям слід розуміти незайнятість частини економічно активного населення в суспільно-корисній діяльності пов'язану із структурними змінами в економіці. У якості підвидів у структурному безробітті виділяють технологічне безробіття, причиною якого є технологічне переоснащення виробництва та територіальне безробіття, яке викликане закриттям виробництв у певній місцевості, пов'язане із структурними змінами в економіці.

Під циклічним безробіттям розуміють незайнятість частини економічно активного населення в суспільно-корисній діяльності пов'язану із спадом виробництва, обумовленим зменшенням сукупного попиту на товари і послуги.

Сезонні коливання попиту на робочу силу є причинами сезонного безробіття. І хоча даний вид безробіття і близький до циклічного, С. В. Попов вважає що це самостійний вид безробіття, оскільки його причиною є саме сезонні, а не будь-які інші коливання попиту на робочу силу. Даний вид безробіття характерний для сезонних галузей господарства.

2. За формою прояву: відкрите та приховане безробіття.

⁶⁶ Завіновська Г. Т. Безробіття і його види // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/316/39/1/2/>

До прихованого безробіття відносяться: надлишкова зайнятість (тобто стан коли підприємство використовує працю працівників, кількість яких перевищує потреби виробництва, виплачуючи їм повну заробітну плату); часткова (неповна) зайнятість (тобто стан коли на підприємстві працівники вимушені працювати неповний робочий час, отримують відповідну неповну заробітну плату та бажають працювати повний робочий час); не облікована (незареєстрована) незайнятість (тобто стан коли не всі хто не має роботи та шукає її, знаходяться на обліку в державній службі зайнятості); формальна зайнятість (тобто стан коли працівники змушені перебувати у тривалих відпустках без збереження заробітної плати).

3. За тривалістю: короткострокове (від 1 до 3 місяців), середньострокове (від 3 до 6 місяців), тривале (більше 6 місяців) безробіття.

4. За поширеністю: загальнодержавне, регіональне, галузеве, міське, сільське безробіття.

5. За соціально-професійним складом безробітних: професійне, статевікове, серед осіб з різним соціальним статусом, серед соціально-вразливих верств населення.⁶⁷

В науці виокремлюють довготривале безробіття як соціально-економічне явище у країні, коли певна частка економічно активного працездатного населення перебуває у безперервних пошуках роботи один рік або довше, що пов'язане з відсутністю відповідних робочих місць для даного контингенту незайнятих громадян, внаслідок невідповідності їх кваліфікації, рівня освіти та інших якісних характеристик сучасним вимогам ринку праці. Довготривале безробіття є головною передумовою знецінення людського капіталу, воно сприяє відстороненню людини від ринку праці, породжує професійну декваліфікацію, зниження мотивації до

⁶⁷ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.131-133, 138-142, 144, 147.

праці, відтік найбільш кваліфікованої робочої сили та інтелектуального потенціалу за межі країни⁶⁸.

Є. Ю. Шекета визначає безробіття як масштабну суспільну ситуацію в країні, спричинену економічними, політичними або соціальними чинниками, за якої значна частина працездатного населення не спроможна реалізувати свій трудовий і творчий потенціал через обмежену кількість вакантних робочих місць або через свою неконкурентноспроможність на ринку праці⁶⁹.

Безробіття сьогодні – це явище, яке притаманне будь-якій сучасній державі. Це без сумніву негативне явище, яке наносить шкоду суспільству, державі та окремій особистості, з яким кожна держава повинна боротися, застосовуючи як правові, так і економічні та соціальні механізми⁷⁰.

Зайнятість – це не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно⁷¹.

Загальна декларація прав людини закріплює положення по забезпеченню зайнятості та матеріальній підтримці в разі безробіття. Так, ст.23 Загальної декларації прав людини закріплює право кожної людини на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. А ст.25 декларує, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я, і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в

⁶⁸ Шекета Є. Ю. Механізм попередження довготривалого безробіття: імперативи формування та напрями розвитку (на прикладі Карпатського регіону України): дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. / Івано-Франківський університет імені В. Стефаніка / Є. Ю. Шекета - Івано-Франківськ, 2015. - С.5, 35.

⁶⁹ Шекета Є. Ю. Механізм попередження довготривалого безробіття: імперативи формування та напрями розвитку (на прикладі Карпатського регіону України): дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. / Івано-Франківський університет імені В. Стефаніка / Є. Ю. Шекета - Івано-Франківськ, 2015. - С.21-22.

⁷⁰ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.125-126.

⁷¹ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини. Подальший розвиток питання зайнятості знайшли в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. Так, ст. 6 зобов'язує держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнавати право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту з метою повного здійснення цього права, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини⁷².

Також Міжнародна організація праці регулює питання боротьби із безробіттям наступними актами: Конвенція «Про організацію служби зайнятості» №88 (1948 р.), Конвенція «Про працівників-мігрантів (переглянута 1949 року)» №97 (1949 р.), Конвенція «Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення» №143 (1975 р.), Конвенція «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» №142 (1975 р.), Конвенція «Про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками» №156 (1981 р.), Конвенція «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів» №150 (1983 р.), Конвенція «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття» №168 (1988 р.), Конвенція «Про найм та працевлаштування моряків» №179 (1996 р.), Конвенція «Про приватні агентства зайнятості» №181 (1997 р.).

Початок ХХІ століття ознаменувався особливою активністю регіональних міжурядових організацій у структуризації соціального простору Європи. І хоча ідея об'єднання європейських держав

⁷² Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. - С. 59.

започаткована ще у далекому минулому, її генезис на сучасному етапі характеризується створенням впливових міждержавних організацій, чільне місце серед яких посідають Рада Європи та Європейський Союз. Саме ці організації є найбільш ефективними формами інтеграції, яка сприяє формуванню європейського економічного, політичного та правового простору, об'єднанню європейських держав. Основним документом, на підставі якого здійснюється регулювання захисту соціальних та економічних прав людини, зокрема прав в сфері зайнятості та працевлаштування, в державах-членах Ради Європи є Європейська соціальна хартія. Основні напрямки політики держав-членів у сфері зайнятості, викладені у Додатку до Рішення Лісабонської Ради Європейського економічного співтовариства стосовно напрямків політики у сфері зайнятості 2003/578/ЄС від 22 липня 2003 р. Так, держави-члени в своїй політиці працевлаштування мають патрунувати три взаємодоповнюючі та взаємопов'язані цілі повної зайнятості, якості та продуктивності праці, та соціального гуртування і залучення⁷³.

42

Нині всі країни, які ми називаємо економічно розвиненими, і їх міжнародні організації приділяють першочергову увагу проблемам зайнятості як таким, без вирішення яких не можна забезпечити соціально-економічну стабільність. В цих країнах регулярно розробляються, фінансуються і виконуються програми зайнятості, що враховують специфіку конкретної соціально-економічної ситуації. В загальному випадку програми зайнятості можна поділити на групи активних підпрограм (сприяння зайнятості) і пасивних підпрограм (підтримання доходів)⁷⁴.

Важливим показником, що характеризує зайнятість населення, є показник трудової активності населення чи економічної активності за термінологією МОП. Його значення полягає, насамперед, у тому, що він дозволяє при аналізі та прогнозі виділити причини зміни чисельності зайнятого населення тільки за

⁷³ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. - С.69, 70, 77.

⁷⁴ Кашперук А. В. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту безробітних. / А. В. Кашперук // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/7698/%CA>

рахунок його трудової (економічної) активності. Виділення показника трудової активності дає можливість виділити лише ті фактори, які безпосередньо його обумовлюють, і, отже, дозволяє поглибити аналіз процесів формування й прогнозування зайнятості населення. Трудова активність населення виступає не тільки й не стільки як кількісний показник зайнятості, але і як його найважливіша якісна характеристика, на підставі якої може здійснюватись розподіл населення на зайняте та безробітних⁷⁵.

Р. І. Шабанов розкриває категорію зайнятості населення в тому числі і через ознаку гідності. Гідна праця – це праця, що з повагою сприймається суспільством, задовольняє індивіда за своїми моральними, матеріальними. Якісними, кількісними і змістовними характеристиками, не завдає шкоди здоров'ю і сприяє розвитку здібностей людини. Концепція гідної праці, окрім налаштування на повну і ефективну зайнятість і справедливую заробітну плату, передбачає у найближчій перспективі розвиток творчої складової праці серед зайнятого населення. Гідна зайнятість – зайнятість, яка приносить достатній дохід і при цьому залишає час для соціальних, сімейних, культурних, політичних та інших сторін життя, підвищення професійної кваліфікації. Із правової точки зору зайнятість населення – це складне комплексне явище, яке проявляється у суспільних відносинах, пов'язаних з реалізацією економічно активним населенням своєї здатності до праці, володіє ознаками продуктивності, ефективності (раціональності), вільності обрання і гідності та розкривається у різноманітних видах діяльності людини⁷⁶.

У сучасній науковій літературі виділяються дві основні позиції щодо правового розуміння поняття «зайнятість». Перша – зайнятість як діяльність осіб, друга – зайнятість як суспільні відносини⁷⁷.

⁷⁵ Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С.16-17.

⁷⁶ Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С.21-23.

⁷⁷ Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С.9.

С. В. Попов визначає зайнятість як відносини, що виникають у зв'язку з участю населення у діяльності, пов'язаній із задоволенням особистих та суспільних потреб, яка не суперечить законодавству, і, як правило, приносить дохід у грошовій або іншій формі⁷⁸.

Стосовно участі в суспільному виробництві людина може знаходитися в одному з 3-х станів: по-перше, зайнятою, якщо має роботу; по-друге, безробітною, якщо не має роботи й не шукає її (в сумі зайняті й безробітні складають економічно активне населення); по-третє, безробітною, якщо немає роботи й не шукає її (ці люди вважаються економічно неактивними і знаходяться поза ринком праці). До форм зайнятості у сфері найманої праці С. В. Попов відносить роботу: 1) за трудовим договором; 2) за договорами цивільно-правового характеру, предметом яких є виконання роботи й надання послуг (договори підяду, про надання послуг тощо); 3) на підставі обрання, призначення або затвердження на оплачуваній посаді в органах державної влади, управління та громадських об'єднаннях; 4) військова служба в Збройних Силах України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, військах внутрішньої та конвойної охорони й Цивільної оборони України, органах внутрішніх справ України, інших військових формуваннях, створених відповідно до вітчизняного законодавства, альтернативна (невійськова) служба⁷⁹.

За таким критерієм як міра охоплення економічно активного населення виділяють повну і неповну зайнятість⁸⁰.

Законодавець визначив неповну зайнятість як зайнятість працівника на умовах робочого часу, що менший від норми часу, передбаченої законодавством, і може встановлюватися за договором між працівником і роботодавцем з оплатою праці пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку; а повну зайнятість як зайнятість працівника за нормою робочого

⁷⁸ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. - С.40.

⁷⁹ Попов С. В. Форми реалізації права на працю: проблеми теорії та практики : [Монографія] / С. В. Попов. - Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. - С.29, 37.

⁸⁰ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. - С.41.

часу, передбаченою згідно із законодавством, колективним або трудовим договором⁸¹.

Другим критерієм зайнятості С. В. Попов визначає рівень відповідності інтересам працівника, роботодавця і держави та поділяє за цим критерієм зайнятість на продуктивну та непродуктивну та під продуктивною зайнятістю розуміє зайнятість особи, яка дозволяє досягти високих економічних показників при ефективному використанні ресурсів, з оплатою праці в розмірі більшому, ніж мінімально необхідний для відтворення робочої сили. Непродуктивна зайнятість, це формальна зайнятість (утримування надлишкових працівників або створення формальних робочих місць)⁸².

Законодавець визначає продуктивну зайнятість як зайнятість, що дає змогу забезпечити ефективне суспільне виробництво та задовольнити потреби працівника на рівні не менше встановлених законодавством гарантій⁸³.

Наступний критерій зайнятості: спосіб залучення до праці. МОП під терміном примусова чи обов'язкова праця розуміє будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг. Термін примусова чи обов'язкова праця не включає в себе: а) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають на підставі законів про обов'язкову військову службу і застосовують для робіт суто воєнного характеру; б) будь-яку роботу чи службу, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян повністю самоврядної країни; в) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи внаслідок вироку, винесеного рішенням судового органу, при умові, що ця робота чи служба виконуватиметься під наглядом і контролем державних властей і що зазначена особа не буде віддана або

⁸¹ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

⁸² Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.44-45.

⁸³ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

передана в розпорядження приватних осіб, компаній чи товариств; г) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають в умовах надзвичайних обставин, тобто у випадках війни або лиха або загрози лиха, як-от пожежі, повені, голод, землетрус, сильні епідемії або епізоотії, навали шкідливих тварин, комах чи паразитів рослин, і взагалі обставини, що ставлять під загрозу життя чи нормальні життєві умови всього або частини населення; д) дрібні роботи общинного характеру, тобто роботи, що виконуються для прямої користі колективу членом даного колективу і які тому можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу при умові, що саме населення або його безпосередні представники мають право висловити свою думку про доцільність цих робіт⁸⁴.

Законодавець визначає вільно обрану зайнятість як реалізацію права громадянина вільно обирати вид діяльності, не заборонений законом (зокрема такий, що не пов'язаний з виконанням оплачуваної роботи), а також професію та місце роботи відповідно до своїх здібностей і потреб⁸⁵.

Конституція України визначає, що не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан⁸⁶.

Критерій класифікації зайнятості: форма зайнятості. За цим критерієм С. В. Попов виділяє осіб, які зайняті на умовах трудового договору, самозайнятих осіб та осіб, що навчаються. В межах цього виду зайнятості виділяє такі підвиди зайнятості: постійну, часткову, тимчасову та додаткову⁸⁷.

⁸⁴ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.46-47.

⁸⁵ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

⁸⁶ Конституція України : Закон України : від 28.06.1996 №254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

⁸⁷ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.49.

Зайнятість як соціально-економічна категорія синтезує сукупність відносин щодо участі людей в суспільному виробництві і пов'язана із забезпеченням масштабів, умов і форм включення людей у суспільно корисну працю, з процесами формування, розподілу та використання трудових ресурсів, для задоволення матеріальних потреб людей та формування національного доходу держави⁸⁸.

Р. І. Шабанов визначає право на зайнятість як суб'єктивне право, закріплюване з метою втілення у дійсність права на працю, додержуючись його основних принципів. Право на зайнятість виступає, по-перше, як суб'єктивне право кожного громадянина, який належить до категорії економічно-активного населення, на державне сприяння в одержанні роботи або необхідної профпідготовки для цього, якому відповідає обов'язок держави в особі його компетентних органів здійснити таке сприяння, і, по-друге, як правочин реалізувати свої можливості на одержання роботи та державного сприяння в різних організаційно-правових формах та вимагати від відповідних органів і посадових осіб належного виконання цього обов'язку⁸⁹.

Спільними рисами політики зайнятості країн з розвинутою ринковою економікою є такі: а) субсидування найму на постійну роботу в приватному секторі; б) підтримка підприємств, що створені безробітними; в) створення робочих місць в державному або комерційному секторі. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою також свідчить, що масштаби втручання держави в функціонування ринку праці, яке базується на здійснюваних прогнозах і є довгостроковим, є значними. Одночасно головною рисою державного регулювання є опосередкований характер і невтручання безпосередньо в підприємницьку діяльність⁹⁰.

⁸⁸ Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С.9.

⁸⁹ Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С.50.

⁹⁰ Гетьманенко Ю. О., Тахтарова К. А. Зарубіжний досвід регулювання зайнятості молоді. / Ю. О. Гетьманенко, К. А. Тахтарова// Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект . – 2011. – Т.2. – С.51-58. С.58.

Працевлаштування – це комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації права особи на працю⁹¹.

Під працевлаштуванням С. В. Попов розуміє сукупність відносин з приводу підшукування роботи особам, що її шукають, та влаштування на неї за участю державних та інших посередницьких органів з урахуванням інтересів громадян, роботодавців та держави. Виходячи з вищезазначеного працевлаштування можна назвати одним із засобів сприяння зайнятості. Серед інших засобів слід виділити професійну орієнтацію, професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації безробітних громадян; організацію для безробітних громадян громадських робіт; надання безробітним громадянам соціальних допомог, дострокових пенсій, стипендій та інших видів соціальної підтримки. Науковець вважає недоцільним виділяти широке і вузьке розуміння категорії «зайнятість» і тим більше ототожнювати її з працевлаштуванням⁹².

Також С. В. Попов під працевлаштуванням розуміє спосіб сприяння досягненню повної, продуктивної й вільно обраної зайнятості за допомогою надання уповноваженими органами допомоги громадянам у пошуку роботи, а роботодавцям – у підборі необхідних працівників з урахуванням інтересів громадян, роботодавців і держави. Також виділяє основні ознаки поняття «працевлаштування»:

1) працевлаштування є однією з форм реалізації права громадян на працю;

2) участь у влаштуванні громадян на роботу спеціально уповноважених органів (державних і недержавних), що породжує виникнення правовідносин з працевлаштування, чого бракує при самостійному влаштуванні на роботу;

3) надання громадянам допомоги в пошуку роботи і влаштуванні на неї, а роботодавцям – у підборі необхідних

⁹¹ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

⁹² Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.39-40.

працівників, а також задоволення потреби в робочій силі – головні завдання працевлаштування, успішне вирішення яких неможливо без урахування у відповідних правових нормах інтересів громадян, роботодавців і держави;

4) здійснення працевлаштування у 2-х основних формах – сприяння громадянам у пошуку роботи і забезпечення роботою. Перша форма поширюється на всіх громадян, які в пошуку роботи вдаються до сприяння органів з працевлаштування, друга – тільки на окремі категорії осіб (інвалідів, неповнолітніх та інших громадян, які працевлаштовуються у рахунок установлених квот)⁹³.

В науці виокремлюють основні принципи правового регулювання працевлаштування: добровільність вступу громадян у правовідносини з працевлаштування; здійснення працевлаштування, як правило, спеціально уповноваженими органами (обов'язки з працевлаштування у деяких випадках можуть виконуватись і роботодавцями (головним чином, щодо вивільнюваних працівників). З одного боку, такий обов'язок покладено на роботодавців законодавством і в цьому смислі вони можуть бути визнані уповноваженими органами, з другого – не викликає сумнівів, що працевлаштування є другорядною функцією роботодавця й не є метою його діяльності.); загальний характер працевлаштування; надання особливої підтримки особам, які потребують підвищеного соціального захисту й не здатні на рівних конкурувати на ринку праці; поєднання інтересів громадян, роботодавців і держави (Основне завдання працевлаштування – сприяння, з одного боку, громадянам у влаштуванні на роботу, з другого – роботодавцям у підборі необхідних працівників і в забезпеченні в такий спосіб ефективної зайнятості населення. Для його успішного вирішення необхідно в нормах про працевлаштування закріпити положення, що відповідають інтересам

⁹³ Попов С. В. Форми реалізації права на працю: проблеми теорії та практики : [Монографія] / С. В. Попов. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. – С.41-42.

як громадян, так і роботодавців, бо інакше цей процес не можна буде визнати ефективним)⁹⁴.

К. П. Уржинський відзначав, що працевлаштування виступає однією з головних ланок, які поєднують попит і пропозицію робочої сили. Чим досконаліший механізм взаємодії між попитом і пропозицією робочої сили, тим більше можливостей у царині використання трудових ресурсів має суспільство⁹⁵.

Основними базовими макроекономічними проблемами на шляху формування ефективної моделі ринку праці є такі: а) низька продуктивність праці; б) відсутність структурних змін в економіці країни; в) висока тіньова складова; г) низька ціна робочої сили; д) непривабливий інвестиційний клімат у країні⁹⁶.

Правовідносини з працевлаштування становлять собою єдність 3-х взаємозалежних, але відносно самостійних правовідносин: а) між органом з працевлаштування та громадянином, який звернувся за допомогою в пошуку роботи; б) між органом з працевлаштування й роботодавцем з приводу добору й направлення на роботу осіб відповідної професії, спеціальності та кваліфікації; в) між громадянином і роботодавцем, до якого громадянин направлений органом з працевлаштування. Правовідносини з працевлаштування є складними, немайнового характеру, виникають переважно до укладення трудового договору, мають на меті виникнення останнього⁹⁷.

Є різні підходи до розуміння поняття працевлаштування. Представники одного з них розуміють працевлаштування у 3-х аспектах – широкому, вузькому і внутрішньому (в рамках конкретного підприємства). Так, О. М. Медведєв у широкому значенні тлумачить працевлаштування як проведену уповноваженими органами (головним чином державними) систему

⁹⁴ Попов С. В. *Форми реалізації права на працю: проблеми теорії та практики* : [Монографія] / С. В. Попов. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. – С.48-53.

⁹⁵ Уржинский К. П. *Трудоустройство граждан в СССР* / К. П. Уржинский. – М.: Юрид. лит., 1967. – С.13.

⁹⁶ Грищенко Ю. О. Матеріальне забезпечення економічно активного населення через соціальне страхування на випадок безробіття / Ю. О. Грищенко // Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Випуск 2. 2014 С.938-941, С.941.

⁹⁷ Попов С. В. *Форми реалізації права на працю: проблеми теорії та практики* : [Монографія] / С. В. Попов. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. – С.62, 85.

організаційно-правових заходів щодо сприяння й забезпечення громадян роботою чи іншими видами зайнятості (підприємств – кадрами), що супроводжуються встановленням особливих правовідносин із працевлаштування. Це ж поняття у вузькому розумінні (через службу зайнятості) становить собою посередницьку діяльність органів служби зайнятості між підприємствами, що мають потребу в кадрах, у громадянами, які звернулися за сприянням в одержанні роботи, яке закінчується працевлаштуванням⁹⁸.

Безпосереднім об'єктом регулювання законодавства у сфері працевлаштування є набір стандартів у галузі праці, що умовно можна поділити на 4 групи: 1) процедури наймання і звільнення, строки завчасного повідомлення працівника про майбутнє звільнення, розміри вихідної допомоги, необхідність повідомлення профспілкового органу або спеціального державного інституту про майбутнє вивільнення працівників; 2) особливі процедури проведення масових звільнень; 3) юридичні способи захисту працівника від незаконного звільнення; 4) види трудових договорів (з невизначеним строком дії) і строкові контракти, допуск на ринок праці агентств із надання тимчасового персоналу⁹⁹.

С. В. Попов підкреслює, що важливу роль у вирішенні проблем працевлаштування в західноєвропейських країнах відіграють соціально-партнерські відносини¹⁰⁰.

Т. І. Кім наголошує, що важливим завданням державної політики на ринку праці є створення загальної системи працевлаштування та спеціальної – для молоді і соціально уразливих верств населення. Стимулювання підприємницької ініціативи безробітних, задіяння недіючих робочих місць, розвиток громадських робіт, створення різноманітних програм професійної підготовки, перенавчання, підвищення кваліфікації, «бізнес-

⁹⁸ Медведєв О. М. Правовые проблемы обеспечения занятости населения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Моск. гос. ун-т. / О. М. Медведєв – М., 1994. – С.32-33.

⁹⁹ Вишнева Н. Законодавство о защите занятости и рынок труда (международный опыт) / Н. Вишнева // Вопр. економики. – 2003. - №4. – С.115.

¹⁰⁰ Попов С. В. Форми реалізації права на працю: проблеми теорії та практики : [Монографія] / С. В. Попов. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. – С.112.

інкубаторів», психологічних тренінгів тощо. Комплекс державних заходів по забезпеченню соціального захисту безробітних має включати: упорядкування системи соціального страхування; поширення послуг державної служби зайнятості та їх належне фінансове забезпечення; формування соціально-ринкової свідомості; розвиток фінансово-кредитних інструментів підтримки безробітних тощо¹⁰¹.

Професійне навчання – це набуття та удосконалення професійних знань, умінь та навичок особи відповідно до її здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації для професійної діяльності та конкурентоспроможності на ринку праці¹⁰².

Також законодавець визначає професійне навчання працівників як процес цілеспрямованого формування у працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок та вмій, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, що включає первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб виробництва¹⁰³.

Окремими статтями Європейська соціальна хартія закріплює право на професійну орієнтацію та професійну підготовку. Ст. 9 частини II ЄСХп закріплює, що з метою забезпечення ефективного здійснення права на професійну орієнтацію Сторони зобов'язуються, у разі необхідності, створити службу або сприяти діяльності служби, яка допомагатиме всім особам, включаючи інвалідів, у вирішенні проблем, пов'язаних із вибором професії та набуттям професійних навичок, з належним урахуванням здібностей кожної особи та потреби в них на ринку праці; така

¹⁰¹ Кім Т. І. Безробіття в трансформаційній економіці: причини, форми, тенденції: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01. / Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна / Т. І. Кім – Х., 2003

¹⁰² Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 р. №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

¹⁰³ Про професійний розвиток працівників : Закон України : від 12.01.2012 р. № 4312-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>

допомога повинна надаватись безкоштовно як підліткам, включаючи школярів, так і повнолітнім особам¹⁰⁴.

Професійне навчання безробітних є складовою освітянської діяльності держави, яка заключається в наданні державою можливості оволодіння безробітними затребуваними професійними вміннями та навичками. Професійне навчання безробітних активно впливає на структурну перебудову зайнятості, а відтак і на зниження напруженості в економічній та соціальній сферах життя суспільства. Можна констатувати, що професійна підготовка та працевлаштування безробітних є взаємопов'язаними заходами, які здійснює держава на шляху зниження безробіття та забезпечення продуктивної зайнятості населення¹⁰⁵.

Серед активних заходів державної політики у сфері соціального захисту безробітних варто виокремити професійне навчання безробітних як один із пріоритетних. Найбільш популярними формами навчання для безробітних у США є вечірня, заочна та дистанційна. Серед основних форм дистанційного навчання безробітних у США найпоширенішими є консультативне і кореспондентське навчання, регульоване самонавчання, «кейс»-технологія, телекомунікаційне і мережеве навчання. Вважає, що досвід США має бути використаний для реформування системи професійного навчання безробітних в Україні, однак необхідно скласти список професій, якими безробітні матимуть можливість оволодіти за такими формами навчання, враховуючи ефективність отриманих знань дистанційно чи заочно за тими чи іншими професіями¹⁰⁶.

У Франції навчання безробітних здійснюється за декількома програмами, основні з яких «Інтеграція і навчання» – для хронічно безробітних та «Допомога для зміни роботи». У Великобританії навчання безробітних здійснюється за базовою програмою

¹⁰⁴ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.71-72.

¹⁰⁵ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.165

¹⁰⁶ Коваленко С. Розвиток державної політики України у сфері соціального захисту безробітних: можливості впровадження зарубіжного досвіду. / С. Коваленко // Вісник Національної академії державного управління С.231-238, С.237.

«Навчання дорослого населення на базі роботи» і охоплює осіб у віці 25-63 років, що не мають роботи протягом 6 місяців і більше. Для осіб у віці 18-35 років діє програма «Новий договір». Ця програма покликана забезпечити реінтеграцію на ринок праці і стійке працевлаштування безробітних громадян, що одержували допомогу з безробіття протягом 6 місяців, а також самотніх батьків і інвалідів. Особлива увага приділяється громадянам зі спеціальними потребами або представниками проблемних груп (таких, як колишні ув'язнені або особи, які потребують навчання читанню і лічбі). У Данії навчання безробітних здійснюється в рамках таких моделей, як: 1. Активізація молодих безробітних (звичайне навчання, спеціальні курси навчання в професійних коледжах і центрах навчання для ринку праці, навчання у виробничих школах і народних школах старшого ступеню). 2. Курси навчання для ринку праці. 3. Програми навчання дорослих – сполучення виробничого і невиробничого навчання по типу початкового професійного навчання з присвоєнням професійної кваліфікації. 4. Навчання на робочому місці, що може здійснюватися як на державних, так і на приватних підприємствах, при цьому зарплата й умови праці встановлюються на основі контракту і відповідно до норм, прийнятих в даному секторі¹⁰⁷.

Держава гарантує працездатним громадянам, які постійно проживають на території України, зокрема, безплатне навчання безробітних нових професій. Перепідготовку в навчальних закладах або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії¹⁰⁸.

Для незайнятого населення професійне навчання здійснюватиметься у порівняно короткі терміни з урахуванням наявного життєвого, професійного досвіду і психічного стану.

Ця категорія населення має певні специфічні психічні якості внаслідок переживань, пов'язаних з втратою роботи і неможливістю в даний час реалізувати свій професійний потенціал, що потребує

¹⁰⁷ Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С.166-169.

¹⁰⁸ Конституція України : Закон України : від 28.06.1996 №254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

застосування психореабілітаційних заходів, удосконалення роботи з профорієнтації, індивідуального визначення профілю і рівня професійної підготовки, спрямованих на формування психологічної готовності громадян до навчання та праці за новообраною професією.

Професійне навчання незайнятого населення покликане сприяти ефективному використанню трудового потенціалу особистості, підвищенню її соціальної та професійної мобільності, виступати засобом профілактики масового безробіття, відігравати значну роль у підготовці кадрів для структурної і технологічної перебудови галузей економіки, стимулювати пошук незайнятим громадянином найефективніших шляхів підвищення свого професійно-кваліфікаційного рівня, інтелектуальної та трудової незалежності.

Основною метою професійного навчання незайнятих громадян є сприяння їм у працевлаштуванні шляхом отримання професії (спеціальності) або удосконалення кваліфікації та підвищення за рахунок цього рівня їх конкурентоспроможності на ринку праці¹⁰⁹.

В основу професійного навчання незайнятого населення закладаються такі принципи: добровільність професійного навчання; відповідність професійного навчання незайнятого населення державним вимогам; зв'язок професійного навчання з процесами ринкових перетворень, розвитком різних форм власності і господарювання, реструктуризацію економіки та зайнятості населення; орієнтація незайнятого населення на перспективні сфери трудової діяльності згідно з попитом на ринку праці; диференційований підхід до різних соціальних груп незайнятого населення; впровадження модульної системи професійного навчання з використанням індивідуального підходу до кожної особи; децентралізація управління професійною освітою

¹⁰⁹ Про Концепцію професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення : Постанова Кабінету Міністрів України : від 01.02.1996 р. №150 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/150-96-%D0%BF>

незайнятих громадян; взаємозв'язок професійного навчання незайнятого населення із загальною системою безперервної професійної освіти.

Професійне навчання включає підготовку незайнятих громадян, які не мають професії, перепідготовку робітників і спеціалістів за новими професіями та спеціальностями, підвищення кваліфікації незайнятого населення. Професійна підготовка незайнятих громадян, які звернулися до центрів зайнятості, не маючи професії, спрямовується на оволодіння ними спеціальними знаннями, уміннями і навичками за професіями, що користуватимуться попитом на регіональному ринку праці або необхідні для самозайнятості.

Професійна перепідготовка робітників і спеціалістів здійснюється з метою оволодіння спеціальними знаннями, уміннями і навичками за новою професією (спеціальністю) вивільненими працівниками та іншими незайнятими громадянами, яким не може бути запропонована підходяща робота за наявною у них професією.

56

Підвищення кваліфікації робітників і спеціалістів спрямовується на розширення та поглиблення їх знань, умінь і навичок за раніше набутими професіями (спеціальностями) до рівня, що відповідає сучасним вимогам науки і техніки, а також на опанування спеціальними знаннями, що сприятиме продуктивній зайнятості¹¹⁰.

Основними напрямками розвитку системи професійного навчання незайнятого населення є: здійснення навчання у відповідності з державними освітніми стандартами і вимогами ринку праці; забезпечення навчання у таких обсягах, які сприятимуть продуктивній і вільно обраній зайнятості та повному задоволенню поточних і перспективних потреб ринку праці; формування правових, економічних, соціально-психологічних інформаційно-методичних, матеріально-технічних і фінансових

¹¹⁰ Про Концепцію професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення : Постанова Кабінету Міністрів України : від 01.02.1996 р. №150 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/150-96-%D0%BF>

засад розвитку системи професійного навчання незайнятого населення, організація науково-методичного та нормативного забезпечення її функціонування; комплексний та системний підхід до навчання, посилення його соціально-економічної спрямованості; удосконалення організаційної структури управління системою навчання; визначення науково обґрунтованих нормативів кадрового забезпечення системи навчання на всіх рівнях управління; створення належної власної навчально-матеріальної бази державної служби зайнятості для навчання незайнятого населення за рідкісними професіями та за професіями, обсяги підготовки за якими в діючих навчальних закладах не задовольняють попит на територіальному ринку праці; розширення взаємозв'язків з професійними навчально-виховними та вищими навчальними закладами різних форм власності для здійснення на їх базі професійного навчання; запровадження цільового замовлення для навчальних закладів Міносвіти на професійне навчання незайнятого населення; удосконалення інформаційно-рекламної роботи (підготовка та видання проспектів, буклетів, відеофільмів, радіо- і телепередач); проведення на підприємствах, в установах і організаціях роз'яснювальної роботи серед працівників, які підлягають вивільненню, випускників навчальних закладів, у тому числі загальноосвітніх шкіл, щодо можливостей професійного навчання за рахунок коштів державного фонду сприяння зайнятості населення; запровадження заходів економічної заінтересованості підприємств у своєчасній перепідготовці та підвищенні кваліфікації вивільнюваних працівників з метою подальшого їх працевлаштування на даному підприємстві; створення умов для отримання незайнятими громадянами професій і спеціальностей відповідно до їх інтересів, нахилів, здібностей та стану здоров'я; визначення науково обґрунтованого переліку інтегрованих робітничих професій і спеціальностей фахівців для професійного навчання незайнятого населення відповідно до попиту на ринку праці на основі державного класифікатора професій; створення гнучкої системи підвищення кваліфікації незайнятих робітників і

фахівців з урахуванням нових напрямків розвитку науки і техніки, передових методів господарювання й управління; забезпечення тісної взаємодії органів освіти і державної служби зайнятості у професійному навчанні незайнятого населення; створення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, які залучатимуться до організації професійного навчання; підготовка типових навчальних планів, програм, підручників, навчальних і методичних посібників, дидактичних матеріалів для навчання та забезпечення їх тиражування; удосконалення навчально-виховного процесу на основі впровадження активних методів навчання, нових педагогічних технологій, інформатизації; розроблення та впровадження заходів щодо економічної заінтересованості навчальних закладів, підприємств, установ і організацій в якісному проведенні професійного навчання за направленням державної служби зайнятості; організація міжнародного співробітництва в сфері професійного навчання незайнятого населення з метою обміну досвідом роботи, виведення професійного навчання незайнятого населення на рівень розвинутих країн світу¹¹¹.

Професійне навчання безробітних організовується на замовлення роботодавця або для самозайнятості, провадження підприємницької діяльності, поточної та перспективної потреби ринку праці з урахуванням побажань безробітних і здійснюється у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах Державної служби зайнятості України, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання або безпосередньо у роботодавців – замовників кадрів за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Після успішного завершення повного курсу навчання за відповідними робочими навчальними планами та робочими

¹¹¹ Про Концепцію професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення : Постанова Кабінету Міністрів України : від 01.02.1996 р. №150 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/150-96-%D0%BF>

навчальними програмами безробітні отримують документи державного зразка:

свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації – за результатами первинної професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації безробітних за робітничими професіями;

диплом молодшого спеціаліста (про перепідготовку з присвоєнням кваліфікації), диплом спеціаліста (про перепідготовку з присвоєнням кваліфікації) – за результатами перепідготовки безробітних з вищою освітою;

свідоцтво про підвищення кваліфікації – за результатами підвищення кваліфікації безробітних з вищою освітою.

Після завершення підвищення кваліфікації на курсах цільового призначення безробітні отримують посвідчення, а після завершення стажування, професійного навчання безробітних у роботодавця – замовника кадрів – довідку.

Слухачам, які навчалися з професій, пов'язаних із роботами на об'єктах з підвищеною небезпекою праці, що перебувають під наглядом спеціально уповноважених державних органів, разом із свідоцтвом про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації видається посвідчення встановленого зразка про допуск до роботи на зазначених об'єктах¹¹².

Модульна система підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітних (модульне професійне навчання) впроваджується з метою підвищення ефективності професійного навчання, введення в навчальний процес гнучких прогресивних технологій, індивідуалізації навчальних програм з урахуванням наявних знань та вмінь слухачів.

Професійне навчання проводиться за модульними навчальними програмами, що розробляються у відповідності до вимог кваліфікаційних характеристик професій.

¹¹² Про затвердження Порядку професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних : Наказ Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти і науки України : від 31.05.2013 р. № 318/655 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1029-13>

До пакета модульної навчальної документації, крім навчальних планів і програм, входять навчальні посібники (елементи), тести до кожного модуля, інструкції для слухача та викладача, вихідний тест, що передбачає визначення рівня кваліфікації випускника¹¹³.

Законодавець розмежовує професійне навчання працівників на неформальне (набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання) та формальне (набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок у навчальному закладі або безпосередньо у роботодавця відповідно до вимог державних стандартів освіти, за результатами якого видається документ про освіту встановленого зразка)¹¹⁴.

Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 року № 5067-VI¹¹⁵ визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття.

Слід зазначити, що допомога по безробіттю надається особам, визнаним у встановленому порядку безробітними.

Відповідно до Наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Порядку надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітним підприємницької діяльності» від 15.06.2015 № 613:

перереєстрація безробітного – поновлення реєстрації безробітного в разі, якщо після припинення попередньої реєстрації безробітний не працевлаштувався;

припинення реєстрації безробітного – позбавлення особи (втрата особою) статусу зареєстрованого безробітного;

¹¹³ Про затвердження Положення про організацію професійного навчання безробітних за модульною системою : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства освіти України : від 08.07.1999 р. №113/247 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0528-99>

¹¹⁴ Про професійний розвиток працівників : Закон України : від 12.01.2012 р. № 4312-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>

¹¹⁵ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 року № 5067-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

реєстрація безробітного – внесення даних про особу, що звернулася за сприянням у працевлаштуванні, до Єдиної інформаційно-аналітичної системи державної служби зайнятості з подальшим наданням їй (набуттям нею) статусу зареєстрованого безробітного¹¹⁶.

Відповідно до цього нормативно-правового акту розмір допомоги по безробіттю визначається на підставі відомостей Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування (далі – Державний реєстр) залежно від страхового стажу, заробітної плати (доходу), а також довідок про грошове забезпечення, виданих особі військовими комісаріатами, де така особа перебувала на обліку, військовими частинами, органами, де особа проходила службу. Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю застрахованим особам не може перевищувати 360 календарних днів (особам передпенсійного віку – не більше 720 календарних днів) протягом двох років з дня її призначення. Якщо страховий стаж протягом 12 місяців, що передують реєстрації особи як безробітної, становить шість або більше місяців, допомога по безробіттю визначається у відсотках до її середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення), визначеної відповідно до Порядку обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 року № 1266, залежно від страхового стажу: до 2 років - 50 відсотків; від 2 до 6 років - 55 відсотків; від 6 до 10 років - 60 відсотків; понад 10 років - 70 відсотків.

Закон України «Про зайнятість населення» також визначає гарантії у сфері зайнятості населення (ст.5), серед них – соціальний захист у разі настання безробіття¹¹⁷. Серед загальних засад

¹¹⁶ Про затвердження Порядку надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітним підприємницької діяльності: Наказ Міністерства соціальної політики України від 15.06.2015 № 613 // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0821-15h>

¹¹⁷ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 року № 5067-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

доцільно і визначити статус безробітного. В законодавстві України такий статус визначається ст.43-45 Закону України «Про зайнятість населення». Відповідно до цих статей статусу безробітного може набути:

1) особа працездатного віку до призначення пенсії (зокрема на пільгових умовах або за вислугу років), яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів, готова та здатна приступити до роботи;

2) інвалід, який не досяг встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсійного віку та отримує пенсію по інвалідності або соціальну допомогу відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» та «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам»;

3) особа, молодша 16-річного віку, яка працювала і була звільнена у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, зокрема припиненням або перепрофілюванням підприємств, установ та організацій, скороченням чисельності (штату) працівників¹¹⁸.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття визначається як система прав, обов'язків і гарантій, що передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття¹¹⁹.

Страхування на випадок безробіття здійснюється за принципами:

¹¹⁸ Про зайнятість населення : Закон України : від 05.07.2012 року № 5067-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

¹¹⁹ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України : від 02.03.2000 № 1533-III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>

1) надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;

2) обов'язковості страхування на випадок безробіття всіх працюючих на умовах трудового договору (контракту) та на інших підставах, передбачених законом, та можливості добровільного страхування у випадках, передбачених законом;

3) цільового використання коштів страхування на випадок безробіття;

4) солідарності та субсидування;

5) обов'язковості фінансування Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття витрат, пов'язаних з наданням матеріального забезпечення у випадку безробіття, та соціальних послуг;

6) паритетності в управлінні страхуванням на випадок безробіття держави, представників застрахованих осіб та роботодавців;

7) диференціації розмірів виплати допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу та тривалості безробіття;

8) законодавчого визначення умов і порядку здійснення страхування на випадок безробіття¹²⁰.

Особам, які підлягають страхуванню на випадок безробіття, видається свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів соціального страхування. Порядок видачі та зразок свідоцтва затверджується Кабінетом Міністрів України¹²¹.

Виплата допомоги по безробіттю припиняється у разі:

1) працевлаштування безробітного;

2) поновлення безробітного на роботі за рішенням суду;

3) вступу до навчального закладу на навчання з відривом від виробництва;

¹²⁰ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 № 1533-III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>

¹²¹ Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 232 с.

- 4) відрахування із навчального закладу;
- 5) призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу;
- 6) набрання законної сили вироком суду про позбавлення волі безробітного або направлення його за рішенням суду на примусове лікування;
- 7) призначення чи отримання права на призначення пенсії за віком, у тому числі на пільгових умовах, пенсії за вислугу років або досягнення особою встановленого законом пенсійного віку;
- 8) призначення виплати на підставі документів, що містять неправдиві відомості;
- 9) подання письмової заяви про бажання здійснити догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- 10) подання письмової заяви про відмову від послуг державної служби зайнятості;
- 11) зміни місця проживання; закінчення строку їх виплати;
- 12) закінчення строку їх виплати;
- 13) зняття з обліку за невідвідування без поважних причин державної служби зайнятості 30 і більше календарних днів;
- 14) відмови безробітного від двох пропозицій проходження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості, у тому числі осіб, які вперше шукають роботу та не мають професії (спеціальності);
- 15) відмови від роботи за спеціальністю, професією, набутою після професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості;
- 16) смерті безробітного¹²².

Аналізуючи можливі схеми фінансування допомоги з безробіття варто виділити наступні: перша – фінансування за рахунок загальних податкових надходжень у бюджет; друга – фінансування тільки за рахунок цільових внесків роботодавців, працівників у спеціалізований позабюджетний фонд (фонд

¹²² Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипка, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", 2013. – 126 с.

зайнятості, тощо). Між цими схемами є проміжні варіанти. Наприклад, допомога виплачується як за рахунок цільових внесків, так і за рахунок інших податкових надходжень при нестачі перших. При виникненні дефіциту бюджетних коштів для виконання певних зобов'язань держави, вона користується коштами цільового фонду зайнятості. В умовах, коли зв'язок внесків на цілі проведення політики зайнятості, з одного боку, і витрат на ці цілі, з іншого, втрачається, то втрачається і страхова основа допомоги з безробіття, залежність допомоги від кількості зайнятих у країні, рівня їх оплати. Це обмежує потенціал страхування з безробіття як економічного регулятора зайнятості в країні¹²³.

Виплати з безробіття включають не тільки грошові виплати безробітним у формі допомоги, але як і в багатьох країнах – супутні виплати за різними державними програмами соціального забезпечення. Управління призначенням і виплатою допомоги з безробіття, як правило, знаходиться на місцевому рівні, що дозволяє більш гнучко та ефективно розподіляти грошові ресурси і впливати на зайнятість. Існує обов'язкове і добровільне страхування з безробіття. Добровільне страхування діє, наприклад, у Данії. Для України характерне лише обов'язкове державне страхування на основі обов'язкових страхових внесків. Низький рівень доходів основної частини населення нашої країни не дозволяє перейти до винятково добровільного страхування з безробіття, хоча як доповнення до системи обов'язкового страхування, стосовно певних категорій працівників це можливо. Відповідно, розроблена нова система соціального страхування в Україні передбачає, як це має місце у більшості держав світу, органічне поєднання обов'язкового та добровільного страхування (пенсійного, медичного, на випадок безробіття). Основними принципами нової системи є її солідарна участь у фінансуванні громадян, роботодавців та держави, участь в управлінні страховими фондами всіх сторін соціально-трудова відносин, підвищення

¹²³ Осокіна В. Страхування від безробіття як чинник регулювання зайнятості населення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка – (Економіка ; Вип. 81/82) – Київ, 2006. – С. 116-118.

мотивації до ефективної праці, зменшенні тиску на державний бюджет та фінанси підприємств¹²⁴.

Існують різноманітні методи боротьби з безробіттям. Часто вони впливають з тієї концепції, якої ті або інші сучасні економісти дотримуються при поясненні причин безробіття. Мальтузіанці пропонують обмежити народжуваність. Прихильники класичної теорії ринку праці – заходи по зниженню заробітної плати. Кейнсіанські програми в короткочасному періоді пропонують суспільні роботи за рахунок бюджету держави; в довгостроковому періоді – державні замовлення приватному сектору, заходи по стимулюванню інвестиційного попиту, при цьому особливе значення надається зниженню облікової ставки процента¹²⁵.

Монетаристи пропонують зменшення державного бюджетного дефіциту, ухилення від планування соціальних програм, приборкання інфляції і створення здорового ринкового середовища, в якому обов'язково буде присутнє розорення неефективних підприємств і висування на передній план сильних, адаптованих товаровиробників. Зокрема монетаристи пропонують не знижувати, а підвищувати облікову ставку процента. Вони вважають, що ефективно діючий ринок викличе зростання виробництва, і, як наслідок – зростання попиту на робочу силу. Платою суспільства за монетарний шлях розвитку ринку є жебрацтво, злодійство і соціальна напруга в суспільстві. Досвід України, яка використовувала монетарні важелі розвитку економіки, – наочний тому приклад. Особливість українського безробіття початку 90-х років можна пояснити і специфікою його окремих видів¹²⁶.

Незважаючи на кризовий стан економіки, циклічне безробіття ще не набуло розмаху завдяки його штучному стримуванню шляхом дотування підприємств державного сектора. Так само

¹²⁴ Панцир С. Безробітний, робітник, роботодавець: Закон України "Про зайнятість населення": відкладені спроби удосконалення // Профспілки України : Всеукраїнський науково-популярний і методичний журнал / Федерація профспілок України. – Київ, 2005. – № 4. – С. 52-66.

¹²⁵ Безробіття та шляхи зниження його рівня // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://referat-ok.com.ua/ekonomika-praci/bezrobittya-ta-shlyahi-znizhennya-yogo-rivnya>

¹²⁶ Пазюк О. Проблеми безробіття в Україні // Україна: аспекти праці. - 2005. - № 2. - С. 3-10. - С. 9-10.

гальмується повільністю ринкових перетворень і структурне безробіття, головний поштовх якому дала лише реорганізація військово-промислового комплексу. Фрикційне безробіття спричинене передусім низькою зарплатою у державному секторі.

Намагаючись прогнозувати подальшу ситуацію з безробіттям в Україні, необхідно враховувати чинники, що діятимуть як у бік збільшення, так і в бік зменшення його рівня. Зростання, зокрема, спричинятимуть:

- 1) потреба структурної реорганізації неефективної економіки;
- 2) зняття штучних обмежень щодо росту циклічного безробіття;
- 3) дефіцитність інвестицій для створення нових робочих місць;
- 4) відсутність досвіду роботи служб зайнятості, дисципліни і відповідальності виконавчої влади.

До чинників, які діятимуть у бік скорочення безробіття, можна віднести:

- 1) безмежність незадоволеного попиту і можливість створення нових робочих місць у багатьох сферах, особливо у сфері послуг;
- 2) дотеперішня нерозвиненість приватного сектора і наявність тіньової економіки, які в разі зняття адміністративних пут зможуть залучити значну частину непрацюючих;
- 3) традиційно низький рівень зарплати і слабкість профспілок, які не можуть домогтися підвищення загального рівня зарплати і пов'язане з цим обмеження попиту на працю¹²⁷.

Основними методами боротьби з безробіттям є такі: по-перше, це створення умов для зростання самозайнятості. Сенс такого роду програм полягає в тому, що людям допомагають відкрити власну справу, щоб вони могли прогнати себе і свою сім'ю, навіть якщо їм не вдається знайти роботу за наймом; по-друге, це створення умов для скорочення пропозиції праці. Очевидно, що чим менше людей претендують на робочі місця, тим легше знайти роботу

¹²⁷ Краузе О. І. Концепція змішаного регулювання зайнятості населення України // Актуальні проблеми економіки. - 2005. - № 10. - С. 167-172. С. 171.

навіть при тому ж числі вільних робочих місць. Скоротити число претендентів на ці місця і, більш того, вивільнити додатково готельні вакансії для безробітних цілком реально. І, в-третє, реалізація програм підтримки молодих працівників. Найважче безробіття вдаряє по літніх (їх уже ніхто не хоче брати на роботу через спад продуктивності праці і погіршення здоров'я) і наймолодшим (їх ще ніхто не хоче брати на роботу через низький рівень кваліфікації і відсутність досвіду). З метою зниження безробіття серед молоді необхідно: економічне стимулювання молодіжної зайнятості; створення спеціальних фірм, що пропонують роботу саме молоді; створення центрів навчання молодих людей тим професіям, шанси на зайнятість у яких найбільш високі¹²⁸.

Більше того, багато українців мігрують за кордон у пошуках кращої роботи, приблизно 14 відсотків українського населення. Найчастіше українці вибирають для трудової міграції такі країни, як Росію, Польщу, Німеччину, США, Ізраїль, Чехію та Угорщину.

68
Враховуючи вищезазначене, приходимо до висновку, що безробіття як правова підстава соціального забезпечення особи: 1) є соціальним випадком, який визначає потребу особи у соціальному забезпеченні; 2) може спричинити негативні наслідки для осіб у віці від 15 до 70 років, які здатні за станом здоров'я працювати і мають бажання приступити до роботи; 3) підтверджує неможливість реалізувати своє право на зайнятість; 4) свідчить про неодержання заробітної плати (доходу).

В загальному, існує два принципово різних підходи до скорочення безробіття або упередження його розвитку – американський («жорсткий») і шведський («протекціоністський»). Американський підхід відображає сутність ліберального ринку праці. Він будується на субсидарному ставленні до людини, тобто спрямований зберігати намагання людини на самовідповідальність і

¹²⁸ Юровська В. Ю. Правове регулювання відносин в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / В. Ю. Юровська. – Харків, 2005. – С. 20.

самореалізацію з мінімальною відповідальністю суспільства за особу. Тому допомога по безробіттю при «жорсткому» підході сплачується не більше півроку, що спонукає особу шукати роботу. Ті, хто не знаходять роботи за цей період, переходять до групи бідних громадян, які проживають на державну допомогу. Шведський підхід до державного регулювання зайнятості відає перевагу активним заходам. Безробітних перенавчають новим професіям, створюють нові робочі місця, підтримують самозайнятість, мале підприємництво, здійснюють інші заходи щодо розширення сфери докладання праці. Такий підхід називається «протекціоністським» і є основою соціал-демократичного ринку праці. Саме він найбільш прийнятний для України¹²⁹.

Система заходів щодо регулювання безробіття в Україні включає: розвиток розгалуженої системи державної служби зайнятості, професійної орієнтації, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів; надання підприємцям субсидій, премій та податкових пільг для найму додаткової робочої сили або переведення частини працівників на скорочений робочий день; державну підтримку нетрадиційним сферам зайнятості; стимулювання підприємців до навчання, перекваліфікації й подальшого працевлаштування додаткової робочої сили; залучення приватного (як вітчизняного, так й іноземного) капіталу в райони зі стійким рівнем безробіття; регулювання можливості працевлаштування за кордоном, приєднання України до міжнародного ринку праці; збільшення кількості стажистів у системі професійної освіти; заходи щодо квотування робочих місць для представників найуразливіших груп на ринку праці, безвідсоткові кредити, що надаються безробітним, які започатковують власний бізнес; організацію регіональними або місцевими органами влади у кооперації з окремими підприємствами або закладами соціальних (громадських) робіт

¹²⁹ Кулішов В. В. Мікроекономіка: Основи теорії і практики. Навчальний посібник. 2 –ге вид., стереотипне. – Львів: «Магнолія плюс» 2006. - 337с.

тощо¹³⁰. Таким чином, найнадійнішим заходом захисту безробітних є надання їм робочих місць. Виходячи з цих позицій, можна визначити основні напрями боротьби з безробіттям, які вже впроваджуються та можуть бути впроваджені в Україні¹³¹.

Враховуючи реалії нашої економіки, одним з основних напрямів боротьби з безробіттям мають стати заходи щодо підвищення продуктивності праці. Це, по-перше, знизить собівартість, а відповідно і ціни товарів та послуг, зробивши їх доступними більшості громадян і конкурентоспроможними на зовнішньому ринку; по-друге, дасть можливість підвищити заробітну плату, пенсії, стипендії, збільшити інші трансферти. Підвищена таким чином купівельна спроможність вимагає збільшення товарів і послуг, а це сприятиме підвищенню виробництва, що, в свою чергу, потребує залучення додаткової робочої сили і збільшення зайнятості. Напрями боротьби з безробіттям мають забезпечуватися підвищенням конкурентоспроможності робочої сили за рахунок підвищення її якості, а саме: зростання рівня загальної освіти, підвищення кваліфікації, розширення діапазону оволодіння працівниками професій і спеціальностей, розвитку таких необхідних складових відтворення якісної робочої сили, як медицина, культура, спорт. До основних напрямів боротьби з безробіттям слід віднести також постійне вдосконалення соціально-трудових відносин і колективних переговорів. Для України це має велике значення тому, що соціально-трудові відносини поки не мають достатнього розвитку, а потенціал удосконалення колективних переговорів досить значний¹³².

Держава надає допомогу безробітній особі на період тимчасової незайнятості, таким чином допомога виконує,

¹³⁰ Кулішов В. В. Мікро - Макроекономіка. Підручник. –Львів: «Магнолія 2006». 2008. - 488с.

¹³¹ Горда Ю. Ю. Проблема безробіття в Україні та шляхи її вирішення // Буковинська державна фінансова академія. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67665.doc.htm

¹³² Горда Ю. Ю. Проблема безробіття в Україні та шляхи її вирішення // Буковинська державна фінансова академія. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67665.doc.htm

насамперед, соціально-відтворювальну функцію. Особа, перебуваючи в статусі безробітного має усвідомлювати, що основне призначення держави в допомозі безробітному – це допомога в пошуку роботи та сприяння у працевлаштуванні, а матеріальне забезпечення (допомога) не є основною метою особи при зверненні до центру зайнятості, а є лише підтримкою держави на період пошуку роботи.

Проблема безробіття – це комплексна проблема, при вирішенні якої мають враховуватися і причини втрати особою місця роботи, попит на ринку праці, пропозиції, міжнародний досвід в означеній сфері.

РОЗДІЛ 3. ДОПОМОГА ОСОБІ, ЯКА ВТРАТИЛА ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ

Конституцією України гарантовано надання соціального захисту при настанні, в тому числі, втрати працездатності. Дана норма реалізується шляхом надання соціальних допомог різним категоріям осіб, в залежності від різних чинників, які мають юридичне значення.

Допомоги у разі втрати працездатності передбачені різними законами України та різняться за суб'єктивним складом одержувачів, причинами настання непрацездатності, строком непрацездатності тощо.

Загалом, соціальні допомоги – грошові одноразові або періодичні соціальні виплати, що виплачуються громадянам у випадках, передбачених законодавством, за рахунок Державного бюджету. Право на виплати по соціальній допомозі не залежить від попередньої трудової діяльності та майнового стану особи¹³³.

72 Діяльність – це форма активного ставлення людини до дійсності, спрямована на досягнення свідомо поставлених цілей, які пов'язані зі створенням суспільно значущих (матеріальних і духовних) цінностей та засвоєнням суспільного досвіду. Головними формами діяльності є пізнання, праця, спілкування. Праця є основним видом діяльності, оскільки пов'язана з виробництвом суспільно корисних продуктів – матеріальних та ідеальних. Вона є вічною необхідною умовою існування людей і розглядається як специфічна видова поведінка людини, що забезпечує її виживання¹³⁴.

Характеризуючи допомогу особам, що втратили працездатність, можна виділити наступні її ознаки: 1) Підставою для надання такої допомоги є втрата працездатності. До того ж в даному аспекті йде мова про повну втрату працездатності. 2) За

¹³³ Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипко, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 126 с. – С. 91.

¹³⁴ Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці. - К.: КНЕУ, 2002. - 182 с.

цільовим призначенням допомоги поділяються на: компенсацію втраченої частини доходу; повну заміну середньомісячного доходу, який громадянин з незалежних від нього причин не в змозі отримувати; доплату до основного доходу, якщо такий дохід нижчий за встановлений законодавством прожитковий мінімум тощо¹³⁵. За цим критерієм допомога особі, що втратила працездатність, відноситься до допомог, спрямованих на повну заміну середньомісячного доходу, який громадянин з причин незалежних від нього не може отримувати. 3) Є періодичними платежами, тобто виплачуються щомісячно протягом певного періоду або довічно (як правило). 4) Є державною соціальною допомогою.

Відповідно до ознак виділених вище, до допомог особі, що втратила працездатність згідно з чинним законодавством можна віднести:

1) державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» від 18.05.2004 р. №1727-IV;

2) державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» від 16.11.2000 р. №2109-III та інші види допомог для осіб, що втратили працездатність.

Будь-яка фізична непрацездатність застрахованої особи, засвідчена у встановленому законодавством порядку стає юридичною, та не кожна юридична непрацездатність є одночасно і фізичною. Право на соціальне забезпечення матиме особа, яка є юридично непрацездатною (незважаючи на те, чи фізично вона працездатна чи ні). Натомість, якщо особа навіть будучи фізично непрацездатною, не засвідчила свій стан у визначеному законом

¹³⁵ Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипка, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 126 с. – С. 93.

порядку, права на матеріальне забезпечення не матиме (наприклад, особа, перебуваючи у щорічній оплачуваній відпустці, декілька днів хворіла та лікувалася вдома самостійно без звернення до лікаря).

Юридично непрацездатними є особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку; мають інвалідність першої, другої чи третьої групи; мають стійку втрату працездатності без інвалідності; тимчасово непрацездатні; вагітні (на період, за який передбачається відпустка по вагітності і пологах); народили дитину (на період, за який передбачається відпустка по вагітності і пологах). Всі перелічені обставини є різновидом одного соціального ризику – непрацездатність¹³⁶.

В найширшому розумінні серед ризиків використовується непрацездатність. Страховий соціальний ризик «непрацездатність» в правовій доктрині поділяють а) за станом здоров'я: на фізичну і юридичну; б) за часом тривання непрацездатності: на тимчасову, стійку та постійну¹³⁷; в) за юридичним фактами: на досягнення встановленого законом пенсійного віку; інвалідність першої, другої чи третьої групи; стійку втрату працездатності без встановлення групи інвалідності; тимчасову непрацездатність; вагітність; народження дитини; г) в залежності від причини втрати працездатності: на пов'язану із нещасним випадком на виробництві і професійним захворюванням та непов'язану із нещасним випадком на виробництві і професійним захворюванням.

В свою чергу, інвалідність поділяється на групи інвалідності та підгрупи, від яких залежить обсяг прав особи. Так, наприклад, не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані: жінки та чоловіки, на утриманні яких перебуває дитина - інвалід підгрупи А віком до 18 років¹³⁸.

¹³⁶ Кучма О. Л. Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні. Монографія. – К.: Освіта України, 2016. – С. 147

¹³⁷ Синчук С. М. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studopedia.org/9-113645.html>

¹³⁸ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України : від 21.10.1993 р. №3543-ХІІ:[Електронний ресурс] / <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>

Тимчасова втрата працездатності також може бути класифікована за станом здоров'я на фізичну (коли особа хворіє) та юридичну (догляд за непрацездатним членом сім'ї, карантин)¹³⁹.

Працездатність – це здатність до праці, що залежить від стану здоров'я, фізичного, духовного розвитку (розумових та емоційних можливостей), а також професійних знань, уміння і досвіду працівника, що дає йому змогу виконувати роботу визначеного обсягу, характеру та якості. Тобто здатність людини до праці оцінюється не лише за можливістю виконання роботи та функціональним станом організму, а й за додатковими критеріями (стан здоров'я, професійні знання, вміння, досвід). Поняття працездатності широко застосовується як в юридичній, так і в соціальній науці. При цьому, слід зазначити, що повніше його зміст розкривається через використання понять «непрацездатність» та «втрата працездатності», які найчастіше зустрічаються в трудовому праві, праві соціального забезпечення тощо¹⁴⁰.

Поняття втрата працездатності на нормативному рівні не визначається, але аналіз правових норм дозволяє дійти висновку, що втрата працездатності може бути постійна і тимчасова.

Тимчасовій непрацездатності притаманні відповідні часові межі, адже вона може як припинитися внаслідок реабілітації потерпілого, тобто відновлення його стану здоров'я, так і перейти в більш важку форму втрати працездатності, наслідком якої є встановлення інвалідності¹⁴¹.

М. П. Шаварина характеризує соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності як явище, що відображає безперервні грошові потоки, пов'язані з різноманітними процесами, що супроводжуються використанням коштів бюджету Фонду.

Соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності як економічне поняття, на думку М. П. Шавариної – це економічні

¹³⁹ Кучма О. Л. Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні. Монографія. – К.: Освіта України, 2016. – С. 128.

¹⁴⁰ Білик І. О. «Втрата працездатності» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

¹⁴¹ Гаврилова О. О. Особливості надання працівнику допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю внаслідок нещасного випадку на виробництві / О. О. Гаврилова // Актуальні проблеми держави і права. - 2014. - Вип. 73. - С. 432-437, С.434.

відносини, пов'язані з розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту з метою формування фінансових ресурсів цільового призначення та використання грошових коштів бюджету Фонду на соціальні виплати і соціальні послуги. Водночас за матеріальним змістом соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності є централізованим фондом грошових коштів, який має такі ознаки: використання коштів характеризується одностороннім рухом грошових коштів; державно-правове регулювання використання коштів та їх винятково цільовий характер; динамічність; мобільність; масштабність.

Поряд з тим за формою соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності є фінансовим планом використання коштів, що має власні склад і структуру видатків, характеризується певним порядком складання, збалансування, розгляду, затвердження, виконання, складання звітності¹⁴².

Під хворобою як соціальним ризиком О. М. Лупина розуміє природний або зумовлений виконанням трудових обов'язків фізіологічний стан людини, який визначається його об'єктивним погіршенням, зменшенням чи втратою природних функцій організму, які спричиняють обмеження або зниження повсякденної життєдіяльності людини та (або) зниження працездатності, зменшення обсягу чи повне припинення трудової діяльності. За колом суб'єктів хвороба як соціальний ризик є актуальною для всіх членів суспільства та потенційною для кожної людини, а отже, соціальне забезпечення повинно бути предметом загальнодержавної системи соціального захисту.

Організаційно-правова форма соціального забезпечення особи на випадок хвороби, пов'язаної із втратою трудового доходу, передбачає загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що охоплює кілька його видів відповідно до соціального ризику та страхового випадку. За програмами соціального страхування здійснюється: компенсація втраченого заробітку у зв'язку з

¹⁴² Шаварина М. П. Проблеми та шляхи вдосконалення соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Наукові записки. Серія «Економіка». Вип.23. С.252-256, С.253.

тимчасовою втратою працездатності та стійкою непрацездатністю, зумовленою нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням; часткова компенсація санаторно-курортного лікування; компенсація матеріальної підтримки у разі надання необхідної медичної допомоги¹⁴³.

О. М. Лупина наголошує, що у сфері соціального забезпечення населення важливою організаційно-правовою формою залишається асигнування з бюджету. Медичне лікування у випадку хвороби зачіпає майнові інтереси абсолютної більшості осіб, тому компенсація необхідних видатків здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, в межах організаційно-правової форми – асигнування з бюджетів різних рівнів.

Асигнування з бюджету як організаційно-правова форма соціального забезпечення у зв'язку з хворобою матиме подвійне співвідношення із соціальним страхуванням. По-перше, відповідно до Основ законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування кошти з бюджету є одним із основних та субсидіарних джерел соціально страхових фондів, а отже, й фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування. По-друге, надмірне реформування системи медичного забезпечення в напрямку переведення його лише на страхові принципи, хоча й соціально-страхові, не зменшує ролі коштів бюджету у фінансуванні швидкої (екстреної) медичної допомоги, спеціалізованого лікування та науково-дослідної роботи у сфері медичного забезпечення громадян із метою підвищення його рівня та стандартів¹⁴⁴.

О. В. Соловійов виділяє у діяльності Фонду соціального страхування України декілька аспектів.

1. Економічний аспект. Фонд виступає єдиним страховиком у системі обов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві й профзахворювань, він покликаний шляхом

¹⁴³ Лупина О. М. Організаційно-правові форми соціального забезпечення громадян у зв'язку з хворобою. Право і безпека. 2013. №1(48). С.167-172, С.170.

¹⁴⁴ Лупина О. М. Організаційно-правові форми соціального забезпечення громадян у зв'язку з хворобою. Право і безпека. 2013. №1(48). С.167-172, С.170, 171.

використання страхового механізму компенсувати погіршення матеріального становища працюючих громадян і членів їх родин у зв'язку з реалізацією професійного ризику. Кошти фонду є матеріальною основою відновлення працездатності потерпілих від нещасних випадків і медичної реабілітації, а страховий механізм сприяє перерозподілу національного доходу для виконання соціальних завдань держави.

2. Соціальний аспект. Фонд своєю діяльністю мінімізує погіршення соціального стану працюючих громадян і членів їхніх родин внаслідок настання професійного ризику, здійснює соціальну реабілітацію потерпілих, виконуваним ним функції є базисом для розробки й впровадження добровільних видів страхування від нещасних випадків. Фонд є основним контролюючим органом при зниженні виробничого травматизму й професійної захворюваності, дотриманні й жорсткості вимог охорони праці.

3. Превентивний аспект. Відповідно до п.3 ч.1 ст.9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» одним із основних завдань і функцій Фонду є профілактика нещасних випадків. Тобто Фонд здійснює заходи, які спрямовані на запобігання нещасним випадкам, усуненню загрози здоров'ю працівників, викликані умовами праці, шляхом надання страхувальникам необхідних консультацій, сприяння у створенні та реалізації ефективної системи управління охороною праці та ін.

У відносинах із соціального страхування від нещасних випадків на виробництві як страховик Фонд виступає як орган, що надає забезпечення застрахованим і членам їхніх родин, як орган, що здійснює управління соціальним захистом застрахованих осіб і членів їхніх родин, і як орган, що здійснює акумуляцію коштів, які призначені для витрат на соціально-значущі цілі. Кошти Фонду формуються за рахунок сплати страхових внесків роботодавців. При здійсненні виплат застрахованим особам держава є гарантом надання матеріального забезпечення та соціальних послуг Фондом, стабільної діяльності Фонду. Тобто діє принцип субсидіарності, який передбачає, що в разі нестачі коштів для виплат

застрахованим особам, виплати будуть здійснюватися за рахунок коштів держбюджету¹⁴⁵.

Такий соціальний ризик, як тимчасова втрата працездатності, настає з часу початку участі особи у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування і припиняється або настанням соціального випадку, або припиненням участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. І хоча де-факто особа ризикує бути тимчасово непрацездатною і в період, коли не бере участі в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, але оскільки де-юре особа в такий період у разі хвороби не матиме права на допомогу у разі тимчасової втрати працездатності, нема підстав стверджувати і про наявність соціального ризику у ті періоди, коли особа у разі настання події не матиме права на соціальне забезпечення. Виняток, щодо тимчасової втрати працездатності, становить соціальний ризик її втрати через професійне захворювання, оскільки професійне захворювання є соціальним випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли особа не перебувала у трудових відносинах з підприємством, на якому вона захворіла¹⁴⁶. При цьому, на час настання соціального випадку, особа може як бути учасником системи загальнообов'язкового державного соціального страхування так і ні.

Втрата працездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання із страхового ризику стає страховим випадком з дня втрати працездатності.

На практиці виникають судові спори щодо визначення дня втрати працездатності, оскільки, наприклад, дата встановлення лікарською комісією професійного захворювання та дата встановлення МСЕК стійкої втрати працездатності різняться в середньому на декілька місяців.

¹⁴⁵ Соловійов О. В. Фонд соціального страхування України як суб'єкт загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Право та інновації №1(13) 2016. С.179-184, С.181.

¹⁴⁶ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України : від 23.09.1999 р. №1104 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

Відповідно до частини першої статті 47 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» страхові виплати провадяться щомісячно в установлені Фондом соціального страхування дні на підставі постанови цього Фонду або рішення суду: потерпілому – з дня втрати працездатності внаслідок нещасного випадку або з дати встановлення професійного захворювання; особам, які мають право на виплати у зв'язку із смертю годувальника, – з дня смерті потерпілого, але не раніше дня виникнення права на виплати. Стаття 38 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» визначає, що ступінь втрати працездатності потерпілим установлюється МСЕК за участю Фонду соціального страхування і визначається у відсотках професійної працездатності, яку мав потерпілий до ушкодження здоров'я. МСЕК установлює обмеження рівня життєдіяльності потерпілого, визначає професію, з якою пов'язане ушкодження здоров'я, причину, час настання та групу інвалідності у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також визначає необхідні види медичної та соціальної допомоги¹⁴⁷.

Позиція Верховного Суду України зводиться до того, що право на отримання потерпілим страхових виплат настає з дня встановлення йому МСЕК стійкої втрати професійної працездатності¹⁴⁸.

Згідно із п. 2.9. Порядку встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків потерпілому на виробництві, який уперше звернувся до МСЕК, відсотки втрати професійної працездатності встановлюються з дати надходження документів до МСЕК, незалежно від дати

¹⁴⁷ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України : від 23.09.1999 р. №1104 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

¹⁴⁸ Постанова Верховного Суду України від 14.03.2012 р. / Довідник кадровика. – 2012. - № 07; Постанова Верховного Суду України від 20.02.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.liga.gov.ua файл VS120150.LHT.

встановлення факту виникнення професійного захворювання або трудового каліцтва¹⁴⁹.

Враховуючи вищенаведене, пункт 2.9. Порядку підлягає викладенню в новій редакції, з врахуванням дати, яка відповідатиме даті настання страхового випадку, а саме:

«2.9. Потерпілому на виробництві, який уперше звернувся до МСЕК, відсотки втрати професійної працездатності встановлюються з дня настання нещасного випадку або дня встановлення лікарською комісією професійного захворювання, незалежно від дати надходження документів до МСЕК та дати встановлення факту виникнення професійного захворювання або трудового каліцтва»¹⁵⁰.

Постійна втрата працездатності – це повна чи часткова втрата здатності до загальної чи професійної праці.

Повна втрата працездатності означає непрацездатність особи.

Непрацездатність – це стан здоров'я (функцій організму) людини, обумовлений захворюванням, травмою тощо, який унеможливує виконання роботи визначеного обсягу, професії без шкоди для здоров'я.

Повна втрата працездатності визначається як настання пенсійного віку (старість)¹⁵¹.

Старість – дуже важкий період в житті людини, а демографічне старіння вимагає від суспільства все більших фінансових витрат й інших матеріальних ресурсів на обслуговування цієї вікової категорії населення. Суспільство повинно взяти на себе вирішення всіх проблем, пов'язаних з комплексом захисту і соціального обслуговування та забезпечення літніх й старих людей. Старіння населення є однієї з глобальних проблем сучасного світу. Старіння населення, або демографічне

¹⁴⁹ Про затвердження Порядку та Критеріїв встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків : Наказ Міністерства охорони здоров'я України : від 05.06.2012 р. №420 / Офіційний вісник України. – 2012. - №71. - с. 2887.

¹⁵⁰ Кучма О. Л. Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні Монографія. – К.: Освіта України, 2016. – С. 135.

¹⁵¹ Білик І. О. Втрата працездатності / І. О. Білик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

старіння – це збільшення частки людей старших вікових груп в населенні. Старіння населення є результатом тривалих демографічних змін, зрушень в характері відтворення населення, в народжуваності й смертності та їх співвідношенні, а також, частково, міграції¹⁵². Відповідно до класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я до літнього віку відноситься населення у віці від 60 до 74 р., до старого – від 75 до 89 років, а до довгожителів – 90 років і більше. Соціологи називають ці періоди людського життя «третім віком», і демографи вводять поняття «третього» (60-75 років) і «четвертого» (понад 75 років) віків¹⁵³.

Пенсійний вік в Україні становить 60 років для жінок і чоловіків (стаття 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Стосовно часткової втрати працездатності слід зазначити, що прикладом часткової втрати працездатності є інвалідність. При цьому, необхідно відмітити, що існує два критерії визначення інвалідності – медичний та економічний. З медичної точки зору – це розлад функцій організму, з економічної точки зору – це таке порушення, яке призводить до втрати працездатності: професійної чи загальної¹⁵⁴.

Інвалідність – міра втрати здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або позбавляє конкретну особу здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних факторів. Це соціальна недостатність (дезадаптація) внаслідок обмеження життєдіяльності людини, яка викликана порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, що призводить до необхідності соціального захисту і допомоги¹⁵⁵.

¹⁵² Методологічні положення щодо статистичного аналізу чисельності та складу населення : Наказ Державного комітету статистики України : від 13.01.2006 р №602 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>

¹⁵³ Тищенко О. В. Соціальна робота та права людини : навчальний посібник. – К. : ВГЛ «Обрії», 2010. – 240 с. – С.72.

¹⁵⁴ Білик І. О. Втрата працездатності / І. О. Білик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

¹⁵⁵ Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06.10. 2005р. №2961-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 2-3, ст.36

Інвалідність – це такий засвідчений висновком МСЕК стан особи, викликаний повним чи частковим і, як правило, стійким, незважаючи на лікування, порушенням функцій організму, що настав внаслідок загального захворювання, ушкодження здоров'я у результаті нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання і при якому вона потребує матеріального забезпечення та реабілітаційних заходів¹⁵⁶.

Соціальний ризик інвалідності настає одночасно з народженням людини і триває до настання соціального випадку а у разі відсутності соціального випадку – протягом всього життя людини. Причина інвалідності впливає: на обсяг і розмір соціального забезпечення; на визначення уповноваженого суб'єкта надання соціального забезпечення, але не впливає на період існування соціального ризику¹⁵⁷.

Інваліди з фізичними ушкодженнями, діти-інваліди, хронічно хворі та старі люди, які мають обмежені можливості щодо нормального способу життя, складають постійно зростаючу групу суспільства¹⁵⁸.

Інвалідність – це стійкий розлад функцій організму, зумовлений захворюванням, наслідком травм або вродженим дефектом, який призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті. Обмеження життєдіяльності – це повна або часткова втрата здатності обслуговувати себе, самостійно пересуватись, орієнтуватись, спілкуватись, контролювати свою поведінку, вчитись, займатись трудовою діяльністю.

¹⁵⁶ Шлапко Т. Характеристика інвалідності як однієї з підстав виникнення пенсійних правовідносин / Т. Шлапко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_CPD/Shlapko_002.pdf

¹⁵⁷ Кучма О. Л. Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні. Монографія. – К.: Освіта України, 2016. – С. 127.

¹⁵⁸ Тищенко О. В. Соціально-правовий захист вразливих верств населення України: наук.-практ. посіб. / Олена Володимирівна Тищенко. - К.: ВГЛ «Обрій», 2011. – 336 с., С.74.

Причинами інвалідності можуть бути: 1. трудове каліцтво; 2. професійне захворювання; 3. загальне захворювання; 4. вроджені дефекти¹⁵⁹.

Інвалід – це особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності, викликає в особи потребу в соціальній допомозі і посиленому соціальному захисті, а також виконання з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав¹⁶⁰.

Реабілітація інвалідів – це система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їх життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної і матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство. Система реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів забезпечує своєчасність, комплексність і неперервність медичної, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, соціальної реабілітації, досягнення інвалідами, дітьми-інвалідами оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності¹⁶¹.

Інвалідність вважається такою, що настала внаслідок трудового каліцтва, якщо нещасний випадок настав у період: виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків за режимом роботи підприємства, у тому числі у відрядженні; перебування на робочому місці, на території підприємства або в іншому місці для виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків чи завдань роботодавця з моменту прибуття потерпілого на підприємство до

¹⁵⁹ Білик І. О. Втрата працездатності / І. О. Білик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

¹⁶⁰ Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року N 2961-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 2-3, ст.36

¹⁶¹ Тищенко О. В. Соціальна робота та права людини : навчальний посібник. – К. : ВГЛ «Обрії», 2010. – 240 с. – С.119-120.

його відбуття, що фіксується відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства, в тому числі протягом робочого та надурочного часу; підготовка до роботи та приведення в порядок після закінчення роботи знарядь виробництва, засобів захисту, одягу, а також здійснення заходів щодо особистої гігієни, пересування по території підприємства перед початком роботи і після її закінчення; виконання завдань відповідно до розпорядження роботодавця в неробочий час, під час відпустки, у вихідні, святкові та неробочі дні; проїзд на роботу чи з роботи на транспортному засобі, що належить підприємству, або іншому транспортному засобі, наданому роботодавцем відповідно до укладеного договору; використання власного транспортного засобу в інтересах підприємства з дозволу або за письмовим дорученням роботодавця чи безпосереднього керівника робіт; виконання дій в інтересах підприємства, на якому працює потерпілий, тобто дій, які не належать до його трудових (посадових) обов'язків, зокрема із запобігання виникненню аварій або рятування людей та майна підприємства, будь-які дії за дорученням роботодавця; участь у спортивних змаганнях, інших масових заходах та акціях, які проводяться підприємством самостійно або за рішенням органів управління за наявності відповідного розпорядження роботодавця; ліквідація наслідків аварії, надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру на виробничих об'єктах і транспортних засобах, що використовуються підприємством; надання підприємством шефської (благодійної) допомоги іншим підприємствам, установам, організаціям за наявності відповідного рішення роботодавця; перебування потерпілого у транспортному засобі або на його стоянці, на території вахтового селища, у тому числі під час змінного відпочинку, якщо настання нещасного випадку пов'язане з виконанням потерпілим трудових (посадових) обов'язків або з впливом на нього небезпечних чи шкідливих виробничих факторів чи середовища; прямування потерпілого до об'єкта (між об'єктами) обслуговування за затвердженим маршрутом або до будь-якого об'єкта за дорученням роботодавця;

прямування потерпілого до місця чи з місця відрядження згідно з установленим завданням, у тому числі на транспортному засобі будь-якого виду та форми власності; раптова серцева смерть потерпілого внаслідок гострої серцево-судинної недостатності під час перебування на підземних роботах (видобування корисних копалин, будівництво, реконструкція, технічне переоснащення і капітальний ремонт шахт, рудників, копалень, метрополітенів, підземних каналів, тунелів та інших підземних споруд, проведення геологорозвідувальних робіт під землею) або після підйому потерпілого на поверхню з даною ознакою, що підтверджено медичним висновком; скоєння самогубства працівником плавскладу на судах морського, річкового та рибпромислового флоту в разі перевищення обумовленого колективним договором строку перебування у рейсі або його смерті під час перебування у рейсі внаслідок впливу психофізіологічних, небезпечних чи шкідливих виробничих факторів; оголошення потерпілого померлим унаслідок його зникнення, пов'язаного з нещасним випадком під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків; заподіяння тілесних ушкоджень іншою особою або вбивство потерпілого під час виконання чи у зв'язку з виконанням ним трудових (посадових) обов'язків або дій в інтересах підприємства незалежно від початку досудового розслідування, крім випадків з'ясування потерпілим та іншою особою особистих стосунків не виробничого характеру, що підтверджено висновком компетентних органів; одержання потерпілим травми або інших ушкоджень внаслідок погіршення стану його здоров'я, яке сталося під впливом небезпечного виробничого фактора чи середовища у процесі виконання ним трудових (посадових) обов'язків, що підтверджено медичним висновком; раптове погіршення стану здоров'я потерпілого або його смерті під час виконання трудових (посадових) обов'язків внаслідок впливу небезпечних чи шкідливих виробничих факторів та/або факторів важкості чи напруженості трудового процесу, що підтверджено медичним висновком, або якщо потерпілий не пройшов обов'язкового медичного огляду

відповідно до законодавства, а робота, що виконувалася, протипоказана потерпілому відповідно до медичного висновку; перебування потерпілого на території підприємства або в іншому місці роботи під час перерви для відпочинку та харчування, яка встановлюється згідно з правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства, технологічної перерви, а також під час перебування на території підприємства у зв'язку з проведенням виробничої наради, одержанням заробітної плати, проходженням обов'язкового медичного огляду тощо або проведенням з дозволу чи за ініціативою роботодавця професійних та кваліфікаційних конкурсів, спортивних змагань та тренувань чи заходів, передбачених колективним договором, якщо настання нещасного випадку пов'язано з впливом небезпечних чи шкідливих виробничих факторів, що підтверджено медичним висновком.

Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві затверджено постановою Кабінету Міністрів від 30 листопада 2011 р. №1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві».

Інвалідність внаслідок професійного захворювання встановлюється на підставі висновку спеціалізованого медичного закладу про наявність професійного захворювання. Перелік таких захворювань визначений постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1662 «Про затвердження переліку професійних захворювань».

Професійне захворювання – це захворювання, яке виникло внаслідок професійної діяльності застрахованої особи та зумовлене дією на організм виключно або переважно факторів виробництва, характерних для конкретної професії. Професійні захворювання можуть бути викликані виключно дією несприятливих виробничо-професійних факторів, а можуть бути і такими, у розвитку яких встановлено причинний зв'язок впливом певного несприятливого виробничо-професійного фактора та виключено явний вплив інших непрофесійних факторів, що викликають аналогічні зміни в

організмі. Крім того, необхідно враховувати можливість розвитку проф. захворювання через тривалий термін після припинення впливу шкідливих факторів виробництва¹⁶².

Загальне захворювання, як причина інвалідності визначається за залишковим принципом, тобто якщо інвалідність не спричинена нещасним випадком на виробництві чи професійним захворюванням, то її причиною визнається загальне захворювання. До загального захворювання прирівнюють нещасний випадок невикробничого характеру.

Показаннями для встановлення інвалідності у дітей є паталогічні стани, які виникають при вроджених, спадкових, набутих захворюваннях та після травм.

Під тимчасовою втратою працездатності розуміють неспроможність особи виконувати свої трудові обов'язки внаслідок короткотривалих обставин об'єктивного характеру. Тимчасова непрацездатність може бути спричинена:

фізичною нездатністю особи здійснювати трудову діяльність (хвороба, травма, вагітність та пологи);

неможливістю працювати у зв'язку із необхідністю здійснювати догляд за іншим членом сім'ї (хворою дитиною; хворим членом сім'ї; за дитиною до трьох років; за дитиною до досягнення трьох річного віку або дитиною-інвалідом до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною);

неможливістю працювати у зв'язку із настанням обставин, спричинених діями державних органів (карантин, накладений органами санітарно-епідеміологічної служби).

Тимчасова непрацездатність має тимчасовий зворотний характер під впливом лікування та реабілітаційних заходів, триває до відновлення працездатності або встановлення групи інвалідності, а в разі інших причин - до закінчення причин

¹⁶² Білик І. О. Втрата працездатності / І. О. Білик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

відсторонення від роботи. Тимчасова непрацездатність застрахованих осіб засвідчується листком непрацездатності¹⁶³.

Випадком тимчасової непрацездатності є тимчасова непрацездатність, яка триває безперервно від початку визначеного захворювання, травми тощо, підтверджується видачею листка непрацездатності з можливим продовженням лікування в одному або декількох закладах охорони здоров'я до відновлення працездатності, що підтверджується закриттям листка непрацездатності – «стати до роботи». У разі, якщо особа стала непрацездатною з приводу того самого захворювання, травми до виходу на роботу або відпрацювала неповний робочий день, випадок тимчасової непрацездатності не переривається. При виникненні іншого захворювання, травми, відпустки в зв'язку з вагітністю випадок тимчасової непрацездатності вважається новим. Порядок видачі документів, які засвідчують тимчасову непрацездатність затверджений Інструкцією про порядок видачі документів, які засвідчують тимчасову непрацездатність громадян, затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я України від 13.11.2001р. № 455, зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 4 грудня 2001 р. за №1005/6196. Разом з цим, також, необхідно зазначити, про медико-соціальну експертизу втрати працездатності¹⁶⁴.

Експертиза тимчасової непрацездатності – це комплексна оцінка порушень функціонального стану організму та інших причин, якими вона обумовлена, що визначають факт тимчасової втрати працездатності, установлення строку непрацездатності, визначення клінічного та трудового прогнозу відповідно до встановленого діагнозу. Так, відповідно до статті 69 Основ законодавства України про охорону здоров'я експертиза тимчасової непрацездатності громадян здійснюється у закладах охорони

¹⁶³ Білик І. О. Втрата працездатності / І. О. Білик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

¹⁶⁴ Білик І. О. Втрата працездатності / І. О. Білик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

здоров'я лікарем або комісією лікарів, які встановлюють факт необхідності надання відпустки у зв'язку з хворобою, каліцтвом, вагітністю та пологами, для догляду за хворим членом сім'ї, у період карантину, для протезування, санаторно-курортного лікування, визначають необхідність і строки тимчасового переведення працівника у зв'язку з хворобою на іншу роботу у встановленому порядку, а також приймають рішення про направлення на медико-соціальну експертну комісію для визначення наявності та ступеня тривалої або постійної втрати працездатності¹⁶⁵.

З метою встановлення єдиного порядку організації та проведення експертизи тимчасової непрацездатності наказом Міністерства охорони здоров'я України від 9 квітня 2008 р. № 189, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 4 липня 2008 р. за № 589/15280, затверджено Положення про експертизу тимчасової непрацездатності, яке застосовується при визначенні тимчасової непрацездатності, а саме встановлення у працівників факту тимчасової непрацездатності та визначення її термінів, надання рекомендацій про відповідні умови праці для хворих, які не мають групи інвалідності, але потребують тимчасово чи постійно особливих умов праці за станом здоров'я¹⁶⁶.

Відповідно до чинного законодавства, документом який надає інваліду можливість реалізації права на пільги є посвідчення, яке підтверджує відповідний статус, пенсійне посвідчення чи посвідчення, що підтверджує призначення соціальної допомоги відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», в яких зазначено групу та причину інвалідності (для повнолітніх осіб), категорію «дитина-інвалід» (для дітей), а також у відповідних випадках вказано їх основні нозологічні форми

¹⁶⁵ Білик І. О. Втрата працездатності / І. О. Білик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

¹⁶⁶ Білик І. О. Втрата працездатності / І. О. Білик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

захворювань (по зору, слуху та з ураженням опорно-рухового апарату)¹⁶⁷.

Посвідчення, які надаються інвалідам, зокрема, загального захворювання, з зазначенням їх статусу – це посвідчення одержувача пенсії по інвалідності та посвідчення одержувача допомоги по інвалідності.

Законодавством не передбачена видача посвідчення що підтверджує статус інваліда особі, яка має групу інвалідності і не отримує пенсію чи допомогу.

Таким чином, законодавець надав можливість інваліду реалізувати право на пільги лише після того, як він реалізує своє право на отримання пенсії чи допомоги. Адже пенсійне посвідчення чи посвідчення отримувача допомоги особа отримує після звернення до відповідного органу для отримання пенсії чи допомоги і дані посвідчення підтверджують те, що інвалід реалізував своє право на отримання пенсії чи допомоги.

Як може реалізувати право на пільгу інвалід, який не отримує пенсії чи допомоги (наприклад, особа не має необхідного страхового стажу для отримання пенсії по інвалідності та не є малозабезпеченою особою для отримання допомоги по інвалідності) і відповідно не має такого посвідчення? Виходячи зі змісту статті 4 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» така особа не може скористатися своїм правом на пільги, встановлені для інвалідів, не зважаючи на те, що сама є інвалідом.

Такий підхід законодавця обмежує інваліда в реалізації свого права на пільги. Законодавче визначення поняття інвалід не містить умови реалізації інвалідом права на матеріальне забезпечення для реалізації права на пільги. Тому, документом, який підтверджує право інваліда на пільгу має бути документ, що підтверджує статус інваліда особи, незалежно від того чи реалізував інвалід у зв'язку зі

¹⁶⁷ Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України : від 06.10.2005 р. №2961-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>

своїм статусом, інше право (наприклад, на отримання пенсії по інвалідності) чи ні.

Вчені у своїх працях також не спростовують твердження, що здобуття статусу інваліда ніяк не залежить від реалізації ним своїх прав, і це логічно, адже первинним є статус інваліда, а статус одержувача відповідної пенсії чи допомоги є похідним від статусу інваліда.

М. В. Чічкань визначила такі ознаки інвалідності: соціальна недостатність; фізичний або психічний розлад здоров'я, який є вродженим або виникає внаслідок травми чи захворювання; позбавлення людини в результаті такого розладу певних умінь чи навичок, які зазвичай притаманні людському організму; потреба в соціальній допомозі, реабілітації; причинний зв'язок між визнанням людини інвалідом і обов'язком держави здійснювати соціальний захист відносно неї¹⁶⁸.

Надання допомоги особам з інвалідністю здійснюється відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам».

Статтею 46 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» передбачено припинення здійснення страхових виплат і надання соціальних послуг, в тому числі на весь час проживання потерпілого за кордоном, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Аналогічні положення містилися і в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

7 жовтня 2009 року Конституційний Суд України прийняв рішення у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», у якому

¹⁶⁸ Чічкань М.В. Правове регулювання соціального захисту інвалідів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Грудове право; право соціального забезпечення» / М. В. Чічкань. - Харків, 2009. – 20 с., С. 9.

зазначив, що «відповідно до пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону виплата пенсії припиняється на весь час проживання (перебування) пенсіонера за кордоном, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Винятки встановлені для громадян, які проживають за кордоном, якщо пенсія їм призначена внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання. У цих випадках пенсія виплачується і за відсутності міжнародного договору (частина друга статті 92 Закону України «Про пенсійне забезпечення»). При цьому держава визначила відповідний механізм виплати таких пенсій¹⁶⁹.

Конституційний Суд України визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», також звернув увагу Верховної Ради України на необхідність приведення у відповідність до Конституції України положень інших законів, які регламентують виплату пенсій пенсіонерам, які постійно проживають у державах, з якими Україною не укладено відповідного договору.

До Верховної Ради України був поданий проект Закону України №6695-1 «Про внесення змін до деяких законів України (щодо забезпечення виконання Рішення Конституційного Суду України №25-рп/2009 про необхідність приведення у відповідність до Конституції України положень законів, що регламентують виплату пенсій пенсіонерам, які постійно проживають у державах, з якими Україною не укладено відповідного міжнародного договору)», яким пропонувалося виключити із Закону України «Про пенсійне забезпечення» статтю 92, та не запропоновано внести відповідні зміни до законодавства. даний проект не був прийнятий Верховною Радою України.

¹⁶⁹ Про порядок переведення пенсій громадян, які виїхали на постійне проживання до інших країн : Постанова Кабінету Міністрів України : від 06.04.1993 року №258 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/258-93-%D0%BF>

Справедливим є висновок Комітету у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів Верховної Ради України щодо змісту згаданого законопроекту, де звернуто увагу на те, в якій частині діє Закон України «Про пенсійне забезпечення».

Частина п'ята статті 48 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» встановлює, що у разі виїзду потерпілого або осіб, які мають право на страхові виплати, на постійне місце проживання за межі України визначені на зазначені цілі суми переказуються Фондом на їх адресу в порядку, передбаченому міждержавними угодами.

Норми Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», які стосуються порядку здійснення страхових виплат, зорієнтовані на потерпілих які проживають на території країн-учасниць міжнародних угод, ратифікованих Україною. Дія Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» в сьогоднішній редакції суперечить позиції Конституційного Суду України, викладеній в згаданому рішенні. Хоча і саме рішення Конституційного Суду України не є одноставним – в даному рішенні є окрема думка судді Конституційного Суду.

О. В. Тищенко наголошує, що оскільки пенсія у більшості випадків є істотним фінансовим джерелом існування пенсіонера, то встановлення самої можливості її отримання у залежність не від віку особи, тривалості страхового стажу, стану здоров'я тощо, а саме від майбутнього місця проживання пенсіонера, є прямим втручанням та обмеженням права громадянина на вільний вибір місця проживання, що недопустимо¹⁷⁰.

З метою недопущення погіршення умов пенсійного забезпечення потерпілих від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань у разі виїзду їх за кордон до країн, з якими в Україні відсутні договірні відносини, вважаємо за необхідне внести наступні зміни до Закону України «Про

¹⁷⁰ Тищенко О. В. Проблеми правового регулювання виплати пенсій за віком громадянам України, які виїхали на постійне місце проживання за кордон / О. В. Тищенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. - №5. – С.66-72, С.70.

загальнообов'язкове державне соціальне страхування»: пункт 1 частини першої статті 46 виключити.

Частину п'яту статті 48 доповнити наступним: «а за відсутності таких – у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.».

Також необхідно розробити відповідний порядок на основі Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок переведення пенсій громадян, які виїхали на постійне проживання до інших країн» від 6 квітня 1993 року №258 джерело, з врахуванням позиції Конституційного Суду України та міжнародного законодавства.

РОЗДІЛ 4. ДОПОМОГА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНІЙ ОСОБИ

Стаття 25 Загальної Декларації прав людини закріплює за кожною людиною право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я й добробуту людини та її сім'ї, а також право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості та в інших випадках втрати засобів до існування з незалежних від неї обставин. Отже, соціальним стандартом, закріпленим декларацією є всезагальність соціального забезпечення. Це означає, що будь-яка особа, незалежно від її громадянства, проживання та інших критеріїв, що її характеризують, має право на соціальне забезпечення. Аналогічний стандарт передбачений Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, який у ст. 11 закріплює за кожним право на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, у тому числі на достатнє харчування, одяг, житло й на безперервне покращення умов життя. На європейському рівні прикладом можуть слугувати положення Європейської соціальної хартії (переглянутої), в якій ст. 13 передбачає зобов'язання договірних Сторін щодо забезпечення будь-якій малозабезпеченій особі, яка не спроможна отримати достатніх коштів або завдяки власним зусиллям, або з інших джерел, зокрема, за рахунок допомоги по соціальному забезпеченні, належну допомогу; передбачити, що кожна людина може отримувати у відповідних державних чи приватних службах такі поради й персональну допомогу, які є необхідними для запобігання виникненню особистого або сімейного нужденного становища, для його подолання чи полегшення; забезпечити щодо додержання цих правил засади рівності між своїми громадянами та громадянами інших держав-учасниць Хартії, які на законних підставах перебувають на їхній території¹⁷¹.

¹⁷¹ Андрієнко І. С. // Всезагальність соціального забезпечення в контексті надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим особам. Південноукраїнський правничий часопис. 2-2013. С.67-69, С.67.

Перш ніж характеризувати державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'я, слід приділити увагу розумінню рівня життя, бідності, малозабезпеченості та самої сім'ї.

Різноманітність поняття «рівень життя» обумовлена різноманітністю показників. Ці показники можуть характеризувати окремий елемент рівня життя або всю сукупність. Відповідні показники містять у собі:

- здоров'я (можливість вести здоровий спосіб життя на всіх ступенях життєвого циклу; вплив порушення здоров'я на окремих осіб);

- індивідуальний розвиток шляхом навчання (засвоєння дітьми основних знань і навичок, а також цінностей, необхідних для їхнього індивідуального розвитку й успішної діяльності як члена суспільства; можливість продовження самоосвіти й уміння використовувати ці уміння; використання і розвиток індивідуумами своїх знань, навичок і мобільності, що вимагаються для реалізації їхнього економічного потенціалу і при бажанні дають можливість для їхньої інтеграції з економічним процесом; збереження і розвиток культурного розвитку індивідуумом для того, щоб зробити свій внесок у благополуччя членів різних соціальних груп);

- зайнятість і якість трудового життя (наявність вигідної роботи для тих, хто прагне її одержати; характер трудової діяльності; задоволеність індивідуума своїм трудовим життям);

- час і дозвілля (можливість вибору свого часопроводження);

- можливість придбання товарів і користування послугами (особиста можливість придбання товарів і користування послугами; кількість людей, що випробують матеріальні позбавлення; ступінь рівності в розподілі товарів і послуг; якість, можливості вибору і доступність товарів і послуг, вироблених у частці і суспільних секторах; захист індивідуумів і їхніх родин при виникненні економічних труднощів);

- особиста безпека і правові органи (насильство, переслідування і занепокоєння, заповідані індивідуумові);

справедливість і гуманність правових органів; ступінь довіри індивідуумом правовим органам);

- соціальні можливості і соціальна активність¹⁷².

В середині XIX століття набули поширення ідеї соціал-дарвінізму, відповідно до якого бідність – це закономірне явище, і воно повинно збільшуватися по мірі того, як зростає суспільне виробництво. Більш того, бідність є проблемою особистою, а не соціальною. Це індивідуальна доля, зумовлена нездатністю конкретної особистості здобувати перемогу в боротьбі за існування. Соціал-дарвініст Г. Спенсер вважав навіть, що бідність виконує позитивну роль, будучи рушійною силою розвитку особистості¹⁷³. Неолібераліст Ф. фон Хайек також вважав, що бідність – закономірне явище в людському соціумі, вона є необхідною для блага суспільства. Він вимагав обмежити участь держави у зниженні бідності та покласти відповідальність за власну бідність на індивіда¹⁷⁴.

На думку Н. Римашевської, термін «малозабезпеченість» застосовувався у двох значеннях. По-перше, під малозабезпеченістю розумілося споживання нижче суспільно необхідного мінімального рівня. Друге, більш широке тлумачення цього терміна, було пов'язано з існуванням сімей, рівень споживання яких був нижчим від модального¹⁷⁵.

Бідність є соціально-економічним та соціально-психологічним феноменом. Із соціально-економічної точки зору, бідність – це стан, при якому індивід або сім'я не володіє достатніми ресурсами (грошовими, майновими, освітніми і т.п.) для задоволення власних потреб. Із соціально-психологічної точки зору, бідності

¹⁷² Чабан В. В. Рівень життя населення в Україні // Науковий вісник Херсонського державного університету вип. 10 ч. 4. 2015 С.156-160, С.158.

¹⁷³ Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские: Пер. с англ. / Г. Спенсер – Минск: Современ. литератор, 1998. – 1408 с.

¹⁷⁴ Сычева В. С. Измерение уровня бедности: история вопроса / В.С. Сычева // СОЦИС, 1996. – № 3. – С. 16 – 23, С.17.

¹⁷⁵ Римашевская Н. М. Бедность и маргинализация населения / Н.М. Римашевская // СОЦИС, 2004. – № 4. – С. 20 – 32, С.14.

притаманний відносний характер і вона може бути охарактеризована як відчуття власної неповноцінності¹⁷⁶.

Потреба – це стан людини, що виникає у зв'язку з її нездатністю задовольнити власні потреби через обмеження біологічного, економічного, політичного та соціального характеру¹⁷⁷.

Бідність – це скорочена потреба. Бідність є найважливішим соціальним індикатором, що показує рівень соціально-економічного розвитку держави¹⁷⁸.

Межа (поріг) бідності – це нормативно встановлений рівень доходів індивіда або сім'ї, що забезпечує придбання товарів для задоволення найважливіших фізіологічних та соціально-культурних потреб. Крім модифікацій межі бідності, розрахованих у грошових одиницях, на практиці можуть застосовуватися негрошові критерії, які базуються на суб'єктивному самопочутті людини, на оцінці майна й заощаджень сім'ї, а також залежать від інших факторів, наприклад, рівня освіти, стану здоров'я¹⁷⁹.

Абсолютна бідність – це матеріальне становище індивідів або сімей, рівень доходів яких нижчий за межу бідності, визначеної через вартість мінімального споживчого кошика, що відповідає мінімальному стандарту проживання в конкретній країні. Під абсолютною бідністю розуміється неможливість задоволення життєво необхідних потреб індивіда або сім'ї, перш за все, в їжі, одязі та житлі¹⁸⁰.

Л. А. Гордон виділяє три ступені абсолютної бідності: 1) злидні, найбільш глибока, гостра бідність; 2) нужда, середня

¹⁷⁶ Право социального обеспечения России: учебник / М.О. Буянова, К.Н. Гусов, (и др.); под ред. К.Н. Гусова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2008. – 640 с., С.205.

¹⁷⁷ Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские: Пер. с англ. / Г. Спенсер – Минск: Современ. литератор, 1998. – 1408 с., С.438.

¹⁷⁸ Андреев В. С. Право социального обеспечения в СССР: учебн. [для вузов по спец. «Правоведение»] / В.С. Андреев. – 3-е изд., доп. и перераб. – Москва: Юрид. лит., 1987. – 349 с., С. 90.

¹⁷⁹ Васильева Ю. В. Кодификация российского законодательства о социальном обеспечении: теоретические и практические проблемы: Автореф. ... дис. докт. юрид. Наук / Ю.В. Васильева. – М., 2010. – 42 с., С.12.

¹⁸⁰ Райзберг Б. А. Государственное управление экономическими и социальными процессами / Б.А. Райзберг. – М., 2005. – 384 с., С. 73.

бідність, 3) незабезпеченість або недостатня забезпеченість, помірна бідність¹⁸¹.

Відносною бідністю вважається стан, при якому домогосподарства отримують доходи нижчі за середні – незалежно від того, чи достатньо у них коштів для забезпечення базових потреб. Згідно з даним підходом бідність розглядається як стан, при якому неможливо дотримуватися «образу споживання», прийнятому в соціальному середовищі, встановлених стандартів життя суспільства¹⁸².

Головна відмінність між бідністю та соціальною ізоляцією полягає в тому, що бідність пов'язана з недостатнім або нерівним доступом до матеріальних ресурсів, тоді як соціальна ізоляція обумовлює недостатню або неоднакову участь в суспільному житті. Бідність характеризується відсутністю доступу до товарів і послуг. Поняття соціальної ізоляції – це не просто ізоляція від суспільства споживання, а позбавлення людини місця й ролі в суспільстві¹⁸³.

100

Якщо при абсолютній концепції бідності межа бідності затверджується державою, виходячи з фізіологічної норми, необхідної для фізичного виживання людини, а при відносній концепції фіксується межа, за якою людина не може жити повноцінним життям у порівнянні з рештою частини суспільства, то суб'єктивна концепція дає можливість респонденту самому визначити цю межу і дати оцінку рівню власного добробуту¹⁸⁴.

Для вимірювання бідності в нашій країні на сьогодні використовуються категорії «прожитковий мінімум» та «споживчий кошик».

Споживчий кошик – це набір продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, які задовольняють людські

¹⁸¹ Кильдошова О. А. Феномен бедности в социальной структуре современного российского общества: автореф. дисс. ... канд. соц. наук. 22.00.04 / О.А. Кильдошова, РГБ. – М., 2005. – 23 с., С.16.

¹⁸² Соціальні трансформації: міжнародний і вітчизняний досвід: монографія / В.М. Новіков, Н.П. Сітнікова, Л.А. Мусіна, В.В. Семенов; за ред. В.М. Новікова; НАНУ, Ін-т економіки. – К.: НАНУ, Ін-т економіки, 2003. – 253 с., С.54.

¹⁸³ Минина Л. Т. Стратегии социологического исследования бедности / Л.Т. Минина, В.Н. Волчкова // СОЦИС, 1999. – № 3 – С. 18 – 23., С.18.

¹⁸⁴ Овчарова Л. Н. Бедность в России / Л.Н. Овчарова // Мир России, 2001. – №1. – С. 171 – 178., С.176.

потреби на різноманітних рівнях (фізіологічному, мінімальному, достатньому, раціональному, фактичному і т.д.)¹⁸⁵.

Прожитковий мінімум – це рівень доходу, який забезпечує придбання науково обгрунтованого мінімального набору матеріальних благ і послуг для підтримки життєдіяльності людини. Прожитковий мінімум розраховується для різних соціально-демографічних груп населення (працездатні, пенсіонери, діти) і порівнюється з відповідними величинами, котрі характеризують різні види доходів населення: мінімальна (середня) заробітна плата, мінімальна (середня) пенсія, стипендія, соціальні допомоги. При оцінці бідності застосовується метод прожиткового мінімуму, що дозволяє конструювати межу бідності для домогосподарства в цілому та враховувати при цьому розміри прожиткових мінімумів всіх його членів¹⁸⁶.

Критерієм визначення розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям є прожитковий мінімум, проте на сьогодні має місце використання іншого критерію, який встановлюється, виходячи з реальних можливостей видаткової частини Державного бюджету України – рівня забезпечення прожиткового мінімуму (гарантованого мінімуму). Гарантований мінімум не тільки не забезпечує достатній життєвий рівень, але й спростовує соціальну сутність самої держави. Тому потребують перегляду критерії визначення права на різні види допомоги малозабезпеченим сім'ям. Тобто визначення єдиної підстави для отримання допомоги з приводу малозабезпечення (сьогодні суперечність проявляється в тому, що критеріями можуть виступати як рівень забезпечення прожиткового мінімуму, так і прожитковий мінімум, тоді як доцільно було б обрати один показник для всіх видів допомог – прожитковий мінімум), а також необхідним є удосконалення механізму призначення та виплати допомоги (недосконалість проявляється у великому розриві в часі

¹⁸⁵ Ершов В. А. Право социального обеспечения / В.А. Ершов, И.А. Толмачев. – М.: ГроссМедиа, 2009. – 312 с., С.80.

¹⁸⁶ Суринов А. Е. Доходы населения. Опыт количественных измерений / А.Е. Суринов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 316 с., С.314.

між настанням ризику малозабезпеченості та початком отримання допомоги: сьогодні він складає 6 місяців, тоді як доцільно було б його скоротити максимум до 1 місяця)¹⁸⁷.

Критерієм віднесення особи або домогосподарства до групи населення, що знаходиться у стані крайньої бідності або злиденності, виступає або рівень душевих доходів, який у два і більше разів нижчий від величини прожиткового мінімуму, або калорійність споживання продуктів харчування нижче науково обґрунтованих мінімальних фізіологічних норм¹⁸⁸.

С. Гребенник виділяє такі основні напрямки підтримки малозабезпечених верств населення: 1) універсальні або категорійні види соціальної допомоги. Такий вид державної підтримки спрямований на підтримку певних груп населення та, як правило, не залежить від матеріального стану одержувачів. 2) Адресна допомога, або така, яка надається залежно від наявних засобів до існування. Адресна допомога має на меті підтримати найнужденніші верстви населення та залежить від майнового стану та середньомісячного сукупного доходу сім'ї. Часто така допомога не має фіксованого розміру, оскільки розмір допомоги залежить від матеріального стану конкретної сім'ї¹⁸⁹.

М. В. Сокол вважає за доцільне виділити наступні критерії, які формують поняття малозабезпеченість: 1) дохід однієї особи чи середньомісячний сукупний дохід; 2) майно як отримання одноразового чи регулярного доходу від його використання; 3) незалежні від особи причини настання такого матеріального становища. Отже, поняття малозабезпеченість автор пропонує викласти у такому змісті: це матеріальний стан, при якому індивідуальний дохід особи чи середньомісячний сукупний дохід сім'ї із незалежних від них причин та з урахуванням коштів від

¹⁸⁷ Коломойцев М. М. Прожитковий мінімум як критерій визначення розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 3-2. Том 1. 2015. С.81-84, С.83, 84.

¹⁸⁸ Суринов А. Е. Доходы населения. Опыт количественных измерений / А.Е. Суринов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 316 с., С. 306.

¹⁸⁹ Гребенник С. Основні напрями державного регулювання соціального захисту населення України. / С. Гребенник // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К., 2004. — Вип. 5. — С. 176-186.

використання майна є нижчим за прожитковий мінімум, встановлений державою. Викладення поняття малозабезпеченості як основної підстави для отримання державної соціальної допомоги у такому формулюванні підвищить ефективність застосування принципу адресності, тобто визначення конкретних груп осіб, які найбільше потребують допомоги та унеможливлення доступу коштів до тих, до кого вона не скерована¹⁹⁰.

На початку 90-х років, коли трансформаційні процеси в українському суспільстві спричинились до зростання незаможних верств населення, Постановою Кабінету Міністрів України було запроваджено Державну програму організації натуральної та грошової допомоги малозабезпеченим верствам населення, схвалену Постановою Кабінету Міністрів України від 14.03.1992 р. № 128¹⁹¹. Відмінністю цієї програми від інших видів допомог є те, що перед органами місцевого самоврядування було поставлено завдання організувати в кожному населеному пункті облік малозабезпечених, насамперед непрацездатних одиноких літніх громадян, інвалідів, а також багатодітних і неповних сімей, які гостро потребують натуральної допомоги. Цим передбачалось, що громадянам не потрібно самим звертатися по допомогу. У 2001 р. за цією програмою грошові допомоги були надані майже 750 тис. особам, а натуральні – більш як 2 млн. людей. Близько 30 % коштів натуральної допомоги становила оплата продуктів харчування. Крім того, незаможним громадянам надавалися гарячі обіди, медикаменти, промислові товари, паливо, платні послуги¹⁹².

Однак у 1999 році з метою подолання малозабезпеченості започатковано новий вид соціального забезпечення – допомоги малозабезпеченим сім'ям. Такий крок мав на меті поглибити соціальну підтримку найбільш вразливих верств населення і став першим етапом реалізації Постанови Кабінету Міністрів України і

¹⁹⁰ Сокол М. В. Малозабезпеченість як один із юридичних фактів виникнення відносин по соціальній допомозі. Юрист України. №2 (23) 2013, С.118.

¹⁹¹ Про Державну програму організації натуральної та грошової допомоги малозабезпеченим верствам населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.1992 р. № 128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=010VCA43E4>

¹⁹² Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: [навч. посіб.] / Е. Лібанова, О. Палій. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 494 с., С.480-481.

Національного банку України «Про затвердження антикризових заходів фінансової стабілізації» від 10.09.1998 р. № 1413¹⁹³. Відповідно до цієї програми була підготовлена комплексна програма соціальної допомоги найменш захищеним верствам населення, в т.ч. і малозабезпеченим сім'ям. Саме Постановою Кабінету Міністрів України «Про запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» від 22.02.1999 р. № 238¹⁹⁴ було започатковано систему державної підтримки сімей з низькими доходами. Цією ж Постановою було затверджено Положення про умови та порядок надання адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Згідно цього Положення адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям надавалась у грошовій формі, якщо середньомісячний сукупний дохід сім'ї, непрацюючих осіб працездатного віку, які зайняті доглядом за дітьми, час догляду якого зараховується до трудового стажу, осіб, які мають трьох і більше дітей віком до 16 років і зайняті доглядом за ними, осіб, які доглядають за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, або особи, які досягли 80-річного віку, є нижчим від величини сукупного доходу, що дає право на призначення соціальної допомоги.

З метою удосконалення системи соціальної підтримки малозабезпечених верств населення в 2000 році було прийнято Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р. № 1768-III¹⁹⁵, який розширив коло суб'єктів права на допомогу у зв'язку із малозабезпеченістю, а також передбачив новий стандарт соціального захисту сім'ї. Таким, зокрема, став рівень забезпечення прожиткового мінімуму, який щорічно встановлюється Законом України про державний бюджет на поточний рік та передбачає

¹⁹³ Про затвердження антикризових заходів фінансової стабілізації»: Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 10.09.1998 р. № 1413 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1413-98-%D0%BF>

¹⁹⁴ Про запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.1999 р. № 238 (втрата чинності від 07.02.2001) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/238-99-%D0%BF>

¹⁹⁵ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

менший, аніж прожитковий мінімум рівень соціального захисту малозабезпечених сімей. Зважаючи на це, удосконалення законодавства про соціальний захист малозабезпечених верств суспільства не призвело до підвищення рівня їх захищеності. Адже, відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III¹⁹⁶, саме прожитковий мінімум визначено базовим державним соціальним стандартом, на підставі якого визначаються державні соціальні гарантії, зокрема й соціальні виплати. Тому допомоги за правом соціального забезпечення надаються з метою гарантувати особі (сім'ї) рівень життя не нижчий за передбачений законодавством прожитковий мінімум. При цьому, рівень забезпечення прожиткового мінімуму встановлює менший, аніж прожитковий мінімум рівень соціального захисту громадян.

В частині першій ст. 3 Сімейного кодексу України зазначено, що сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Виходячи з складу сім'ї, який визначений у частині другій цієї ж статті, сім'я – це особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Крім цього, права члена сім'ї має одинока особа¹⁹⁷. Враховуючи те, що сім'я виступає найважливішим соціальним інститутом суспільства, держава всіляко намагається підтримувати сім'ї, що знаходяться в скрутному матеріальному становищі. Одним з виявів такої допомоги є державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює даний вид державної соціальної допомоги є Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» спрямований на реалізацію конституційних гарантій права громадян на соціальний захист – забезпечення рівня життя не нижчого від прожиткового мінімуму шляхом надання грошової допомоги найменш соціально

¹⁹⁶ Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України : від 05.10.2000 р. № 2017-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

¹⁹⁷ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002 - №21 – ст.135

захищеним сім'ям. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям – щомісячна допомога, яка надається малозабезпеченим сім'ям у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї;

сім'я – це особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Права члена сім'ї має одинока особа;

малозабезпечена сім'я – сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї;

прожитковий мінімум для сім'ї – визначена для кожної сім'ї залежно від її складу сума прожиткових мінімумів, розрахованих та затверджених відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення¹⁹⁸.

106
Середньомісячний сукупний дохід сім'ї – обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел надходжень протягом шести місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги, крім допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування¹⁹⁹. Слід зазначити, що рівень забезпечення прожиткового мінімуму встановлюється виходячи з реальних можливостей видаткової частини Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Відповідно до ст. 2 прожитковий мінімум застосовується для: загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм; встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та

¹⁹⁸ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

¹⁹⁹ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та законів України; визначення права на призначення соціальної допомоги; визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших; встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян; формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів. Для оцінки рівня життя в регіоні, розроблення та реалізації регіональних соціальних програм, визначення права на призначення соціальної допомоги, що фінансується за рахунок місцевих бюджетів, органами місцевого самоврядування може затверджуватися регіональний прожитковий мінімум, не нижчий від установленого відповідно до цього Закону²⁰⁰.

Прожитковий мінімум на сім'ю визначається як сума податковим мінімумів з урахуванням чисельності членів сім'ї. Щорічно Верховна Рада України у Законі України про державний бюджет на відповідний рік встановлює розміри прожиткового мінімуму в залежності від віку та працездатності осіб. Згідно ст.7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік», діють такі показники прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня 2018 року - 1700 гривень, з 1 липня - 1777 гривень, з 1 грудня - 1853 гривні, для основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років: з 1 січня 2018 року - 1492 гривні, з 1 липня - 1559 гривень, з 1 грудня - 1626 гривень; дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня 2018 року - 1860 гривень, з 1 липня - 1944 гривні, з 1 грудня - 2027 гривень; працездатних осіб: з 1 січня 2018 року - 1762 гривні, з 1 липня - 1841 гривня, з 1 грудня - 1921 гривня; осіб, які втратили

²⁰⁰ Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, №38, ст.348

працевдатність: з 1 січня 2018 року - 1373 гривні, з 1 липня - 1435 гривень, з 1 грудня - 1497 гривень²⁰¹.

Резюмуючи, слід зазначити, що малозабезпечена сім'я – це сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї. Право сім'ї на цю допомогу залежить не лише від доходів, але і від її майнового стану, зайнятості працевдатних членів сім'ї та інших факторів. Ця допомога призначається відповідно до закону «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» та Постанови Кабінету міністрів України від 24 лютого 2003 р. №250 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям»²⁰².

Згідно ст. 6 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»²⁰³, державна соціальна допомога призначається на шість місяців. Закон встановлює перелік осіб, які мають право на спеціальний строк призначення державної соціальної допомоги. Одиноким особам, які за результатами медико-соціальної експертизи визнані непрацевдатними і не мають інших джерел існування (не отримують доходів, передбачених Методикою обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги, крім доходів від особистого селянського господарства), соціальна допомога може бути призначена на строк визнання особи непрацевдатною. Одиноким особам, які досягли 65-річного віку і не мають інших джерел існування за тих же умов, соціальна допомога може бути призначена довічно. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»,

²⁰¹ Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України : від 07.12.2017 р. №2246 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/297996>

²⁰² Допомога малозабезпеченим сім'ям – 2016 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.i-law.kiev.ua/%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BC-%D1%81%D1%96%D0%BC%D1%8F%D0%BC/>

²⁰³ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

державна соціальна допомога виплачується раз на місяць за місцем проживання уповноваженого представника сім'ї державними підприємствами зв'язку чи перераховується на особовий рахунок уповноваженого представника сім'ї в банківській установі. Затримка виплати соціальної допомоги з вини органу, що її призначає чи виплачує, не допускається.

У разі смерті уповноваженого представника сім'ї несплачена за його життя соціальна допомога може бути виплачена через державні підприємства і об'єднання зв'язку за заявою однієї з повнолітніх дієздатних осіб, зазначених у довідці про склад сім'ї, або опікуна (піклувальника) дітей віком до 16 років, або особи, визнаної недієздатною в установленому порядку. Соціальна допомога виплачується за повний місяць, в якому настала смерть уповноваженого представника сім'ї, незалежно від дати смерті у разі, коли звернення надійшло не пізніше шести місяців з дня смерті²⁰⁴. Не отримана своєчасно з вини сім'ї соціальна допомога може бути отримана в наступному місяці, але не пізніше місяця після закінчення строку, на який вона призначена. У разі коли уповноважений представник сім'ї з незалежних від нього причин (відрадження, хвороба, смерть близької людини тощо), які підтверджуються відповідними документами, не отримав у визначений строк соціальну допомогу, її виплата може бути здійснена, якщо звернення надійшло не пізніше трьох місяців після закінчення строку, на який вона призначена. При переїзді сім'ї в іншу місцевість виплата призначеної державної соціальної допомоги за попереднім місцем проживання припиняється²⁰⁵.

Покриття витрат на виплату державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям здійснюється за рахунок субвенції з державного до місцевих бюджетів²⁰⁶.

²⁰⁴ Про затвердження Порядку призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям : Постанова Кабінету Міністрів України : від 24.02.2003 р. №250 // Офіційний вісник України. – 2003 – №9 – ст. 394.

²⁰⁵ Про затвердження Порядку призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. №250 // Офіційний вісник України. – 2003 – №9 – ст. 394

²⁰⁶ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

Право на державну соціальну допомогу мають малозабезпечені сім'ї, які постійно проживають на території України. Малозабезпеченою сім'єю вважається сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї. Також, важливим є питання складу малозабезпеченої сім'ї. Так, до складу малозабезпеченої сім'ї, що звертається за призначенням соціальної допомоги, включаються чоловік, дружина; рідні, усиновлені та діти цих осіб віком до вісімнадцяти років, а також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації до досягнення двадцяти трьох років і які не мають власних сімей; неодружені повнолітні діти, які визнані інвалідами з дитинства I та II груп або інвалідами I групи і проживають разом з батьками; непрацездатні батьки чоловіка та дружини, які проживають разом з ними і перебувають на їх утриманні у зв'язку з відсутністю власних доходів; особа, яка проживає разом з самотнім інвалідом I групи і здійснює догляд за ним; жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, не перебувають у шлюбі, але мають спільних дітей. При цьому до складу сім'ї включаються незалежно від місця проживання (перебування) або реєстрації діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації до досягнення двадцяти трьох років і не мають власних сімей. До складу сім'ї не включаються особи, які перебувають на повному державному утриманні²⁰⁷.

Основною нормативною базою державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям є:

1) Конституція України, яка встановлює те, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ст. 51). Також, Конституція встановлює право громадян на

²⁰⁷ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

соціальних захист (ст. 46), а також право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48). Таким чином, Конституція створює фундамент для існування державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям²⁰⁸ ;

2) Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 1 червня 2000 року. Даний закон спрямований на реалізацію конституційних гарантій права громадян на соціальний захист – забезпечення рівня життя не нижчого від прожиткового мінімуму шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям. Він повністю регулює правовідносини, які складаються щодо даного виду державної соціальної допомоги²⁰⁹;

3) Закон України «Про прожитковий мінімум»²¹⁰, завдяки якому визначається прожитковий мінімум для сім'ї;

4) Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року № 250 «Про затвердження Порядку призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям»²¹¹, який визначає умови призначення і виплати малозабезпеченим сім'ям державної соціальної допомоги.

Призначення і виплата соціальної допомоги здійснюється управліннями праці та соціального захисту населення відповідної місцевої державної адміністрації, структурними підрозділами з питань праці та соціального захисту населення виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх створення) рад за місцем реєстрації уповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї. У сільській місцевості заяви з необхідними документами для призначення соціальної допомоги приймають виконавчі органи сільських і селищних рад та здійснюють їх передачу відповідним органам соціального захисту населення. Зазначені виконавчі органи

²⁰⁸ Конституція України : Закон України : від 28.06.1996 №254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

²⁰⁹ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 № 1768-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, №35, ст. 290

²¹⁰ Про прожитковий мінімум : Закон України : від 15.07.1999 № 966-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, №38, ст.348

²¹¹ Про затвердження Порядку призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. №250 // Офіційний вісник України. – 2003 – №9 – ст. 394

можуть визначати уповноважену особу для прийняття документів. Соціальна допомога також може бути призначена і виплачена за місцем фактичного проживання уповноваженого представника сім'ї за умови подання довідок про склад сім'ї і про неотримання такої допомоги в органах соціального захисту населення за місцем реєстрації. У разі коли повнолітні члени сім'ї, яка звернулася за призначенням соціальної допомоги, фактично проживають разом, але зареєстровані за різними адресами, уповноважений представник сім'ї додає до заяви довідки про склад сім'ї та про неотримання такої допомоги в органах соціального захисту населення за місцем реєстрації²¹².

Якщо сім'я відповідає вимогам, які необхідні для отримання даного виду допомоги, тобто має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї, то уповноваженому представнику сім'ї слід подати заяву про надання державної соціальної допомоги до місцевої державної адміністрації або до виконавчого комітету сільської, селищної ради. У разі отримання такої заяви, виконавчий комітет сільської, селищної ради передає її до місцевої державної адміністрації. У заяві дається згода сім'ї на збір інформації про неї, про її власність, доходи та майно, що необхідна для надання державної соціальної допомоги²¹³. Разом з заявою подаються такі документи: 1) документ, що посвідчує особу; 2) довідка про склад сім'ї; 3) декларація про доходи та майно осіб, які входять до складу сім'ї (в декларацію не включаються державна соціальна допомога, призначена відповідно до цього Закону; нарахована субсидія за спожиті житлово-комунальні послуги; сплачені членами сім'ї аліменти; грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, які беруть безпосередню участь в антитерористичній операції, на час її проведення); 4) довідка про наявність та розмір земельної частки (паю); 5) довідка встановленої

²¹² Про затвердження Порядку призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. №250 // Офіційний вісник України. – 2003 – №9 – ст. 394.

²¹³ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

форми про безпосередню участь особи в антитерористичній операції²¹⁴.

Форми заяви, довідки про склад сім'ї, декларації про доходи та майно встановлюються Міністерством соціальної політики України. Відповідно до п. 7 згаданого Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, у разі коли дитина, яка перебуває на повному державному утриманні, проводить канікули вдома, сім'я має право звернутися за призначенням соціальної допомоги за повні місяці перебування дитини вдома на підставі довідки відповідного закладу про зняття дитини з матеріального забезпечення. При цьому дитина включається до складу сім'ї і зазначена допомога призначається (перераховується) на період перебування дитини вдома²¹⁵.

Законодавство надає місцевим державним адміністраціям при перевірці поданих документів право користуватися всіма офіційними джерелами інформації, в тому числі й інформацією органів доходів і зборів²¹⁶.

Державна соціальна допомога призначається з місяця звернення, якщо протягом місяця подано всі необхідні документи. У разі коли до заяви не додані всі необхідні документи, орган соціального захисту населення повідомляє уповноваженого представника сім'ї, які документи повинні бути подані додатково. Орган, який прийняв документи, видає уповноваженому представнику сім'ї повідомлення про прийняття заяви та документів із зазначенням дати прийняття. Рішення про призначення державної соціальної допомоги чи про відмову в її наданні приймається місцевою державною адміністрацією протягом десяти календарних днів і наступного після його

²¹⁴ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

²¹⁵ Про затвердження Порядку призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. №250 // Офіційний вісник України. – 2003 – №9 – ст. 394.

²¹⁶ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

прийняття дня надсилається уповноваженому представнику малозабезпеченої сім'ї²¹⁷.

Державна соціальна допомога малозабезпеченій сім'ї не призначається, якщо: 1) працездатні члени малозабезпеченої сім'ї не працюють, не служать, не вчаться за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації протягом трьох місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги (крім осіб, які в установленому порядку визнані безробітними та за інформацією центрів зайнятості не порушують законодавство про зайнятість щодо сприяння своєму працевлаштуванню; осіб, які доглядають за дітьми до досягнення ними трирічного віку або за дітьми, які потребують догляду протягом часу, визначеного у медичному висновку лікарсько-консультативної комісії, але не більше ніж до досягнення ними шестирічного віку; осіб, які доглядають за інвалідами I групи або дітьми-інвалідами віком до 18 років, за інвалідами II групи внаслідок психічного розладу, а також за особами, які досягли 80-річного віку; фізичних осіб, які надають соціальні послуги); 2) під час вибіркового обстеження матеріально-побутових умов сім'ї з'ясовано, що малозабезпечена сім'я має додаткові джерела для існування, не зазначені у декларації про доходи та майно (здача у найм або оренду житлового приміщення (будинку) або його частини; один чи кілька членів сім'ї працюють без оформлення трудових відносин у встановленому порядку; можливість отримання доходу від утримання худоби, птиці, інших тварин; дохід від народних промислів, використання наявної сільськогосподарської техніки, вантажної машини, мікроавтобуса тощо); 3) особи, які входять до складу малозабезпеченої сім'ї, протягом 12 місяців перед зверненням за наданням соціальної допомоги здійснили покупку або оплатили послугу на суму, яка на

²¹⁷ Про затвердження Порядку призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року №250 // Офіційний вісник України. – 2003 – №9 – ст. 394.

час звернення перевищує 10-кратну величину прожиткового мінімуму для сім'ї; 4) у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї є друга квартира (будинок) за умови, що загальна площа житла перевищує 21 квадратний метр на одного члена сім'ї та додатково 10,5 квадратного метра на сім'ю, чи більше одного автомобіля, транспортного засобу (механізму)²¹⁸.

За наявності перелічених обставин, державна соціальна допомога може бути призначена місцевою державною адміністрацією на підставі рішень районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій та виконавчих комітетів міських і районних у містах (у разі їх створення) рад у разі, якщо: у складі сім'ї є інвалід; у малозабезпеченій багатодітній сім'ї виховуються троє або більше дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах I-IV рівня акредитації, але не довше ніж до досягнення ними 23 років); неможливість отримання будь-яких джерел для існування пов'язана з тривалою хворобою одного та/або кількох членів сім'ї. Рішення про призначення державної соціальної допомоги у таких випадках приймається на підставі обстеження матеріально-побутових умов сім'ї, яка звернулася за призначенням такої допомоги²¹⁹.

У разі коли особами, які входять до складу сім'ї, навмисно подано недостовірні відомості чи приховано відомості, що вплинули або могли вплинути на встановлення права на соціальну допомогу та визначення її розміру, виплата соціальної допомоги припиняється з місяця, в якому виявлено порушення. На наступний строк допомога може бути призначена не раніше ніж через шість місяців починаючи з першого числа місяця виявлення порушення. Рішення органу соціального захисту населення про призначення державної соціальної допомоги чи про відмову в її наданні може бути оскаржено до органу виконавчої влади вищого рівня або до

²¹⁸ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

²¹⁹ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

суду. Рішення про відмову в наданні державної соціальної допомоги має бути вмотивованим і містити роз'яснення порядку його оскарження²²⁰.

Сім'ї з доходами нижче прожиткового мінімуму мають право на грошову допомогу в межах різниці між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом. Щоправда, вітчизняне законодавство передбачає обмеження розміру допомоги у зв'язку із малозабезпеченістю на рівні 75 % прожиткового мінімуму для сім'ї²²¹. Це означає, що держава готова підтримувати життєвий рівень громадян, однак не більше 75 % прожиткового мінімуму. Тобто за будь-яких умов сім'я зобов'язана власними зусиллями забезпечувати 25 % прибутків з метою забезпечити себе необхідними продуктами харчування, одягу та послуг.

Однак погодитись з цим не можна, адже допомога у зв'язку із малозабезпеченістю є державною грошовою виплатою, що покладає на державу обов'язок щодо створення ефективної системи гарантій реалізації права на соціальне забезпечення, зокрема і в частині визначення розміру грошових допомог. Це означає, що саме держава повинна взяти на себе обов'язок щодо забезпечення малозабезпечених осіб, які об'єктивно потребують соціального захисту. Держава повинна виконувати свою соціально-захисну функцію²²². Тим більше, що Конституція України у ст. 46 зобов'язує надавати допомоги, які є основним джерелом існування, у розмірі, який гарантуватиме рівень життя не нижче за прожитковий мінімум.

Окрім цього, ст. 5 Закону «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» передбачає використання ще одного критерію, який суттєво зменшує реальний розмір допомоги на який може претендувати малозабезпечена сім'я. Мова йде про рівень

²²⁰ Про затвердження Порядку призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року №250 // Офіційний вісник України. – 2003 – №9 – ст. 394.

²²¹ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України : від 01.06.2000 р. № 1768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

²²² Тищенко О. В. Поняття права соціального забезпечення: теоретичні аспекти / О.В. Тищенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 26. – С. 115 – 119., С.118.

забезпечення прожиткового мінімуму, який до стабілізації економічного становища в Україні встановлюється з огляду на реальні можливості видаткової частини бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік. Тим самим основним критерієм, визначення розміру допомоги малозабезпеченій сім'ї є не прожитковий мінімум, а рівень його забезпечення. Звертає увагу на себе й той факт, що даний критерій (рівень забезпечення прожиткового мінімуму) знайшов пряме застосування й при визначенні й інших видів допомог малозабезпеченим особам та є величиною диференційною в залежності від виду соціальної допомоги. Закон України «Про державний бюджет України на 2018 рік» від 07.12.2017 р. №2246 передбачає рівень забезпечення прожиткового мінімуму, необхідного для визначення розміру допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» працездатних осіб: для працездатних осіб - 21 відсоток, для дітей - 85 відсотків, для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів - 100 відсотків відповідного прожиткового мінімуму. Такий законодавчий підхід щодо визначення розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям є не зрозумілим та не базується на конституційних засадах щодо соціального захисту.

Звичайно, законодавець робить деякі спроби наблизити рівень забезпечення прожиткового мінімуму до базового соціального стандарту, але поки що це стосується лише найбільш вразливих соціальних категорій. Так для кожної дитини, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 10 %, а для кожної дитини, яка утримується матір'ю (батьком, усиновителем), що не перебуває в шлюбі, і запис про батька (матір) цієї дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться в установленому порядку за вказівкою

матері (батька), та для кожної дитини, в якій один або обоє батьків є інвалідами I або II групи, - на 20 %²²³.

Для визначення права сім'ї на допомогу перш за все обраховується величина її середньомісячного доходу, яка визначається згідно з Методикою обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги²²⁴. Так, відповідно Методики, до сукупного доходу сімей (одержувачів) зараховуються такі доходи як: нарахована заробітна плата, у тому числі за надурочну роботу, за роботу в святкові, неробочі і вихідні дні та за роботу за сумісництвом; плата за роботу в колективному сільськогосподарському підприємстві; надбавки і доплати всіх видів; премії, установлені за системами оплати праці на підприємстві, в установі, організації, незалежно від періодичності і джерел їх виплати; відсоткові надбавки і щорічна винагорода з фонду матеріального заохочення за підсумками роботи за рік підприємства, установи чи організації. Премії і щорічні винагороди включаються до сукупного доходу на час їх нарахування, при цьому за рік ураховується не більше однієї винагороди за вислугу років; інші грошові виплати, які мають систематичний характер (польове забезпечення, доплати за роз'їзний та рухомий характер роботи тощо, крім виплат на відрядження); стипендії, пенсії, допомога (крім частини допомоги при народженні дитини, виплата якої здійснюється одноразово, частини допомоги при усиновленні дитини, виплата якої здійснюється одноразово, допомоги на поховання, одноразової допомоги, яка надається відповідно до законодавства або за рішеннями органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, організацій незалежно від форм власності), допомога на навчання, безпосередньо отримана особою від підприємства, установи чи організації, за винятком коштів, отриманих на умовах позики чи кредитів та щомісячні

²²³ Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / В.А. Скуратівський, О.М. Палій. – К.: МАУП, 2002. – 199 с., С.34.

²²⁴ Про затвердження Методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України : від 15.11.2001 р. № 486/202/524/455/3370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0112-02>

компенсаційні виплати. При цьому до сукупного доходу не включається відповідна допомога, для призначення якої обчислюється сукупний дохід. При зверненні за призначенням декількох видів допомоги, розмір яких визначається з урахуванням сукупного доходу, до сукупного доходу сім'ї входять розміри призначених на дату звернення зазначених видів допомоги, крім допомоги, для призначення якої обчислюється сукупний дохід; доходи від підприємницької діяльності та іншої незалежної професійної діяльності, у тому числі доходи адвокатів, приватних нотаріусів та від заняття літературною, художньою, музичною, артистичною та іншою творчою діяльністю. Доходи осіб, які займаються зазначеною діяльністю, визначаються на підставі даних державних податкових адміністрацій. За відсутності цих даних доходи фізичних осіб – підприємців та фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, визначаються на підставі даних книги обліку доходів і витрат за встановленою формою; усі види винагород, які виплачуються штатним (позаштатним) літературним працівникам, художникам, фотокореспондентам та іншим особам з фонду авторського гонорару, а також винагороди, які виплачуються за публічне виконання творів; при цьому розмір доходу визначається як середньомісячний розмір гонорару за рік, що передуює зверненню за призначенням допомоги, з урахуванням коефіцієнта зростання середньомісячної номінальної заробітної плати працівників, зайнятих в економіці; доходи від здавання житлового приміщення (будинку) або інших будов у найм або в оренду; натуральна оплата праці; грошове забезпечення військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби; аліменти; суми, які виплачуються в порядку відшкодування шкоди, заподіяної працівникові за ушкодження його здоров'я; заробіток учнів та студентів; фактичний заробіток осіб, які працювали у фізичних осіб; суми індексації грошових доходів населення та компенсації працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати; доходи від особистого селянського господарства, земельних ділянок; допомога у зв'язку з

тимчасовою непрацевдатністю та інші доходи, які підлягають оподаткуванню відповідно до законодавства²²⁵.

Також діюче законодавство визначає перелік доходів та затрат, які не будуть включені до сукупного доходу, а саме: оплачувані особою аліменти; частина допомоги при народженні дитини; допомоги на поховання; одноразової допомоги, яка надається за рішенням органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, організацій незалежно від форм власності, у тому числі громадських та благодійних; житлова субсидія; грошове забезпечення військовослужбовців строкової служби²²⁶.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Порядок виплати одноразової матеріальної допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам, особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю²²⁷, якою врегульовано наступне.

Допомога виплачується Мінсоцполітики, регіональними та районними органами соціального захисту населення.

Допомога надається у разі тривалої хвороби, смерті близьких родичів (одного з подружжя, батьків, дітей), стихійного лиха та інших особливих обставин непрацюючим малозабезпеченим особам, які отримують пенсію та/або державну соціальну допомогу відповідно до Законів України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» і «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», якщо розмір таких виплат у місяці, що передує місяцю звернення, не перевищує двох прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працевдатність.

²²⁵ Про затвердження Методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України від 15.11.2001 р. №486/202/524/455/3370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0112-02>

²²⁶ Нечай А. Удосконалення правового забезпечення соціальної допомоги в Україні / А. Нечай // Малий і середній бізнес, 2001. – № 1 – 2. – С.67 – 71., С.70.

²²⁷ Деякі питання використання коштів державного бюджету для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення : Постанова Кабінету Міністрів України : від 12.04.2017 р. №256 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249919721>

Розмір пенсії та державної соціальної допомоги на місяць визначається з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством.

Непрацюючим малозабезпеченим особам допомога надається на підставі особистої заяви, особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю - на підставі особистої заяви або заяви одного з батьків, опікуна чи піклувальника (законного представника), поданої регіональному або районному органу соціального захисту населення.

Для отримання допомоги непрацюючі малозабезпечені особи додають до заяви копії: паспорта; пенсійного посвідчення або посвідчення отримувача державної соціальної допомоги; реєстраційного номера облікової картки платника податків (крім фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають про це відмітку в паспорті).

Допомога надається регіональними або районними органами соціального захисту населення один раз на рік у розмірі 50 відсотків установленого законом на дату звернення прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Допомога виплачується за видатковими касовими ордерами шляхом поштового переказу або перерахування коштів на особисті банківські рахунки непрацюючих малозабезпечених осіб²²⁸.

Особливістю надання соціальних допомог у більшості країн є те, що розмір і підстави соціальних виплат залежать не стільки від доходу сім'ї або окремого її члена, скільки від усіх сукупних обставин сім'ї та її членів, причому найбільше значення має вік одержувача допомоги та характер сім'ї (кількість дітей, кількість

²²⁸ Деякі питання використання коштів державного бюджету для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення : Постанова Кабінету Міністрів України : від 12.04.2017 р. №256 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249919721>

працюючих, кількість утриманців, відсутність одного з батьків тощо)²²⁹.

Нині виділяють декілька таких моделей добробуту: ліберальна (англосаксонська), соціально-демократична (скандинавська), та консервативна (континентально-європейська). Критерієм класифікації країн з типами є спосіб організації соціального захисту, якому держава надає перевагу: соціальній допомозі чи соціальному страхуванню, а також форма надання соціальних послуг – приватна чи державна.

Специфічною рисою ліберальної моделі є провідна роль, що надається адресній соціальній допомозі, тоді як соціальному страхуванню відводиться скромніше місце. Натомість держава активно сприяє всім формам приватного страхування²³⁰.

Мета соціальної політики в рамках ліберальної моделі – забезпечення рівних можливостей, рівних шансів для самореалізації. Тому дана модель передбачає державні обов'язки з соціального захисту для найбільш уразливих верств населення. Решта громадян мають забезпечувати себе роботою самостійно. Соціальна захищеність знаходиться в органічній єдності з державно-правовим визначенням соціальної політики, ефективність якої визначається не тільки рівнем економічного розвитку країни, а і правовим розумінням та закріпленням в нормативних актах принципу соціальної справедливості і гарантій соціального захисту громадянина²³¹.

Тут соціальна політика здійснюється виходячи з таких принципів:

1. Держава забезпечує тільки мінімально необхідний для життя рівень послуг.
2. Держава повинна не сама надавати послуги, а забезпечувати їх надання, виступаючи в ролі замовника. Для цього

²²⁹ Никитин С. М. Распределение доходов и социальная защита населения в развитых странах / С.М. Никитин, М.П. Степанов // Труд за рубежом, 2004. – № 3. – С. 3 – 24., С.19.

²³⁰ Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / В.А. Скуратівський, О.М. Палій. – К.: МАУП, 2002. – 199 с., С.155.

²³¹ Панасюк О. Т. До проблеми соціального забезпечення державних посадових осіб / О.Т. Панасюк, Д.С. Гоменюк // Форум права, 2010. – № 2. – С. 359 – 362., С.361.

мають бути створені внутрішні конкурентні ринки соціальних послуг, у тому числі держава має на рівних конкурувати, співробітничати з приватним бізнесом, громадськими організаціями.

3. Державна допомога повинна надаватися на певних умовах. На думку лібералів, слід відмовитися від абсолютної нереальної і деструктивної мети – повної рівності й соціальної справедливості²³².

Серед європейських держав, в яких застосовується ліберальна модель, перш за все виділяють Велику Британію та Ірландію.

Головна мета соціальної політики в рамках соціально-демократичної моделі – досягнення соціальної справедливості, подолання нерівності, що виникає під час розподілу економічних та соціальних ресурсів. Роль держави – гарантувати й забезпечувати визначений рівень доходів та соціальних послуг незалежно від трудового внеску. Потреби населення є підставою для визначення межі соціальних витрат²³³.

Для цієї моделі характерні універсальні методи без урахування адресної соціальної допомоги. Акцент робиться на підтримку максимальної зайнятості працездатного населення, на взаємозв'язок праці й добробуту. Соціальна справедливість, на думку соціал-демократів, має здійснюватися у двох напрямках: справедливому вирівнюванні шансів для всіх людей і справедливому розподілі доходів і майна. Досягається це здебільшого шляхом перерозподілу ВВП через бюджет. Тому для соціал-демократичних держав характерний досить високий рівень оподаткування та універсальні (не адресні) принципи надання соціальних гарантій²³⁴.

Соціально-демократична модель соціального захисту характерна для всіх скандинавських країн окрім Норвегії.

²³² Момотюк Л. Є. Особливості формування соціальних гарантій у ринковій економіці / Л.Є. Момотюк // *Фінанси України*, 2003. – № 7. – С. 84 – 89., С.86.

²³³ Новікова О. Концепція соціальної політики України / О. Новікова // *Соціальна політика і соціальна робота*, 1998. – № 1 – 2. – С. 5 – 14., С.5.

²³⁴ Момотюк Л. Є. Особливості формування соціальних гарантій у ринковій економіці / Л.Є. Момотюк // *Фінанси України*, 2003. – № 7. – С. 84 – 89., С.87.

Консервативна модель заснована на системі соціального страхування з пайовим відрахуванням внесків працюючими і роботодавцями. Боротьба із бідністю поєднується з підтримкою високих стандартів рівня життя усіх громадян. Ринок праці, зайнятість регулюються соціальними партнерами. Економісти підкреслюють високий соціальний потенціал цієї моделі. У консервативній моделі приватні форми соціального страхування відіграють допоміжну роль. Пріоритет надається обов'язковим. Прагматизм консерваторів підтримується їх втручанням у соціальні процеси лише у разі неспроможності ринку забезпечити добробут громадян²³⁵.

Представниками консервативної моделі соціальної політики вважають Австрію, Німеччину, Францію, Італію, Грецію.

На думку провідних фахівців, очевидним є те, що наведена типологія певною мірою умовна, оскільки вона ґрунтується лише на деяких соціальних аспектах²³⁶.

Однак, відповідно Німецького законодавства соціальну допомогу не вправі отримувати той, хто в змозі допомогти собі сам, або той, хто може отримати допомогу інших, в першу чергу родичів або соціальних організацій. На практиці це означає, що повинні бути вичерпані всі можливості самостійно забезпечення претендента, перш ніж він отримає право на соціальну допомогу²³⁷.

У Франції існують декілька форм мінімального соціального забезпечення. Більшість із них діють у рамках окремих програм соціального страхування (пенсійного, на випадок безробіття, тощо). Поряд з ними з 1988 року було запроваджено програму підтримки соціально незахищеного населення, що надається кожному, хто не може забезпечити собі дохід на рівні прожиткового мінімуму. Допомога в рамках цієї програми призначена для сприяння у пошуку роботи за спеціальністю або повернення до неї. Допомога

²³⁵ Новіков В. М. Концептуальні засади соціально орієнтованої економіки: практика європейських країн / В. Новіков, З. Сіройч // Україна: аспекти праці, 2004. – № 6. – С. 30 – 35. С.31-32.

²³⁶ Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / В.А. Скуратівський, О.М. Палій. – К.: МАУП, 2002. – 199 с., С.157.

²³⁷ Антропов В. В. Социальная помощь в Германии / В.В. Антропов // Труд за рубежом, 2002. – № 3. – С. 101 – 110., С.103.

виплачується особам, які досягли 25 років або молодшим, якщо на їх утриманні є хоч одна дитина. Обов'язкова умова отримання допомоги – відповідність певним вимогам, що пред'являються до претендента. Перш за все, це готовність брати участь у заходах по соціальній реабілітації та адаптації, курсах по професійній та освітній перепідготовці тощо²³⁸.

Показовою державою загального добробуту по праву вважається Швеція. «Шведська модель держави добробуту» припускає певний ступінь забезпеченості громадян соціальними послугами, активне втручання держави в економіку, відносини між працею і капіталом, сферу оплати праці. Це гарантує високий рівень добробуту населення, загальну зайнятість, ліквідацію бідності, розвинену систему соціального забезпечення, достатній рівень культури і освіченості населення, охоплення спеціальними програмами всіх груп і прошарків суспільства. Тут соціальні виплати і послуги – це право для всіх, а не добродійність для нужденних²³⁹. Важливою особливістю шведського варіанту держави загального добробуту є те, що вона має на меті не стільки відносну рівність доходів (хоч і це також), скільки рівність можливостей. Цей та інші фундаментальні принципи задають алгоритм роботи шведської системи соціального захисту, яка у Швеції була піднята до рівня соціальної безпеки²⁴⁰.

Програму соціального забезпечення Великобританії прийнято називати «від колиски до могили». За нею держава надає родині допомогу при народженні дитини, потім регулярні кошти виплачуються до повноліття, протягом усього життя людина отримує фактично безкоштовну медичну допомогу, вона одержує допомогу у випадку безробіття, хвороби, виходу на пенсію, після

²³⁸ Антропов В. В. Система социального обеспечения во Франции: опыт и перспективы / В.В. Антропов // Труд за рубежом, 2005. – № 2. – С. 96 – 116., С.115-116.

²³⁹ Сажина М. А. Основы экономической теории: учебн. пособие / М.А. Сажина, Г.Г. Чубиков. – М.: Экономика: Техлит, 1996. – 365 с., С.277-279.

²⁴⁰ Антошина Р. М. Трудовые отношения, условия труда и социальная поддержка трудящихся в Швеции / Р.М. Антошина // Труд за рубежом, 2003. – № 1. – С. 91 – 112., С.92.

смерті держава допомагає щодо витрат на поховання і надає грошову допомогу родичам²⁴¹.

Таким чином, соціальний захист Великобританії представляє собою уніфіковану систему, що охоплює майже все населення країни. Вона розділяється на дві великі підсистеми:

1. Національне соціальне страхування, в рамках якого виділяють три основних види соціальних програм: обумовлені попередніми внесками страхові схеми; програми пов'язані з перевіркою нужденності; програми, не основані на внесках, орієнтовані на певні групи населення.

2. Національна охорона здоров'я, що надає медичні послуги всім жителям країни²⁴².

На сьогодні одним з найбільш важливих напрямків соціальної політики української держави є соціальний захист тих категорій населення, які мають низькі доходи. Держава гарантує такій категорії осіб соціальне забезпечення, яке забезпечується шляхом надання їм грошової допомоги у розмірах, встановлених законодавством.

Основними проблемами правового регулювання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям є такі: 1) відсутність єдиного правового акта, який би об'єднував усі види допомоги; 2) недосконала система оцінка сімей з метою визначення їх права на отримання соціальної допомоги по малозабезпеченості; 3) економічно та соціально невиправдана політика надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, що визначається функцією утримання сімей; 4) низька адресність соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям; 5) складний механізм отримання допомоги; 6) відсутність контролю за цільовим використанням грошових коштів²⁴³.

²⁴¹ Самуельсон П. Экономика: в 2 т. Т. 1 / П. Самуельсон – М.: Ангон: Машиностроение, 1994. – 331 с., с.128

²⁴² Антропов В. В. Система социальной защиты в Великобритании / В.В. Антропов // Труд за рубежом, 2005. – № 3. – С. 37 – 54, С.39.

²⁴³ Коломойцев М. М. Правове регулювання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Автореф. к.ю.н. 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення Дніпропетровськ – 2015 Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ МВС України. - С.15.

Для вдосконалення державної допомоги малозабезпеченим сім'ям пропонуються наступні кроки: 1) запровадити непряму оцінку доходів сімей, оцінити ті характеристики сім'ї, які на даний момент не беруться (вік, освіта, сфера зайнятості). Це допоможе відрізнити людину, яка не має засобів до існування й дійсно потребує допомоги, від неправомірного заявника, що розглядає державну допомогу як додаткове джерело доходу; 2) розширити повноваження соціального інспектора в питанні обстежень домогосподарств та надати право вносити спірні випадки призначення допомоги на загальних підставах на розгляд комісії. Розробити стимули до викриття неправомірних випадків отримання допомоги, що також дозволить підвищити ефективність боротьби зі зловживанням соціальною допомогою; 3) виключення зі складу комісій осіб, зацікавлених в призначенні допомоги за найбільшою кількістю справ (депутатів або представників місцевої адміністрації), а також впровадження принципу співфінансування допомоги за рахунок місцевих бюджетів, стимулюватиме більш критичне ставлення до заявників підвищити ефективність боротьби зі зловживанням соціальною допомогою; 4) підвищення діяльності працівників управлінь соціального захисту за рахунок автоматизації обміну даними з іншими установами та спрощення деяких процедур розгляду заяв²⁴⁴.

Даний вид державної соціальної допомоги містить в собі низку проблемних питань, на які варто звернути увагу – це недотримання засад адресності соціальної допомоги, які викликані бажанням деяких громадян незаконно збагатитися, а також обмеженістю органів державної влади перевірити реальні доходи сім'ї, яка подає заяву про надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Приховані трудові відносини, отримання частини заробітної плати «в конверті» стали перепорою на шляху визначення дійсного права сім'ї чи домогосподарства на державну допомогу, що збільшує помилки «включення» та «виключення», і

²⁴⁴ Чижка Л. А. Вдосконалення державної допомоги малозабезпеченим сім'ям / Л. А. Чижка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2014-3/doc/5/11.pdf>

врешті-решт знижує соціальну ефективність допомоги. Також проблемним є питання щодо дієвості допомог, які мають забезпечувати рівень життя не нижчий за прожитковий мінімум, встановлений законом. Однак, в сучасних реаліях, враховуючи значні інфляційні процеси та знецінення національної грошової одиниці, рівень прожиткового мінімуму є застарілим і недостатнім для забезпечення нормального життя людини. Варто зазначити, що важливим завданням держави є запровадження в системі соціальної допомоги механізмів, які стимулювали б малозабезпечені сім'ї до самозабезпечення для виведення їх із стану бідності та нужденності.

РОЗДІЛ 5. ДОПОМОГА СІМ'Ї З ДІТЬМИ

Серед інших видів допомоги необхідно також виокремити сімейні допомоги, суб'єктом яких є сім'я. Основне їх соціальне призначення – надання державної матеріальної допомоги сім'ям, які мають додаткові витрати у зв'язку з вихованням та утриманням дітей і в деяких інших випадках. Вони сплачуються як додаткова допомога незалежно від інших доходів сім'ї. Зазначений вид допомог також встановлюється на державному рівні і фінансується за рахунок Державного бюджету²⁴⁵.

Кризова ситуація, яка нині існує в Україні, зачіпає найбільш вразливі верстви населення. І саме багато сімей, що опинилися у складній фінансовій ситуації, діти-інваліди та їх батьки, діти-сироти, матері одиночки потребують соціального захисту та допомоги з боку держави. Такою допомогою є окремі виплати в системі соціального забезпечення. Але, на жаль, такі виплати становлять мінімальні грошові кошти, що і зумовлює всю проблематику даної ситуації.

В усьому світі визнано, що сім'я є визначальним показником суспільного розвитку, за допомогою якого формується демографічний потенціал будь-якої країни. Саме від сім'ї залежить процвітання та майбутній розвиток держави. Якщо сім'я не повноцінно функціонує, вирішення соціальних та економічних проблем у державі просто неможливе. Крім цього, уповільнюється утвердження моральних цінностей, розвиток культури та духовності²⁴⁶.

Основними завданнями України як соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, надання соціального захисту тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть

²⁴⁵ Правове регулювання соціального обслуговування населення в сучасних умовах: проблеми теорії та практики : монографія / В.О. Гончаров, С.М. Прилипка, Л.П. Шумна, О.М. Ярошенко; За наук. ред. проф. Ярошенка О.М. – Харків : Юрайт, 2012. – 312 с. – С. 18.

²⁴⁶ Коваленко Л. О. Організація надання соціальної допомоги населенню в Україні / Л. О. Коваленко, О. В. Товстиженко. // Наука й економіка. – 2016. – №1. – С. 86–92.

забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї²⁴⁷. Реалізація даних положень можлива шляхом забезпечення соціальної спрямованості економіки, формування фінансового підґрунтя для соціальних виплат, що є основою для реалізації соціальних прав громадян та їх сімей, зокрема на соціальний захист та достатній життєвий рівень.

Указом Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 одним із стратегічних напрямків Національної стратегії у сфері прав людини визначено забезпечення права на соціальний захист. У Розділі IV Стратегії визначено, що існуюча система соціального захисту є малоефективною, а її фінансування – обтяжливим для Державного бюджету. У недостатній мірі враховуються особливі потреби окремих категорій громадян, у тому числі сімей із дітьми, під час забезпечення їх права на соціальний захист. До того ж, економічний стан держави ще більше погіршує ситуацію у сфері соціального захисту. У зв'язку з цим законодавство у даній сфері повинно спрямовуватися на створення можливостей для забезпечення достатнього життєвого рівня та належного соціального захисту громадян²⁴⁸.

Згідно з даними офісу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Україні зберігається тенденція високої бідності серед сімей з дітьми (32,7%), багатодітних родин (61,7%). Це позначається на прискоренні негативних демографічних змін, пов'язаних із скороченням чисельності населення (за 11 місяців 2015 року чисельність населення скоротилась на 154,7 тис. осіб), його старінням, міграційним відтоком професійно-активного населення за межі країни²⁴⁹.

Підтримка інституту сім'ї є завданням реалізації державної сімейної політики. Основною метою державної сімейної політики є

²⁴⁷ Конституція України : Закон України : від 28.06.1996 №254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

²⁴⁸ Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015 // Офіційний вісник України. -2015. -№ 69. - Ст. 2257.

²⁴⁹ Феномен української бідності // Соціальний захист. – 2015. – № 9-10. – С. 6.

забезпечення державою необхідних умов для реалізації сім'єю її функцій і підвищення якості життя родини. Серед найбільш поширених видів соціальної підтримки визначається матеріальна, психологічна, педагогічна, правова підтримка. Матеріальна підтримка надається шляхом виплат пенсій, компенсацій, різними видами допомог, забезпечення продуктами харчування, одягом, медикаментами тощо. Матеріальна підтримка сім'ям надається у вигляді адресної соціально-економічної допомоги, соціального обслуговування, соціально-економічних послуг.

Держава здійснює соціальну підтримку, у визначений законодавством спосіб та втілюється у грошовій та натуральній формах, а також у формі соціального обслуговування і призначена як для всього населення України загалом, так і для окремих категорій: малозабезпечених сімей, сімей з дітьми, інвалідів, дітей-інвалідів, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів тощо.

Психологічна підтримка спрямована на мобілізацію внутрішніх ресурсів клієнта, з метою зміни уявлення про безвихідь його становища, формування впевненості та мотивації щодо подолання почуття тривоги, психологічних комплексів, невпевненості в своїх силах, зміцнення активної, діяльнісної особистісної позиції. Вона може здійснюватися через надання психологічних консультацій з метою покращення мікроклімату сім'ї, збереження психологічного здоров'я членів сім'ї, набуття впевненості в своїх силах, адаптації до середовища, поліпшення взаємин з оточуючими, обговорення наявних проблем з членами сім'ї та надання рекомендацій щодо їх вирішення, формування навичок подолання труднощів та конфліктів з оточенням, організація та координація психотерапевтичних груп та груп самопомоги. Педагогічна підтримка орієнтована на превентивну та оперативну допомогу дітям, сім'ї шляхом надання їм необхідної соціально-педагогічної інформації, проведення просвітницьких заходів, консультацій, бесід тощо. Правова або юридична підтримка здійснюється шляхом надання юридичних консультацій,

проведення бесід з питань чинного законодавства, гарантій та пільг, здійснення заходів, спрямованих на захист прав та інтересів членів сім'ї, захист прав дітей, оформлення правових документів, представництво інтересів тощо²⁵⁰.

Державна сімейна політика повинна системно вирішувати завдання зміцнення сім'ї та сімейних цінностей, забезпечувати її інтереси у процесі суспільного розвитку, здійснювати експертизу життєдіяльності сім'ї, а також будь-яких рішень, нормативно-правових актів, які приймаються органами державної влади щодо їх відповідності меті та принципам державної сімейної політики, створення необхідних умов для реалізації сім'єю своїх функцій на основі власної трудової діяльності, активізація суб'єктної ролі сім'ї у процесі здійснення державної сімейної політики, забезпечення захисту соціально незахищених сімей²⁵¹.

При формуванні та реалізації сімейної політики в Україні слід враховувати позитивні здобутки європейських країн. Зокрема, доцільним є: 1) ширше використання інструментів податкової та кредитної політики, що стане необхідною передумовою скорочення витрат держави на соціальні цілі та засобом формування бажаної соціальної поведінки; 2) поєднання універсальних та адресних видів соціальних виплат сім'ям, що сприятиме усуненню матеріальної нерівності між різними категоріями сімей; 3) забезпечення рівних можливостей сім'ям незалежно від кількості дітей у сім'ї та працюючих дорослих, що сприятиме, з одного боку, реалізації власних установок громадян щодо створення сім'ї та народження дітей, з іншого, попередженню негативних тенденцій розвитку сімейної структури населення; 4) розширення можливостей чоловіків для виконання сімейних, передусім, батьківських обов'язків (перш за все, шляхом надання права на відпустку при народженні дитини та її догляду одночасно з

²⁵⁰ Міхєєва О. Ю. Характеристика основних форм та методів соціальної підтримки сімей / О. Ю. Міхєєва // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.– Випуск 22: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – С. 159-167.

²⁵¹ Чеховська І. В. Світовий досвід сімейної політики // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право), (49) 2010 С.161-170, С.169.

материнською), що не лише стане передумовою гендерної рівності в суспільстві, а й сприятиме підвищенню громадянського престижу батьківства; 5) розвиток системи соціальних послуг по догляду за дітьми дошкільного віку, забезпечення їх максимальної доступності для усіх категорій сімей та ширшого залучення до надання таких послуг інститутів громадянського суспільства й ринкових механізмів²⁵².

Ключова роль у правовому регулюванні соціального захисту сімей з дітьми належить міжнародним стандартам у цій сфері. Єдиний нормативно-правовий акт, який би визначав загальні базові принципи та характеристики соціального захисту сімей з дітьми з метою досягнення оптимального рівня впорядкованості у даній сфері, на міжнародному рівні відсутній. У зв'язку з цим міжнародні стандарти соціального захисту сімей з дітьми розпорошені по міжнародно-правових актах універсального, регіонального та партикулярного значення, що закріплюють міжнародні стандарти соціального захисту основного носія прав – людини, а отже, і дитини, як майбутнього дорослого члена суспільства, материнства, що дає право на особливе піклування та допомогу з боку держави та суспільства, та сім'ї, якій мають бути надані необхідні захист і сприяння, з метою забезпечення її можливості реалізації зобов'язань щодо виховання підростаючого покоління.

Соціальний захист сімей з дітьми – це комплекс юридичних, організаційних, економічних та фінансових заходів, спрямованих на забезпечення реалізації сім'ями з дітьми права на захист від несприятливих наслідків соціальних ризиків, їх подолання або пом'якшення. При цьому головним критерієм для визначення поняття соціального захисту сімей з дітьми слід вважати соціальний ризик. Підставами для здійснення соціального захисту сімей з дітьми є такі соціальні ризики, як вагітність та пологи, народження дитини, догляд за нею, утримання дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, малозабезпеченість,

²⁵² Мельничук Л. М. Європейський досвід реалізації сімейної політики. Університетські наукові записки. – 2007. - №4(24), С.432-437, С.437.

хвороба дитини, хвороба матері або особи, яка здійснює догляд за дитиною, утримання дитини одноосібно, багатодітність, інвалідність дитини, втрата годувальника²⁵³.

На стадії розробки технології соціальної політики важливо дотримуватися таких основних принципів, як обґрунтованість (тобто забезпечення цілей, напрямів та задач необхідними ресурсами) і реалістичність (орієнтація соціальної політики на пріоритетні соціальні проблеми). Завершується перша стадія прийняттям відповідного документа (законодавчо-нормативного акта тощо). На стадії реалізації домінують принципи конкретизації (відповідності соціально-економічних програм соціально-економічному плануванню) та результативності (досягнення реалістичних результатів у певний визначений період). Як правило, основними причинами нереалізованості частини програм соціальної політики виступають необґрунтованість і нереалістичних завдань²⁵⁴.

134

Функціонування соціальної допомоги Л. В. Крамаренко більш детально розкриває через його об'єктивно-суб'єктивний склад. Об'єктами соціальної допомоги є окремі особи, групи або спільноти, які потребують певної соціальної підтримки чи захисту. Споживачами або об'єктами соціальної допомоги можуть бути недієздатні, немічні, інваліди, діти і молодь, непрацездатне населення або ті, хто втратив засоби до існування (хоча і працездатні), пенсіонери, люди похилого віку, самотні батьки, специфічні члени чи групи суспільства (діти-сироти, члени багатодітних сімей, ветерани, мігранти, біженці, особи з девіантною поведінкою, ув'язнені). Суб'єктами соціальної допомоги є реалізатори програм і заходів, спрямованих у соціальну сферу.

Л. В. Крамаренко виокремлює досить складну структуру суб'єктів соціальної допомоги. До головних суб'єктів соціальної

²⁵³ Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України автореферат к.ю.н. 12.00.05 – Національний університет «Одеська юридична академія» 2015., С.15.

²⁵⁴ Крамаренко Л. В. Наукові основи організаційно-правового механізму соціальної допомоги багатодітним сім'ям / Л. В. Крамаренко // – [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11klfsdu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11klfsdu.pdf)

допомоги належать: людина (особистість), держава, суспільство, політичні партії, громадські організації. Сюди варто віднести і деякі інші суб'єкти, які функціонують на самодіяльних засадах або входять асоційовано до вже відомих інститутів. Усі ці суб'єкти мають неоднакові можливості, масштаби, глибину, способи та засоби впливу на об'єкти і розвиток соціального буття; вони характеризуються різноманітною юридичною та економічною діяльністю, мають різне суспільне призначення, потребують оптимального співвідношення між складовими соціальної допомоги й узгоджених зусиль як державних структур, політичних сил, підприємницьких організацій, трудових колективів, так і окремих політиків і лідерів.

Основним суб'єктом, що координує усі сфери соціальної допомоги, на думку Л. В. Крамаренко, виступає соціальна держава, найважливішими регуляторними функціями якої є: а) відмова від уніфікованості, шаблонування та оперативного втручання в виконання соціальних програм; б) використання диференційованих підходів, урахування унікальності, неповторності шляхів розв'язання проблем, ситуацій і суперечок у соціальній сфері; в) випередження проявів деструктивного та неефективного перебігу певних соціальних процесів та явищ; г) створення умов, необхідних для розвитку та реалізації особистісного потенціалу людини.

Соціальний захист та безпеку людини потрібно розглядати як цілісну систему, яка функціонує завдяки щільній взаємодії органів виконавчої влади і місцевого самоврядування та недержавних інституцій соціальної політики усіх рівнів. Така взаємодія буде неможлива без створення достатньої ресурсної бази і кадрового потенціалу створення соціальних працівників, без відповідного наукового, методичного та інформаційного забезпечення цих соціальних дій²⁵⁵.

Проведення комплексної державної сімейної політики полягає у формуванні цілісної системи заходів, виробленні конкретних

²⁵⁵ Крамаренко Л. В. Наукові основи організаційно-правового механізму соціальної допомоги багатодітним сім'ям / Л. В. Крамаренко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11klfsdu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11klfsdu.pdf)

механізмів, які протидіяли б тій сукупності взаємопов'язаних та взаємообумовлених чинників, що спричиняють проблеми розвитку сім'ї в Україні. Метою такої політики має бути належний розвиток сім'ї та забезпечення виконання нею основних її функцій²⁵⁶.

О. Л. Лактіонова наголошує, що країни ЄС змінюють свою політику щодо підтримки сімей з дітьми від простого надання грошових виплат, соціальної допомоги до більш збалансованої гендерної політики, інтеграції жінок у сферу зайнятості, створення системи послуг на допомогу родині в догляді за дітьми, організації домашнього побуту, підвищення рівня адресності допомоги, податкових пільг. Незважаючи на суттєві відмінності за рівнем і результативністю систем державної підтримки сімей з дітьми в європейських країнах, досвід цих держав дозволяє отримати чимало корисних уроків для України. Однак, враховуючи конкретні соціально-економічні, політичні, соціокультурні умови та особливості розвитку нашої держави, механічне запозичення моделей та механізмів підтримки сімей з дітьми європейських країн – неможливе та небажане.

136

Цікавим для України є європейський досвід непрямої підтримки родин з дітьми у вигляді податкових пільг для працюючих батьків, що можуть бути диференційовані залежно від кількості дітей в сім'ї. Сьогодні в умовах дефіциту дошкільних закладів в Україні, прийнятним для застосування у вітчизняних умовах є зарубіжний досвід інституційної допомоги з догляду за дитиною, сконцентрований в індивідуальному секторі, який регулюється ринком, – тобто розбудова мережі приватних дошкільних закладів²⁵⁷.

Сьогодні інститут сім'ї в Україні переживає складні трансформаційні процеси, які більшість дослідників вважають руйнівними для українських родин. Однозначно з іншими руйнівними чинниками, що негативно впливають на інститут сім'ї

²⁵⁶ Яригіна Є. П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми як елемент соціального захисту населення України. автореферат к.ю.н. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого Харків 2015 18 с., С.14, 15.

²⁵⁷ Лактіонова О. Л. Європейський досвід державної підтримки сімей з дітьми. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. С.120-124, С.123.

в Україні, фахівці відзначають високий рівень бідності населення насамперед серед сімей з дітьми, родин, в яких є непрацездатні або непрацюючі родини працездатного віку і неефективність державних заходів з матеріальної підтримки сімей в Україні²⁵⁸.

Основними нормативно-правовими гарантіями права сімей із дітьми на соціальний захист є конституційні (загальні та спеціальні). Під загальними конституційними гарантіями розуміють ті, що забезпечують реалізацію будь-яких прав. До них належить визначення у статті 1 Конституції України нашої держави як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової; визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; забезпечення дії принципу верховенства права; визнання міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства; закріплення принципу, згідно з яким права і свободи людини і громадянина закріплені цією Конституцією, не є вичерпними та не можуть бути скасовані, заборона звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів; гарантування кожному права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб та ін. Призначення спеціальних конституційних гарантій полягає у безпосередньому забезпеченні права сімей із дітьми на соціальний захист²⁵⁹.

К. В. Бориченко звертає увагу, що міжнародно-правовими гарантіями права сімей з дітьми на соціальний захист є система умов, засобів, прийомів та форм, передбачених міжнародно-правовим актами, яка покликана забезпечувати безперешкодну реалізацію права сімей з дітьми на захист від несприятливих наслідків соціальних ризиків, виконання кореспондуючих цьому

²⁵⁸ Чеховська І. В. Державна матеріальна підтримка сімей в Україні: проблеми та напрями реформування. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 25 (64). 2012. №1. С.342-352, С. 342.

²⁵⁹ Бориченко К. В. Гаранті права сімей із дітьми на соціальний захист / К. В. Бориченко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ndipzlr.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Kaitanskyi_Borichenko15.pdf

праву обов'язків, а також система міжнародних інститутів, покликаних сприяти контролю, охороні та захисту даного права.

Міжнародно-правові гарантії права сімей з дітьми на соціальний захист за сферою їх поширення поділяються на універсальні (закріплені в актах ООН, МОП) та регіональні (передбачені актами Ради Європи, ЄС) та передбачають наявність міжнародно-правових форм та способів захисту права сімей з дітьми на соціальний захист; соціально-партнерських механізмів забезпечення даного права; діяльність спеціалізованих органів (організацій) щодо реалізації міжнародних програм, метою яких є соціальний захист, у тому числі сімей з дітьми²⁶⁰.

Надаючи соціальне забезпечення сім'ї, у якій проживають та виховуються діти, незалежно від умов надання цього забезпечення, держава бере на себе обов'язок частково компенсувати такій сім'ї понесені нею витрати, підтримати її і тим самим стимулювати жінку та чоловіка взяти на себе обов'язок материнства та батьківства. До того ж, той чи інший вид соціального забезпечення у будь-якому випадку надається сім'ї, у якій є діти, незалежно від того, хто є офіційним одержувачем такого забезпечення. Отримані блага повинні бути використані за потреби сім'ї, які виникли у зв'язку з появою дитини, а не на особисті потреби матері, батька чи інших осіб²⁶¹.

М. М. Денисюк зазначає, що усі обставини, які зумовлюють виникнення права сім'ї на соціальне забезпечення можна об'єднати поняттям «обов'язок виховати дитину». Таким є необхідність догляду за дитиною та/або забезпечення її потрібними для життєдіяльності благами, що спричиняє неможливість здійснення членом сім'ї трудової діяльності та/або пов'язана із підвищеними соціальними витратами із бюджету сім'ї чи недостатністю сімейних коштів.

²⁶⁰ Бориченко К. В. Міжнародні гарантії права сімей з дітьми на соціальний захист. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. Серія Право. Випуск 36. Том 1. С. 42-45, С.45.

²⁶¹ Денисюк М. М. Про правову підставу надання соціального забезпечення сім'ям з дітьми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014 №8 С.185-188, С.185.

Законодавче закріплення його як єдиної правової підстави (з наступними підвидами) дозволить акцентувати, який факт держава вважає соціально-значимим, а також підвищить зобов'язання сім'ї як соціально-відповідального суб'єкта (перед суспільством та державою) за адресне використання цільових соціальних коштів²⁶².

Аналіз ситуації в царині соціального захисту дитинства дозволяє О. Ю. Клименко виділити сім проблемних зон.

1. Невизначеність методологічних підходів щодо принципів соціального захисту дітей в Україні. Адже одночасно існує три форми соціального влаштування дітей: державна, державно-громадська та сімейна, паралельно виникають ще й альтернативні. Така ситуація виникла через невизначеність моделі соціального захисту дитинства, відсутність обґрунтованої організації самого процесу соціального захисту дітей.

2. У законодавчій базі відсутнє чітке визначення мети соціального захисту дитинства, що дає можливість організаціям та установам на місцях, і навіть органам виконавчої влади розширювати коло завдань та вирішувати проблеми загальносоціального рівня (в рамках соціальних процесів – освітнього культурного, дозвілевого) без виділення окремого «дитячого аспекту». Як наслідок, система соціального захисту дітей розчиняється в чисельних напрямках соціальної діяльності, а в деяких випадках ототожнюється з соціальним супроводом сім'ї.

3. Домінування державних форм виховання над сімейними, за умов, коли державою не передбачено джерел для їх належного фінансування. У той же час у суспільстві спостерігається послаблення сімейних стосунків та ставиться під сумнів виховна функція родини.

4. На управлінському рівні відсутня чітко налагоджена скоординована діяльність закладів системи соціального захисту дитинства. В багатьох випадках соціально-педагогічна інфраструктура для дітей створюється безсистемно, заклади її

²⁶² Денисюк М. М. Про правову підставу надання соціального забезпечення сім'ям з дітьми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014 №8 С.185-188, С.187, 188.

функціонують ізольовано та мають різну відомчу підпорядкованість, що знижує ефективність їхньої діяльності, оскільки в багатьох випадках відбувається дублювання повноважень. Причиною цього, на думку О. Ю. Клименко, є відсутність теоретичних розробок та науково обґрунтованих механізмів формування ефективної системи управління моделлю соціальної політики щодо соціального захисту дітей, яка б дозволила на практиці створити структуру з чітким взаємозв'язком та взаємодією, здатну на ефективне функціонування.

5. З боку інститутів громадянського суспільства відсутня будь-яка раціонально організована система підтримки соціального захисту дитинства, оскільки та незначна кількість громадських організацій, що діє, фінансується за рахунок іноземних фондів, а тому займається виключно тією діяльністю, за яку сплачує бенефіціарій.

6. Слабке кадрове забезпечення установ та організацій щодо соціального захисту дітей унеможливує розвиток вузької спеціалізації та надання кваліфікованої допомоги. Так, на сьогоднішній день, в Міністерстві освіти і науки України відсутня освітньо-кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма підготовки соціальних працівників у такій вузькій спеціалізації як соціальний захист дітей.

7. Низька правова культура українського суспільства сприяє розвитку корупції та кругової поруки в органах соціального захисту дітей²⁶³.

О. Ю. Клименко провівши аналіз роботи діючої в Україні мережі закладів та установ зазначеного профілю виділив ряд сталих принципів, на яких ґрунтується державна політика.

1. Методологічний принцип – визначає вектор розвитку державної політики щодо вирішення проблем соціального захисту дітей. На сьогоднішній день, окрім визначення його напрямку як загальноєвропейського, з'ясувати щось більш детальніше

²⁶³ Клименко О. Ю. Ключові складові соціальної підтримки дітей в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна №1148, 2015 р. С.151-156, С.154.

неможливо, під великим запитанням залишається і тип моделі, в рамках якої буде реформуватись сама система соціального захисту дитинства. Не зважаючи на певну методологічну розгубленість, в Україні дитина визнається цілком самостійним суб'єктом права, якому на законодавчому рівні гарантовано розвиток особистості, збереження здоров'я та безкоштовна освіта, а існуючий інститут соціального захисту намагається діяти дотримуючись принципу гуманізму.

2. Управлінський принцип – визначає структуру органів соціального захисту та забезпечення, їх якісний та кількісний склад, які надають допомогу, як окремій дитині, так і родині в цілому, що потрапили в складні життєві обставини. В його рамках формуються кваліфікаційні характеристики соціальних працівників, які безпосередньо надають допомогу та займаються управлінням існуючої системи. Слід констатувати, що на сьогоднішній день більшість з них не мають відповідної освіти та не завжди можуть оперативної та якісно орієнтуватись в складних життєвих ситуаціях, оскільки значна частка кадрів в зазначеній системі залишилась працювати ще з радянських часів, а молоді фахівці через низький рівень заробітної плати не прагнуть присвячувати себе розвитку соціальної сфери.

3. Педагогічний принцип – визначає комплекс методологічних підходів, на базі яких будується виховний процес в державних закладах системи соціального захисту дітей (дитячих будинках, притулках, інтернатах, спеціалізованих школах та ін.). У його основі лежать методи колективного виховання та повна відсутність програм з надання соціальних і побутових навичок. Тому у більшості своїй випускники державних закладів проходять складний процес інтеграції в суспільство, оскільки часто не готові до самостійного життя, а іноді навіть не знають основ самообслуговування та ведення домашнього господарства.

4. Функціональний принцип – визначає рівень доступності соціальних послуг окремим групам клієнтів. В Україні дитина попадає в сферу інтересів соціальних служб тільки у випадку, коли

вона вже знаходиться в складній ситуації – потрапила на вулицю, залишилась без нагляду батьків, змушена жебракувати, її життю загрожують певні ризики та ін. Для запобігання зазначених випадків українська система соціального захисту дитинства не діє, оскільки не існує структури, яка б здійснювала соціальний супровід сім'ї з дітьми і відстежувала виникнення відхилень та заздалегідь надавала допомогу.

5. Соціальний принцип – визначає напрямок та зміст державної політики щодо соціального захисту дітей, встановлює її пріоритети. Сьогодні можна констатувати наявність недостатнього рівня забезпечення державою єдиного та комплексного підходу до налагодження роботи всіх суб'єктів системи соціального захисту дітей в Україні, повну відсутність системи взаємодії відповідних служб для об'єднання, при необхідності, зусиль в інтересах окремої сім'ї з метою комплексного вирішення її проблем та подолання умов через які вона опинилась у складних життєвих обставинах²⁶⁴.

Становлення законодавства у сфері соціального захисту сімей з дітьми пройшло тривалий період, який можна умовно поділити на п'ять етапів: 1) початок IX ст. – XIV ст., який характеризується епізодичністю соціального захисту сімей з дітьми та обмеженістю закріплених форм його здійснення; 2) XIV ст. – XVII ст. Для законодавства у сфері соціального захисту сімей з дітьми цього періоду характерний його «привілейований» характер, нормативні акти були неконкретними та часто закріплювали лише право окремих сімей з дітьми на отримання певного виду соціальної підтримки, порядок же його надання залишався неврегульованим; 3) XVII ст. – початок XX ст. Нормативно-правові акти цього періоду характеризувалися відсутністю детальної регламентації порядку надання соціальної підтримки сім'ям з дітьми, що залишало широке поле для ініціативи на місцях. Однак, законодавчими актами цього періоду була суттєво підвищена роль держави у соціальному захисті, розширено форми його здійснення.

²⁶⁴ Клименко О. Ю. Ключові складові соціальної підтримки дітей в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна №1148, 2015 р. С.151-156, С.155.

4) початок ХХ ст. – 1991 р. характеризується декларативністю законодавства у сфері соціального захисту сімей з дітьми. Нормативні акти в УРСР приймалися у суворій відповідності з всесоюзним законодавством, що унеможливило врахування особливостей потреб українського суспільства та економічної ситуації республіки того періоду. У свою чергу це призвело до нівелювання позитивних рис законодавства у сфері соціального захисту сімей з дітьми того часу (розширення кола суб'єктів, що мали право на соціальне забезпечення, збільшення видів соціального забезпечення та ін.). 5) 1991 р. і до сьогодні. Цей період характеризується прийняттям значної кількості законодавчих актів у сферах соціального захисту сімей з дітьми, що перетворює цю сферу правового регулювання на громіздку та складну систему. У зв'язку з цим, також не можна говорити про створення єдиного порядку надання соціальної допомоги сім'ям, у яких виховуються діти. Законодавча база у сфері соціального захисту сімей з дітьми перетворюється на заідеологізовану, політизовану, декларативну. Непродумані кроки законодавця часто створюють соціальну напругу у суспільстві. У зв'язку з цим перед ним стоїть першочергове завдання – виробити концептуальний підхід для подальшого реформування законодавства у сфері соціального захисту сімей з дітьми, для зменшення негативних наслідків непослідовної зміни державної політики у цій сфері²⁶⁵.

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» відповідно до Конституції України встановлює гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» громадяни України, в сім'ях яких виховуються та

²⁶⁵ Бориченко К. В. Становлення та розвиток законодавства про соціальний захист сімей з дітьми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. №5 С.79-83, С.83.

проживають неповнолітні діти, мають право на державну допомогу у випадках та на умовах, передбачених цим Законом та іншими законами України. Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також особи, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, мають право на державну допомогу нарівні з громадянами України на умовах, передбачених цим Законом, іншими законами або міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У разі, коли міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, застосовуються правила, встановлені цим договором. Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми та перелік документів, необхідних для призначення допомоги за цим Законом, встановлюється Кабінетом Міністрів України. Роботу щодо призначення та виплати державної допомоги сім'ям з дітьми організовує центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення²⁶⁶.

У Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» поняття і терміни вживаються у такому значенні:

дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої раніше;

сім'я з дітьми – поєднане родинними зв'язками та зобов'язаннями щодо утримання коло осіб, у якому виховуються рідні, усиновлені діти, а також діти, над якими встановлено опіку чи піклування;

малозабезпечена сім'я з дітьми – сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї;

прожитковий мінімум для сім'ї – визначена для кожної сім'ї залежно від її складу сума прожиткових мінімумів, розрахованих і затверджених відповідно до Закону України «Про прожитковий

²⁶⁶ Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України : від 21.11.1992 № 2811-ХП [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>

мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення;

середньомісячний сукупний дохід сім'ї – обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел надходжень, крім допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, протягом шести місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги.

В статті 3 згаданого закону зазначено види державної допомоги сім'ям з дітьми. Відповідно до цього Закону призначаються такі види державної допомоги сім'ям з дітьми: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; допомога при народженні дитини; допомога при усиновленні дитини; допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомога на дітей одиницями матерям.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та об'єднання громадян за рахунок власних коштів можуть запроваджувати додаткові види допомоги та встановлювати доплати до державної допомоги сім'ям з дітьми²⁶⁷.

Порядок і умови виплати допомоги при усиновленні дитини та підстави для припинення виплати такої допомоги визначаються Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. №1751 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми»²⁶⁸.

Розглянемо детальніше види допомог сім'ям з дітьми.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами

Відповідно до Розділу 2 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами мають за цим Законом всі жінки (у тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

²⁶⁷ Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України : від 21.11.1992 № 2811-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>

²⁶⁸ Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми : Постанова Кабінету Міністрів України : від 27.12.2001 р. №1751 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF>

Підставою для призначення жінкам допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами є видана в установленому порядку довідка лікувального закладу встановленого зразка та довідка: з основного місця роботи (служби, навчання); ліквідаційної комісії для жінок, звільнених з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації; державної служби зайнятості для жінок, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні.

Особам, які усиновили або взяли під опіку дитину протягом двох місяців з дня її народження, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається на підставі рішення про усиновлення або встановлення опіки за період з дня усиновлення чи встановлення опіки і до закінчення строку післяпологової відпустки.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей - 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до 1 - 4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 - до пологів та 90 - після пологів). Зазначена допомога обчислюється сумарно та надається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

За період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, що збігається з відпусткою по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога по вагітності та пологах виплачується незалежно від допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається у розмірі 100 відсотків середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не менше 25 відсотків від розміру встановленого законом

прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць²⁶⁹.

Допомога при народженні дитини

О. О. Коломієць вважає, що показовим є той факт, що в кризовий і посткризовий період 2009-2012 р.р. коефіцієнт народжуваності саме старших жінок зберігають тенденцію до підвищення порівняно з попереднім періодом: у віковій групі 30-34 років коефіцієнт народжуваності зріс з 61,4 в 2008-му докризовому році до 58,0 в 2012 р., з 19,7 до 26,4 для 35-39 річних жінок; з 3,3 до 5 для жінок віком 40-44 років у той самий період. Отже, в той час як молоді жінки в період рецесії народження дитини були схильні відкладати, для жінок старшого віку бажання реалізувати дітородні установки було сильнішим за економічні негаразди. Тим більше, існуюча на той час система соціальної допомоги сім'ям з дітьми надавала додаткове джерело підтримки для батьків, які народжували других і третіх дітей, у вигляді підвищеного розміру допомоги при народженні дитини на дітей цих черговостей. Таким чином, у період з 2009 по 2013 р. на національному рівні посилюється тенденція до підвищення частки дітей другої і третьої черговостей, що свідчить про більш повну реалізацію дітородних установок.

О. О. Коломієць стверджує, що хоча зв'язок бідності і народжуваності нелінійний, однак суб'єктивно оцінюючи своє становище у середовищі з такими показниками дитячої бідності, більшість людей з середніми доходами схильна вчиняти раціонально і відкладати народження дитини, або ж відмовлятися від народження бажаного числа дітей на користь збереження поточного сімейного статусу. Особливо це стосується одиноких незаміжніх жінок, що бажали б народити дитину «для себе». Найбільш матеріально тяжким становищем таких жінок стає після закінчення терміну виплати допомоги при народженні дитини – адже тоді матері доведеться не тільки самостійно виховувати, але й

²⁶⁹ Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України : від 21.11.1992 № 2811-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>

практично самостійно утримувати дитину, адже соціальний захист таких сімей залишається вкрай слабким – за існування чисельних видів державної підтримки (адресна соціальна допомога, допомога самотнім матерям, державна допомога на дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів) рівень бідності в неповних сім'ях залишався помітно вищим за рівень бідності у сім'ях з дітьми (відповідного віку) в цілому по країні. Окремо варто зазначити, що до цієї категорії сімей відносяться не лише поодинокі випадки усвідомленого самотнього материнства, спричиненого «новими соціальними віяннями». У схожому з жінками, що народили дитину, але ніколи не перебували у шлюбі, опиняться жінки, які самостійно виховують дітей після розлучення – разом ці два види сімей складають (або є частиною) майже 20% домогосподарств з дітьми.

148

Жінки з найвищими рівнями освіти схильні відкладати народження дитини в період економічного зростання через те, що їх дітородна діяльність супроводжується значними «втратами від материнства», як фінансовими, так і кар'єрними. Однак для прийняття рішення про народження дитини кожна жінка повинна бути впевнена в тому, що таке рішення не виштовхне її за межу бідності. Звичайно, державна допомога, що не покривала реальних витрат на дитину та втрату доходів від зайнятості (навіть у тих розмірах, що були визначені на початок поточного року), не могла виступити при цьому визначальним чинником за умови відсутності власних ресурсів домогосподарства, однак її наявність відіграла роль «підстраховки» на випадок скорочення або зникнення джерел цих ресурсів²⁷⁰.

Відповідно до Розділу 3 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» допомога при народженні дитини за цим Законом надається одному з батьків дитини (опікуну), який постійно проживає разом з дитиною.

²⁷⁰ Коломієць О. О. Демографічне, соціальне та економічне значення допомоги при народженні дитини в період економічної кризи. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Вип.5 ч.3. 2014 С.226-231, С.227, 228, 229.

Одноразова допомога, призначена опікуну, вважається власністю дитини.

Допомога батькам при народженні дитини призначається на підставі свідоцтва про народження дитини. Опікунам зазначена допомога призначається на підставі рішення про встановлення опіки.

Для призначення допомоги при народженні дитини до органу праці та соціального захисту населення за умови пред'явлення паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, та свідоцтва про народження дитини подається одним з батьків (опікуном), з яким постійно проживає дитина, заява за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, та копія свідоцтва про народження дитини.

Даний перелік документів є вичерпним.

Орган праці та соціального захисту населення за місцем проживання одного з батьків (опікуна), з яким постійно проживає дитина, має право отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій відомості, необхідні для призначення допомоги при народженні дитини.

У разі народження (встановлення опіки) двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

Допомога при народженні дитини призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня народження дитини.

У разі народження мертвої дитини допомога при народженні дитини не призначається.

Виплата допомоги при народженні дитини припиняється у разі: позбавлення отримувача допомоги батьківських прав; відібрання дитини в отримувача допомоги без позбавлення батьківських прав; тимчасового влаштування дитини на повне державне утримання; припинення опіки або звільнення опікуна від його повноважень щодо конкретної дитини; нецільового

використання коштів і незабезпечення отримувачем допомоги належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини.

Допомога при народженні дитини призначається у розмірі 41280 гривень. Виплата допомоги здійснюється одноразово у сумі 10320 гривень, решта суми допомоги виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України²⁷¹.

Допомога при усиновленні дитини

Відповідно до Розділу 3-А Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» право на допомогу при усиновленні дитини має особа, яка є громадянином України, постійно проживає на її території та усиновила дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування (якщо усиновлювачами є подружжя - один з них на їх розсуд).

Допомога при усиновленні дитини призначається на підставі рішення про усиновлення дитини.

У разі усиновлення двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

Допомога при усиновленні дитини призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня набрання законної сили рішенням про усиновлення дитини.

Допомога при усиновленні дитини призначається незалежно від одержання на дитину інших видів допомоги.

Допомога при усиновленні дитини надається у розмірі, встановленому для виплати допомоги при народженні дитини²⁷².

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування

Відповідно до Розділу 5 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається особам,

²⁷¹ Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України : від 21.11.1992 № 2811-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>

²⁷² Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України : від 21.11.1992 № 2811-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>

призначеним в установленому законом порядку опікунами чи піклувальниками дітей, які позбавлені батьківського піклування. Така допомога вважається власністю дитини.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається на підставі рішення про встановлення опіки чи піклування.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, надається у розмірі, що становить два прожиткових мінімуми для дитини відповідного віку.

У разі коли на дитину виплачуються призначені в установленому порядку пенсія, аліменти, стипендія, державна допомога (крім державної соціальної допомоги, що виплачується на дітей-інвалідів, відповідно до законодавства), розмір допомоги на дитину, над якою встановлено опіку чи піклування, визначається як різниця між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та розміром призначених пенсії, аліментів, стипендії, державної допомоги²⁷³.

Допомога на дітей одиницям матерям

У сучасному суспільстві прослідковується тенденція до збільшення кількості неповних сімей, в яких дитина утримується і виховується одним із батьків. При цьому одного з батьків, який виховує та утримує дитину самостійно, можна віднести до категорії осіб, які потребують особливого захисту. І це, очевидно, тому що вони потребують додаткового матеріального забезпечення, оскільки дохід неповної сім'ї складає лише дохід одного з батьків²⁷⁴.

О. О. Коломієць наголошує, що практично в усіх розвинених країнах рівень бідності в монобатьківських сім'ях перевищує аналогічний показник в повних сім'ях, де принаймні один із дорослих членів родини зайнятий на оплачуваній роботі. Безперечно, добробут дітей залежить від економічного статусу і

²⁷³ Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України : від 21.11.1992 № 2811-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>

²⁷⁴ Рудик В. Проблеми правового регулювання соціальної допомоги на дітей одиницям матерям. Юридична Україна №4/2012 С.56-59, С.56.

стабільності занятості їхніх батьків. Розрахунки, що беруть до уваги всі елементи системи державного матеріального забезпечення монобатьківських сімей (всі види виплат і податкові пільги), показують, що самотнім батькам найлегше уникнути ризику бідності в таких країнах, як Австралія, Нова Зеландія і Німеччина. В Австралії і Новій Зеландії провідну роль відіграють існуючі виплати для самотніх батьків, у Німеччині – субсидії на проживання. В Бельгії, Фінляндії, Ірландії і Великобританії для уникнення бідності (межа бідності – 60 % від медіанного доходу в країні) самотнім батькам достатньо заробляти менше половини середнього заробітку працівника промисловості. В більшості країн ОЕСД батьки з монобатьківських сімей повинні заробляти не менше двох третин середнього заробітку працівника промисловості для того, щоб уникнути бідності, в Португалії і Сполучених Штатах – більше повного середнього заробітку працівника промисловості. У цілому найнижчий рівень бідності в монобатьківських сім'ях зафіксований у країнах, в яких прагнення самотніх батьків до самозабезпечення підтримується державою і підкріплюється особливими видами виплат і пільг, що можуть бути доступними лише у випадку постійної зайнятості або активного пошуку роботи²⁷⁵.

Відповідно до Розділу 5-А Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» право на допомогу на дітей самотнім матерям мають самотні матері (які не перебувають у шлюбі), самотні усиновлювачі, якщо у свідоцтві про народження дитини або документі про народження дитини, виданому компетентними органами іноземної держави, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку (рішенні про усиновлення дитини), відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку органом державної реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновлювача) дитини.

²⁷⁵ Коломієць О. О. Монобатьківські сім'ї: соціальний захист і самозабезпечення / О. О. Коломієць // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/20-1444308245.pdf>

Право на допомогу на дітей одиноким матерям (батькам) має мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника соціальну пенсію або державну соціальну допомогу дитині померлого годувальника, передбачену Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам».

Якщо одинока мати, одинокий усиновлювач, мати (батько) у разі смерті одного з батьків зареєстрували шлюб, то за ними зберігається право на отримання допомоги на дітей, які народилися чи були усиновлені до шлюбу, якщо такі діти не були усиновлені чоловіком (дружиною).

Жінка, яка має дітей від особи, з якою вона не перебувала і не перебуває в зареєстрованому шлюбі, але з якою вона веде спільне господарство, разом проживає і виховує дітей, права на одержання допомоги, встановленої на дітей одиноким матерям, не має. При реєстрації цієї жінкою шлюбу з особою, від якої вона має дітей, допомога на дітей, народжених від цієї особи, не призначається.

Допомога на дітей одиноким матерям призначається за наявності витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження дитини, виданого відділом державної реєстрації актів цивільного стану, або довідки про народження, виданої виконавчим органом сільської, селищної, міської (крім міст обласного значення) ради, із зазначенням підстави внесення відомостей про батька дитини до актового запису про народження дитини відповідно до абзацу першого частини першої статті 135 Сімейного кодексу України, або документа про народження, виданого компетентним органом іноземної держави, в якому відсутні відомості про батька, за умови його легалізації в установленому законодавством порядку.

Допомога на дітей одиноким матерям призначається незалежно від одержання на дітей інших видів допомоги, передбачених цим Законом.

Допомога на дітей одиноким матерям, одиноким усиновлювачам, матері (батьку) у разі смерті одного з батьків, які

мають дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, а також вищих навчальних закладах I - IV рівнів акредитації, - до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), надається у розмірі, що дорівнює різниці між 100 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців.

Допомога на дітей одиницям матерям, одиницям усиновлювачам, матері (батьку) у разі смерті одного з батьків, призначається на кожну дитину.

Виплата допомоги на дітей одиницям матерям (батькам) припиняється у разі: позбавлення отримувача допомоги батьківських прав; позбавлення отримувача допомоги волі за вироком суду; скасування рішення про усиновлення дитини або визнання його недійсним; реєстрації дитиною шлюбу до досягнення нею 18-річного віку; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності у випадках, передбачених законом; смерті дитини; смерті отримувача допомоги.

154

Виплата допомоги на дітей одиницям матерям (батькам) призупиняється у разі: тимчасового влаштування дитини на повне державне утримання; відібрання дитини в отримувача допомоги без позбавлення батьківських прав; тимчасового працевлаштування дитини.

У разі припинення дії обставин, передбачених частиною другою цієї статті, виплата допомоги поновлюється за письмовою заявою отримувача допомоги до органу, який призначає допомогу, з місяця, що настає за місяцем, в якому припинилася дія зазначених обставин.

Припинення або призупинення виплати допомоги здійснюється на підставі відомостей про обставини, зазначені у частинах першій та другій цієї статті, з місяця, що настає за

місяцем, в якому було виявлено зазначені обставини, за рішенням органу, який призначив допомогу²⁷⁶.

Наступні види допомоги сім'ям з дітьми регулюються іншими Законами України.

Допомога багатодітним сім'ям

Метою організаційно-правового механізму державного регулювання соціальної допомоги багатодітним сім'ям є вивчення та справедливе задоволення інтересів членів багатодітних сімей за допомогою владних та юридичних засобів. Тобто, це специфічні засоби, які об'єднують інтереси суб'єктів соціальної політики для задоволення соціальних потреб, доводять процес управління в нашій демократичній, соціальній, правовій державі до логічного результату²⁷⁷.

Законом України «Про охорону дитинства» визначено багатодітною сім'єю сім'ю, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує. До складу багатодітної сім'ї включаються також діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, - до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років; а також законодавець передбачив допомогу таким сім'ям у формі ряду пільг.

З метою створення належних матеріальних умов для виховання дітей у сім'ях держава надає батькам або особам, які їх замінюють, соціальну допомогу, передбачену Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та іншими законами України.

Сім'ям з дітьми у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, надаються пільгові довгострокові кредити на

²⁷⁶ Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України : від 21.11.1992 № 2811-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>

²⁷⁷ Крамаренко Л. В. Наукові основи організаційно-правового механізму соціальної допомоги багатодітним сім'ям / Л. В. Крамаренко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11klfsdu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11klfsdu.pdf)

придбання житла, предметів довгострокового користування та житлове будівництво.

Багатодітним сім'ям надаються такі пільги:

1) 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в жиллому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю);

2) 50-відсоткова знижка плати за користування комунальними послугами (газопостачання, електропостачання та інші послуги) та вартості скрапленого балонного газу для побутових потреб у межах норм, визначених законодавством.

Площа житла, на яку надається знижка при розрахунках плати за опалення, становить 21 кв. метр опалюваної площі на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в жиллому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю;

3) 50-відсоткова знижка вартості палива, у тому числі рідкого, в межах норм, визначених законодавством, у разі якщо відповідні будинки не мають центрального опалення;

4) позачергове встановлення квартирних телефонів. Абонентна плата за користування квартирним телефоном встановлюється у розмірі 50 відсотків від затверджених тарифів.

Пільги щодо плати за користування житлом (квартирної плати), комунальними послугами та вартості палива, передбачені пунктами 1 - 3 частини третьої статті 13, надаються багатодітним сім'ям незалежно від виду житла та форми власності на нього.

Дитячим будинкам сімейного типу та прийомним сім'ям, в яких не менше року проживають відповідно троє або більше дітей, а також сім'ям (крім багатодітних сімей), в яких не менше року проживають троє і більше дітей, враховуючи тих, над якими встановлено опіку чи піклування, надаються пільги, передбачені частиною третьою, з урахуванням умов, визначених частиною четвертою статті 13.

Дітям з багатодітних сімей надаються такі пільги:

- 1) безоплатне одержання ліків за рецептами лікарів;
- 2) щорічне медичне обстеження і диспансеризація в державних та комунальних закладах охорони здоров'я із залученням необхідних спеціалістів, а також компенсація витрат на зубопротезування;
- 3) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;
- 4) безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі), автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання, за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду - також електронного квитка, який видається на безоплатній основі;
- 5) безоплатне одержання послуг з оздоровлення та відпочинку відповідно до Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей».

Батькам і дітям з багатодітних сімей видаються відповідні посвідчення. Зразок посвідчення, порядок виготовлення і видачі посвідчень встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Пільги, передбачені пунктами 1, 2, 3 та 4 частини третьої та пунктом 1 частини шостої статті 13, надаються за умови, якщо розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України²⁷⁸.

Допомога дітям-інвалідам

Коли родина стикається зі страшним діагнозом своєї дитини, вона не в змозі оперативно діяти, приймати які-небудь рішення, саме тому порядок надання певної допомоги має бути продуманий

²⁷⁸ Про охорону дитинства : Закон України : від 26.04.2001 р. №2402 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

таким чином, щоби максимально делікатно та одночасно ефективно допомогти такій сім'ї, не переобтяжуючи її додатковими проблемами щодо збирання якихось відомостей, довідок, стояння в чергах, тощо²⁷⁹.

Право дітей з обмеженими можливостями на державну соціальну допомогу є одним із проявів конституційного права на достатній життєвий рівень, однак у нинішній формі воно не забезпечує цього рівня, а тому потребує належного законодавчого закріплення саме з позиції забезпечення кожній дитині-інваліду нормального функціонування організму, зміцнення здоров'я, а також створення необхідних умов для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Як суб'єктивне право, право дітей з обмеженими можливостями на державну соціальну допомогу становить можливості, які забезпечують реалізацію інтересів суб'єкта суспільних відносин (дитини з обмеженими можливостями), а тому повинне мати відповідні достатні державні гарантії²⁸⁰.

158

Законодавство України створює правове поле щодо соціальної політики стосовно дітей-інвалідів, спрямоване на забезпечення прав у галузі охорони здоров'я, освіти та соціального захисту. Проте, незважаючи на досить велику кількість законодавчих актів у цій сфері, права дітей-інвалідів порушуються. До основних причин таких порушень можна віднести: невиконання норм чинного законодавства, пов'язаного з реабілітацією дітей-інвалідів; ненадання їм медичної та грошової допомоги; незабезпечення права на здобуття освіти; відсутність дієвих механізмів реалізації законодавства у сфері захисту прав дітей-інвалідів тощо²⁸¹.

В. С. Тарасенко класифікує матеріальне забезпечення дітей-інвалідів за такими підставами залежно від: періодичності виплати (щомісячна, разова, адресна, гуманітарна, благодійна); форми

²⁷⁹ Іншин М. І. Правове регулювання отримання соціальної допомоги дітьми-інвалідами *Topical issues of law: theory and practice*. №27. 2013 С.17-23, С.17.

²⁸⁰ Івченко І. О. Право дітей з обмеженими можливостями на державну соціальну допомогу. *Юридичні і політичні науки. Держава і право*. Випуск 56. С.327-333, С.332.

²⁸¹ Попов Г., Томіленко В. Деякі проблеми соціального захисту дітей-інвалідів в Україні / Г.В. Попов, В. П. Томіленко // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. - 312013. - № 3. - С. 74-77.

надання (грошова, речова, грошові компенсації, субсидії, допомога на догляд, допомога на поховання); суб'єкта отримання (діти-інваліди, сім'ї, які мають дитину-інваліда, один з батьків дитини-інваліда або особа, яка його замінює); джерел фінансування виплати (з Державного бюджету, з місцевих бюджетів, з Фондів, від недержавних організацій та благодійних внесків); юридичного факту, при настанні якого надається допомога (діти, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, ВІЛ-інфіковані діти, інші діти-інваліди).

Отже матеріальне забезпечення дитини-інваліда полягає:

- 1) у реалізації конституційного права на забезпечення достатнього рівня життя;
- 2) у матеріальній підтримці сімей, які мають дітей з вадами розумового або фізичного розвитку;
- 3) у соціальній підтримці сімей, які внаслідок свого матеріального стану потребують соціальних допомог для подолання та компенсацій обмежень у дитини-інваліда²⁸².

Враховуючи особливості відносин у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю та їх цілеспрямованість на досягнення позитивного результату відповідних заходів для інтеграції їх у суспільство, С. Корнієнко вважає, що під механізмом державного управління у сфері соціального захисту інвалідів та дітей-інвалідів необхідно розуміти послідовну реалізацію державними органами відповідних дій, які базуються на фундаментальних принципах із використанням належних форм і методів управління, за допомогою яких держава забезпечує реалізацію своїх функцій²⁸³.

Принципи державного управління соціальним захистом осіб з інвалідністю, у тому числі дітей, виходять із загальних принципів державного управління і можуть бути класифіковані на суспільно-політичні і структурні. До суспільно-політичних належать принципи демократизму, об'єктивності, законності, гласності,

²⁸² Тарасенко В. С. Правові аспекти матеріального забезпечення дітей-інвалідів / В. С. Тарасенко // Актуальні проблеми держави і права. - 2005. - Вип. 25. - С. 373-376, С.376.

²⁸³ Корнієнко С. Механізми формування та здійснення державної політики у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю. Вісник Національної академії державного управління. Соціальна і гуманітарна політика. С.239-246, С.241.

системності, адресності, соціальної справедливості, раціональності, соціальної безпеки, ефективності. Серед структурних принципів управління соціальним захистом слід виділити функціональний та організаційний, які визначають форми і методи державного управління соціальним захистом²⁸⁴.

С. Корнієнко наголошує, що властивістю формування механізму державного управління у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю є взаємодія з механізмами саморегуляції в означеній сфері, інституціями громадянського суспільства, окремою особистістю як суб'єктом соціального захисту, однією із характерних тенденцій у сфері державного управління є застосування комплексного механізму державного управління.

Враховуючи викладене, здійснення послідовної, цілеспрямованої державної політики у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю можливо шляхом застосування комплексного механізму державного управління зазначеною сферою, який складається з конкретних механізмів: нормативно-правового, програмно-цільового, організаційного, фінансово-економічного, кадрового, соціально-психологічного (інформаційного)²⁸⁵.

В. С. Тарасенко наголошує, що при затвердженні прожиткового мінімуму на рік є доцільним відмовитися від існуючого порядку розмежування розміру прожиткового мінімуму по соціальних групах (працездатні особи та особи, які втратили працездатність) та по демографічних групах (діти віком до 6 років та від 6 до 18 років). Неможна погодитися з законодавцем, який такий поділ зумовлює особливостями людського організму, у його потребах в залежності від віку та фізичних можливостей, адже діти-інваліди в силу розладів функцій свого організму, спричинених захворюванням або іншими вадами розумового чи фізичного

²⁸⁴ Корнієнко С. Механізми формування та здійснення державної політики у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю. Вісник Національної академії державного управління. Соціальна і гуманітарна політика. С.239-246, С.242.

²⁸⁵ Корнієнко С. Механізми формування та здійснення державної політики у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю. Вісник Національної академії державного управління. Соціальна і гуманітарна політика. С.239-246, С.243.

розвитку, потребує підвищеного захисту та додаткової соціальної допомоги²⁸⁶.

Науковці вважають більш прийнятним встановлення єдиного розміру прожиткового мінімуму на одну особу на місяць²⁸⁷. Розміри державної соціальної допомоги дітям-інвалідам у віці до 18 років, згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають право на пенсію і інвалідам», доцільно було б встановити залежно від ступеня втрати здоров'я, розділивши хвороби, які є підставами для визнання дітей інвалідами на певні категорії (групи)²⁸⁸.

Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» визначені наступні умови отримання допомоги. Право на державну соціальну допомогу мають діти-інваліди віком до 18 років.

Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 18 років, визначається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Державна соціальна допомога призначається на дітей-інвалідів віком до 18 років - 70 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом підгрупи А встановлюється в розмірі: на дитину-інваліда підгрупи А віком до 6 років - прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років;

на дитину-інваліда підгрупи А віком від 6 до 18 років - прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

Надбавка на догляд за іншою дитиною-інвалідом встановлюється в розмірі: на дитину-інваліда віком до 6 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років;

²⁸⁶ Тарасенко В. С. Державна соціальна допомога як вид матеріального забезпечення дітей-інвалідів. Актуальні проблеми держави і права. 2011 - С.144-149.

²⁸⁷ Тарасенко В. С. Державна соціальна допомога як вид матеріального забезпечення дітей-інвалідів. Актуальні проблеми держави і права. 2011 - С.144-149, С.146, 147.

²⁸⁸ Тарасенко В. С. Державна соціальна допомога як вид матеріального забезпечення дітей-інвалідів. Актуальні проблеми держави і права. 2011 - С.144-149, С.148.

на дитину-інваліда віком від 6 до 18 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які не працюють, не навчаються (крім заочної форми навчання), не проходять службу, не займають виборну посаду і фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років також призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці без збереження заробітної плати, у разі якщо дитина-інвалід потребує домашнього догляду, і вони фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Одному з батьків, прийомних батьків, батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу, усиновителів, опікуну, піклувальнику надбавка на догляд за дитиною-інвалідом підгрупи А, а також одинокій матері (одинокому батьку) надбавка на догляд за дитиною-інвалідом призначається незалежно від факту роботи, навчання, служби.

162

При визначенні розмірів надбавок на догляд за інвалідами з дитинства та дітьми-інвалідами з важкими формами інвалідності, які потребують постійного стороннього догляду або допомоги (прикуті до ліжка, сліпоглухонімі, з психічними вадами тощо) внаслідок захворювань за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, не може застосовуватися рівень забезпечення прожиткового мінімуму.

На дітей-інвалідів державна соціальна допомога призначається на строк, зазначений у медичному висновку, який видається у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, але не більш як по місяць досягнення дитиною-інвалідом 18-річного віку.

Якщо дитина-інвалід, на яку виплачувалася державна соціальна допомога, по досягненні 18-річного віку визнана

інвалідом з дитинства, виплата допомоги продовжується у новому розмірі за її заявою (недієздатним - за заявою опікуна) з дня встановлення групи інвалідності в разі збільшення розміру допомоги, але з місяця, наступного за тим, в якому дитині-інваліду встановлена група інвалідності, при зменшенні розміру допомоги.

Виплата державної соціальної допомоги зупиняється у випадку пропуску строку переогляду дитиною-інвалідом, а в разі визнання знову дитиною-інвалідом виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення, але не більш як за один місяць.

Якщо строк переогляду пропущено з поважної причини, виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення виплати, але не більш як за 3 роки, за умови, що за цей період його визнано дитиною-інвалідом.

У разі припинення виплати державної соціальної допомоги внаслідок нез'явлення на переогляд без поважних причин, при наступному визнанні дитиною-інвалідом, виплата цієї допомоги поновлюється з дня визнання дитиною-інвалідом.

163

Заява про призначення державної соціальної допомоги на дитину-інваліда подається одним із батьків, усиновителем, опікуном або піклувальником за місцем свого проживання.

До заяви про призначення державної соціальної допомоги повинні бути додані документи про вік і місце проживання дитини-інваліда, документи про місце проживання батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника, який подав заяву, а також довідка медико-соціальної експертизи або медичний висновок, видані у встановленому порядку.

Якщо з заявою звертається опікун або піклувальник, то подається також копія рішення органу опіки і піклування про встановлення опіки чи піклування.

Один із непрацюючих батьків, усиновителів, опікун або піклувальник, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років, додатково подають довідку про те, що вони не працюють, видану за місцем проживання.

Місцева державна адміністрація, яка прийняла заяву про призначення державної соціальної допомоги, видає заявнику розписку про прийом заяви та доданих до неї документів із зазначенням дати прийому заяви.

Днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день прийому заяви з усіма необхідними документами.

Якщо заява про призначення державної соціальної допомоги надсилається поштою і при цьому подаються також всі необхідні документи, то днем звернення за державною соціальною допомогою вважається дата, вказана в поштовому штампелі місця відправлення заяви.

У тих випадках, коли до заяви додані не всі необхідні документи, заявнику повідомляється, які документи повинні бути подані додатково. Якщо вони будуть подані не пізніше 3-х місяців з дня одержання повідомлення про необхідність подання додаткових документів, то днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день прийому або відправлення заяви про призначення такої допомоги.

164

Державна соціальна допомога на дітей-інвалідів віком до 18 років призначається місцевою державною адміністрацією.

Заява про призначення державної соціальної допомоги розглядається місцевою державною адміністрацією не пізніше 10 днів після надходження заяви з усіма необхідними документами.

Державна соціальна допомога призначається з дня звернення за її призначенням.

Державна соціальна допомога виплачується державними підприємствами і об'єднаннями зв'язку за місцем проживання батьків, усиновителів, яким призначена допомога на дітей-інвалідів. Опікуну або піклувальнику державна соціальна допомога виплачується за місцем їх проживання.

Виплата державної соціальної допомоги провадиться щомісячно за поточний місяць у встановлені місцевою державною адміністрацією строки.

Суми державної соціальної допомоги, призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем без поважних причин, виплачуються за минулий час не більш як за 12 місяців перед зверненням за її одержанням.

Невиплату або відмову у виплаті державної соціальної допомоги за минулий час може бути оскаржено у судовому порядку відповідно до закону.

Дітям-інвалідам із числа сиріт за період перебування на повному державному утриманні державна соціальна допомога виплачується в повному розмірі та перераховується на їх особисті рахунки у банку.

Іншим дітям-інвалідам, які перебувають у будинках-інтернатах, інших стаціонарних установах (закладах) на повному державному утриманні, призначена державна соціальна допомога виплачується в розмірі 50 відсотків та перераховується на їх особисті рахунки у банку. При цьому частина державної соціальної допомоги, що залишилася після виплати суми державної соціальної допомоги, перераховується на банківський рахунок установи (закладу) за місцем перебування дитини і спрямовується виключно на поліпшення умов проживання дітей.

У разі влаштування дитини-інваліда віком до 18 років до відповідної установи (закладу) на повне державне утримання або зняття з повного державного утримання виплата державної соціальної допомоги на дитину-інваліда у повному розмірі відповідно припиняється або відновлюється з першого числа місяця, наступного за місяцем, у якому виникли ці обставини.

При зміні одержувачем державної соціальної допомоги місця проживання виплата цієї допомоги продовжується відповідною місцевою державною адміністрацією за новим місцем проживання. Виплата державної соціальної допомоги продовжується з того часу, з якого вона була припинена за попереднім місцем проживання²⁸⁹.

Вищезгаданий Закон містить суперечливі норми.

²⁸⁹ Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : Закон України : від 16.11.2000 р. №2109 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2109-14/ed20170305>

Так частиною четвертою статті 10 встановлено, що державна соціальна допомога, яка призначена на дитину-інваліда віком до 18 років, виплачується незалежно від одержання на неї інших видів допомоги.

Разом з тим, частина п'ята статті 1 визначає, що дітям-інвалідам, які мають одночасно право на державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, на пенсію та на державну соціальну допомогу згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», призначається за вибором законних представників дітей-інвалідів державна соціальна допомога відповідно до цього Закону або пенсія чи державна соціальна допомога згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам». При цьому, якщо дитина-інвалід має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника (державну соціальну допомогу дитині померлого годувальника, передбачену Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам») і державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, ці виплати призначаються одночасно.

166

Вважаємо за необхідне виключити частину п'яту статті 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам».

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Порядок виплати одноразової матеріальної допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам, особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю

Допомога надається у разі тривалої хвороби, смерті близьких родичів (одного з подружжя, батьків, дітей), стихійного лиха та інших особливих обставин дітям з інвалідністю, які отримують пенсію та/або державну соціальну допомогу відповідно до Законів України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» і «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», якщо розмір таких

виплат у місяці, що передує місяцю звернення, не перевищує двох прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працездатність.

Розмір пенсії та державної соціальної допомоги на місяць визначається з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством.

Для отримання допомоги діти з інвалідністю або один із батьків, опікуни чи піклувальники (законні представники) додають до заяви копії:

паспорта та/або свідоцтва про народження дитини з інвалідністю (у разі потреби - копії паспорта законного представника та документа, що підтверджує його повноваження);

реєстраційного номера облікової картки платника податків (крім фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають про це відмітку в паспорті);

висновку лікувально-консультативної комісії лікувально-профілактичного закладу (для дітей з інвалідністю) про встановлення інвалідності.

Копії документів, поданих для отримання допомоги, засвідчуються посадовими особами органу соціального захисту населення, до якого надійшла заява про надання допомоги.

Допомога надається регіональними або районними органами соціального захисту населення один раз на рік у розмірі 50 відсотків установленого законом на дату звернення прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Допомога виплачується за видатковими касовими ордерами шляхом поштового переказу або перерахування коштів на особисті банківські рахунки непрацюючих малозабезпечених осіб, осіб з інвалідністю та законних представників дітей з інвалідністю.

Особам, які не мають законних представників і не можуть самостійно пересуватися у зв'язку з хворобою або фізичною вадою, допомога виплачується тільки за разовими дорученнями шляхом поштового переказу²⁹⁰.

Допомоги, які призначаються відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» розглянемо у наступному розділі монографії.

Проаналізувавши вищезгадані норми законодавства, приходимо до висновку, що для покращення демографічної ситуації в Україні, а також для підтримки нового покоління українців необхідно переглянути систему допомоги сім'ям з дітьми. При цьому, визначаючи розміри допомоги, влада повинна враховувати інфляційні процеси, ріст цін на товари першої необхідності, переглянути методикау обчислення прожиткових мінімумів.

Зважаючи на розгалуженість нормативно-правових актів, якими регулюються питання надання соціальних допомог сім'ям з дітьми вважаємо, що існує необхідність в створенні єдиного акту, в якому були б закріплені всі види державної підтримки сімей з дітьми, порядок та умови їх надання, чіткий порядок їх обчислення та виплати, встановлення державних гарантій їх реалізації.

²⁹⁰ Деякі питання використання коштів державного бюджету для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення : Постанова Кабінету Міністрів України : від 12.04.2017 р. №256 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249919721>

РОЗДІЛ 6. ДОПОМОГА ПО ДОГЛЯДУ ЗА ОСОБОЮ

На сьогодні законодавство України передбачає оформлення постійного догляду з відповідними соціальними виплатами на догляд за такими категоріями осіб, що потребують догляду: за дітьми-інвалідами віком до 18 років; за інвалідами I групи або особами, які досягли 80-річного віку; за інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу, які за висновком лікарської комісії медичного закладу потребують постійного стороннього догляду; та за іншими громадянам похилого віку, інвалідами, дітьми-інвалідами та хворими, які за висновком лікарсько-консультаційної комісії потребують постійного стороннього догляду і не здатні до самообслуговування.

Слід зазначити, що для розуміння певного явища чи певного суспільного інституту, треба визначити його поняття і тим самим окреслити його істотні ознаки (це дасть змогу відмежувати його від суміжних та схожих понять). А також важливо знати, яке ж місце в праві соціального забезпечення посідає інститут допомоги по догляду за особою, який взагалі наявний зв'язок між ними.

169

Як зазначає Б. І. Сташків існування системи права соціального забезпечення, що поділяється на Загальну (включає інститут трудового стажу, інститут середньомісячного заробітку, інститут строків і т.п.) та Особливу частину (включає такі підгалузі, як пенсійне право, допомогове право, соціально-обслуговувальне право). Саме в межах допомогового права й існують різні види (інститути) допомог: 1) у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю; 2) з вагітністю та пологами; 3) при народженні дитини; 4) допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням; 5) самотнім матерям; 6) малозабезпеченим сім'ям; 7) біженцям; 8) у зв'язку з безробіттям; 9) на поховання і так далі²⁹¹. Н. Б. Болотіна вбачає систему трохи інакше – норми права соціального забезпечення об'єднуються в такі структурні частини: загальні положення; право

²⁹¹ Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. /Сташків Б.І. — К.: Знання, 2005. — 405 с. — (Вища освіта XXI століття). - С. 85.

загальнообов'язкового державного соціального страхування; право державної соціальної допомоги; спеціальний соціальний захист; додатковий соціальний захист окремих категорій осіб; недержавне соціальне забезпечення²⁹². Таким чином, ми бачимо, навіть за різних підходів соціальні допомоги обов'язково включаються у систему права соціального забезпечення. С. М. Прилипко пропонує таке доктринальне розуміння: «Соціальні допомоги – це грошові одноразові або періодичні соціальні виплати, що виплачуються громадянам у випадках, передбачених законодавством, за рахунок Державного бюджету», а також підкреслює, що «право на виплати по соціальній допомозі не залежить від попередньої трудової діяльності та майнового стану особи»²⁹³.

Соціальні допомоги – 1) це грошові виплати; 2) виплати допомоги обмежені певними часовими рамками; 3) безкоштовний аліментарний характер виплати; 4) цільова спрямованість (виплачується при настанні певних випадків): тимчасове звільнення від виконання трудових обов'язків; догляд за хворим членом сім'ї; вагітність і пологи; народження дитини; смерть; виховання в сім'ї дитини-інваліда віком до 18 років і т.п.²⁹⁴; 5) джерелами фінансування соціальної допомоги є кошти Державного бюджету та місцевих бюджетів; 6) для набуття права на державну соціальну допомогу обов'язковою є умова про недостатність або відсутність страхового стажу (на відміну від соціального страхування)²⁹⁵.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує

²⁹² Бологіна Н. Б. Право соціального захисту України: Навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 663 с. — (Вища освіта XXI століття). - С. 106.

²⁹³ Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипко, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. — Х.: Нац. Ун. "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", 2013. — 126 с. - С. 91.

²⁹⁴ Полупанов М. И. Пособия по социальному обеспечению в СССР: учебное пособие для студентов вузов / М. И. Полупанов. — М.: М-во высш. и сред. спец. образов. СССР. Все-союз. заоч. юрид. ин-т, 1976. — 64 с. С. 12.

²⁹⁵ Хомич І. Ю. Особливості соціальної допомоги як форми соціального забезпечення населення України / І. Ю. Хомич // Форум права. - 2013. - № 3. - С. 717-724. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>

постійного стороннього догляду, на догляд за ним», в якій також вказаний порядок надання такої грошової допомоги. Тут уже із самої назви впливає той факт, що це підпадає під «соціальну допомогу по догляду за особою». Пункт 4 Порядку вказує, що «Допомога на догляд надається дієздатній особі, яка зареєстрована (якщо зареєстрована в іншому місці, подається довідка, видана органом соціального захисту населення за місцем реєстрації дієздатної особи, про те, що вона не перебуває на обліку як одержувач і не одержує щомісячну грошову допомогу на догляд за місцем реєстрації) або постійно проживає (складається акт про проведення обстеження сім'ї спеціалістами органів соціального захисту населення) на одній житловій площі з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, і здійснює догляд за ним»²⁹⁶.

Також відповідно до роз'яснень Мінсоцполітики України та Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» визначено право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та соціальний захист інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів до 18 років шляхом встановлення державної соціальної допомоги у відсотках від прожиткового мінімуму, а також надбавки на догляд за дитиною-інвалідом підгрупи А віком до 6 та від 6 до 18 років 100 відсотків прожиткового мінімуму для дітей відповідного вік, за дитиною-інвалідом віком до 6 та від 6 до 18 років становить 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку віком до 18 років, що призначається місцевими органами з питань соціального захисту населення одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які не працюють, не навчаються (крім заочної форми навчання), не проходять службу, не займають виборну посаду і фактично здійснюють догляд за дитиною-

²⁹⁶ Про надання щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним : Постанова Кабінету Міністрів України : від 02.08.2000 р. №1192 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1192-2000-%D0%BF>

інвалідом. При цьому саодиноким матерям (саодиноким батькам) надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається незалежно від факту роботи, навчання та служби²⁹⁷.

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 р. №261 затверджено Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд.

Державна соціальна допомога на догляд призначається: 1) особам з інвалідністю внаслідок війни з числа військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсію по інвалідності відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб»: I групи; II і III групи, які є саодинокими і за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду; 2) особам, які належать до осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років (крім осіб, зазначених у підпункті 1 цього пункту): I групи; II і III групи, які є саодинокими і за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують постійного стороннього догляду; 3) особам, яким призначено пенсію за вислугу років відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб» і які є особами з інвалідністю I групи внаслідок причин, визначених у пункті «б» статті 16 зазначеного Закону, або саодинокими пенсіонерами і за висновком лікарсько-консультативної комісії (далі – ЛКК) потребують постійного стороннього догляду; 4) саодиноким малозабезпеченим особам, які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду і одержують пенсію за

²⁹⁷ Роз'яснення Міністерства соціальної політики щодо виплати державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та на дітей-інвалідів у підвищених розмірах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua>; Закон України ЗУ “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” [Електронний ресурс]. – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 1. – стор. 2. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

віком або за вислугу років чи по інвалідності (крім осіб з інвалідністю I групи); 5) малозабезпеченим особам з інвалідністю I групи, які одержують пенсію за віком або за вислугу років чи по інвалідності (крім осіб з інвалідністю, зазначених у підпунктах 1 - 3 цього пункту).

У разі виникнення в особи, яка має право на допомогу на догляд, кількох на це підстав допомога призначається за однією з підстав на її вибір.

Допомога на догляд не призначається особам з інвалідністю, яким відшкодовуються витрати на догляд відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Особам, які одержують надбавку до пенсії на догляд, за бажанням замість зазначеної виплати може бути призначена допомога на догляд.

Для визначення права малозабезпечених осіб на допомогу на догляд застосовується прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, встановлений на дату звернення за допомогою законом на відповідний рік.

Державна соціальна допомога на догляд встановлюється у таких розмірах від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність: 1) 100 відсотків: особам з інвалідністю внаслідок війни, віднесеним до підгрупи А I групи, із числа військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсію по інвалідності відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»; особам, яким призначено пенсію за вислугу років відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» і які є особами з інвалідністю, віднесеними до підгрупи А I групи, внаслідок причин, визначених у пункті «б» статті 16 зазначеного Закону; особам, що належать до осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», віднесених до підгрупи А I групи, що

одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років, які брали безпосередню участь у бойових діях у період Великої Вітчизняної війни 1941 - 1945 років та війни 1945 року з імперіалістичною Японією (крім осіб, яким пенсія призначена відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»); 2) 50 відсотків: особам з інвалідністю внаслідок війни, віднесеним до підгрупи Б І групи, з числа військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсії по інвалідності відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»; особам, яким призначено пенсії за вислугу років відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» і які є особами з інвалідністю, віднесеними до підгрупи Б І групи, внаслідок причин, визначених у пункті «б» статті 16 зазначеного Закону; іншим особам, що належать до осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», віднесених до підгрупи Б І групи, що одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років, які брали безпосередню участь у бойових діях у період Великої Вітчизняної війни 1941 - 1945 років та війни 1945 року з імперіалістичною Японією (крім осіб, яким пенсія призначена відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»); 3) 30 відсотків: особам з інвалідністю внаслідок війни, віднесеним до підгрупи А І групи, які одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років (крім осіб, зазначених у підпункті 1 цього пункту); малозабезпеченим особам з інвалідністю, віднесеним до підгрупи А І групи, які одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років (крім осіб, зазначених у підпункті 1 та в абзаці другому підпункту 3 цього пункту); 4) 25 відсотків: самотніми особам з інвалідністю внаслідок війни ІІ групи з числа військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсії по інвалідності відповідно до Закону України

«Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» і які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду; саодиноким особам з інвалідністю внаслідок війни II групи з числа осіб, що належать до осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», які брали безпосередню участь у бойових діях у період Великої Вітчизняної війни 1941 - 1945 років та війни 1945 року з імпералістичною Японією та одержують пенсії за віком, по інвалідності або за вислугу років і які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду (крім осіб, яким пенсія призначена відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»); 5) 15 відсотків: особам з інвалідністю внаслідок війни, віднесеним до підгрупи Б I групи, які одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років (крім осіб, зазначених у підпункті 2 цього пункту); саодиноким особам з інвалідністю внаслідок війни II і III групи, які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду та одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років (крім осіб, зазначених у підпункті 4 цього пункту); саодиноким особам, яким призначено пенсію за вислугу років відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» і які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду (крім осіб, зазначених у підпунктах 1 - 4 цього пункту і в абзацах другому і третьому цього підпункту); саодиноким малозабезпеченим особам, які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду і одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років (крім осіб з інвалідністю I групи); малозабезпеченим особам з інвалідністю, віднесеним до підгрупи Б I групи, які одержують пенсію за віком, по інвалідності або за вислугу років (крім осіб з інвалідністю I групи, зазначених у підпункті 2 цього пункту і в абзацах другому і четвертому цього підпункту).

Для визначення розміру допомоги на догляд застосовується прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність (або рівень забезпечення прожиткового мінімуму – у випадках, передбачених законом), встановлений на дату звернення за допомогою законом на відповідний рік.

У разі збільшення прожиткового мінімуму перерахунок допомоги на догляд здійснюється з дати, з якої встановлений новий розмір прожиткового мінімуму (або рівня забезпечення прожиткового мінімуму – у випадках, встановлених законом).

Допомога на догляд призначається: особам, зазначеним у підпунктах 4 і 5 пункту 13 Порядку, – органами соціального захисту населення; особам, зазначеним у підпунктах 1 – 3 пункту 13 Порядку, – органами, що призначили їм пенсію.

Для призначення допомоги на догляд особи, зазначені у підпунктах 4 і 5 пункту 13 Порядку, подають документи, передбачені абзацами другим – шостим пункту 10 Порядку, та висновок ЛКК (для осіб, які потребують постійного стороннього догляду).

176

Органи соціального захисту населення додають до заяви довідку про вид, розмір пенсії і період, на який вона призначена (згідно з електронною базою даних про одержувачів пенсії).

У разі відсутності зазначеної інформації на дату подання заяви в електронній базі даних про одержувачів пенсії та у разі звернення за призначенням допомоги на догляд замість надбавки на догляд органи соціального захисту населення додають до заяви витребувану від органів, які призначили особі пенсію, відповідно довідку про вид, розмір пенсії і період, на який вона призначена, та довідку – атестат про припинення виплати раніше призначеної надбавки на догляд.

Для призначення допомоги на догляд особи, зазначені у підпунктах 1 - 3 пункту 13 Порядку, крім заяви за формою, затвердженою органом, що призначає пенсію, подають документи, передбачені абзацами четвертим – шостим пункту 10 Порядку, та

висновок ЛКК (для осіб, які потребують постійного стороннього догляду).

Допомога на догляд призначається з дня звернення за допомогою. Допомога на догляд призначається на період призначення пенсії.

У разі зміни групи інвалідності допомога на догляд у новому розмірі призначається з дня зміни групи інвалідності, якщо така зміна приводить до збільшення розміру, і з місяця, що настає за тим, у якому встановлено нову групу інвалідності, – у разі зменшення розміру допомоги.

У разі зміни групи інвалідності виплата допомоги на догляд продовжується за матеріалами особової (пенсійної) справи без подання заяви одержувачем за умови, що для продовження її виплати не потрібні додаткові документи.

У разі необхідності подання додаткових документів, передбачених пунктами 10, 21 і 22 Порядку, органи, що призначають допомогу на догляд, повідомляють особу про перелік документів, які необхідно додатково подати. Якщо додаткові документи буде подано пізніше трьох місяців з дня відправлення повідомлення, виплата допомоги на догляд здійснюється з дня подання додаткових документів.

Середньомісячний сукупний дохід сім'ї для призначення соціальної допомоги і допомоги на догляд обчислюється згідно з пунктами 3 - 9 Методики, затвердженої наказом Мінпраці, Мінекономіки, Мінфіну, Держкомстату і Держкомсім'ямолоді від 15 листопада 2001 р. №486/202/524/455/3370 (з наступними змінами), зареєстрованим у Мін'юсті 7 лютого 2002 р. за №112/6400.

Середньомісячний сукупний дохід особи для визначення права на призначення соціальної допомоги та допомоги на догляд обчислюється шляхом ділення середньомісячного сукупного доходу сім'ї на кількість членів сім'ї, які включаються до її складу.

До складу сім'ї включаються: чоловік, дружина, діти, які перебувають на їх утриманні, віком до 18 років; діти – студенти

вищих навчальних закладів I - IV рівня акредитації та професійно-технічних навчальних закладів з денною формою навчання віком до 23 років, які не мають власних сімей, у тому числі ті, що одержують стипендію, незалежно від того, де вони проживають (разом з батьками чи перебувають на навчанні в іншому населеному пункті); особи, шлюб яких не зареєстровано, якщо вони разом проживають та ведуть спільне господарство; усиновлені діти, які проживають з усиновителями.

До складу сім'ї не включаються: батьки, дід, баба, брати і сестри; батьки, позбавлені батьківських прав; один із подружжя, з яким розірвано шлюб, або коли шлюб не розірвано, але винесено рішення суду про стягнення з батька (матері) аліментів; опікуни, піклувальники та їх сім'ї; діти, які перебувають на повному державному утриманні; мати (батько, усиновитель), яка (який) не працювала (не працював), не навчалася (не навчався), не зареєстрована (не зареєстрований) у державній службі зайнятості як безробітна (безробітний) протягом повного періоду, за який обчислюється середньомісячний сукупний дохід (шість календарних місяців або два квартали) до місяця звернення, за винятком непрацюючої працездатної матері (батька, усиновителя), яка (який): – виховує трьох і більше дітей віком до 16 років; – перебуває у відпустці по догляду за: дитиною до досягнення нею трирічного віку; дитиною з інвалідністю віком до 18 років; дитиною віком до 14 років у разі підтвердження необхідності такого догляду висновком дитячого лікувально-профілактичного закладу; особою з інвалідністю I групи або особою, яка досягла 80-річного віку; дитиною, потерпілою від Чорнобильської катастрофи, до досягнення нею 12 років.

Соціальна допомога і допомога на догляд виплачуються у грошовій формі щомісяця за поточний місяць.

У разі призначення допомоги на догляд замість надбавки на догляд виплачується допомога з урахуванням виплаченої суми надбавки на догляд.

У разі пропущення особою з інвалідністю строку повторного огляду з поважних причин, що підтверджується довідкою МСЕК, виплата соціальної допомоги і допомоги на догляд поновлюється з дня її припинення, але не більше ніж за три роки за умови, що протягом цього періоду особа, визнана особою з інвалідністю, мала право на зазначені види допомоги.

У разі неодержання соціальної допомоги і допомоги на догляд протягом шести місяців підряд її виплата тимчасово припиняється.

Для відновлення виплати соціальної допомоги і допомоги на догляд подається заява із зазначенням причини її неодержання.

Відновлення виплати соціальної допомоги і допомоги на догляд здійснюється з дня її тимчасового припинення, якщо за відповідний період особа мала право на її одержання і за умови відсутності обставин для її припинення.

В усіх випадках суми соціальної допомоги і допомоги на догляд, що були призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем, виплачуються за минулий час, але не більше ніж за 12 місяців починаючи з місяця, що настає за місяцем звернення за її одержанням.

Суми соціальної допомоги і допомоги на догляд, не одержані своєчасно з вини органу, що її призначає або виплачує, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком. При цьому виплата допомоги за минулий час здійснюється виходячи з розміру прожиткового мінімуму або рівня забезпечення прожиткового мінімуму у випадках, передбачених законом, затвердженого на момент її виплати, з нарахуванням компенсації втрати частини доходів. Компенсація втрати частини допомоги у зв'язку з порушенням строків її виплати здійснюється згідно із законом.

Особам, які перебувають на повному державному утриманні у відповідній установі (закладі), виплачується 20 відсотків призначеного розміру соціальної допомоги. Допомога на догляд у період перебування на повному державному утриманні не виплачується.

У разі тимчасового вибуття з відповідної установи (закладу) у зв'язку з хворобою або за особистими мотивами (без виключення із списку підопічних) призначена соціальна допомога і допомога на догляд виплачуються в повному розмірі за весь період відсутності у відповідній установі (закладі) починаючи з дня вибуття по день повернення включно. Виплата у зазначений період провадиться на підставі наказу (витягу з наказу) відповідної установи (закладу) про зняття з матеріального забезпечення, копія якого надсилається органу, що призначає відповідну допомогу, за місцезнаходженням відповідної установи (закладу) після повернення підопічного до відповідної установи (закладу).

Допомога на догляд не виплачується в період, коли особа працює (крім осіб з інвалідністю I групи). У разі одержання інших доходів (різних видів допомоги, стипендії, аліментів тощо) допомога на догляд виплачується в повному розмірі.

Особам, які виїхали на постійне проживання за кордон, виплата соціальної допомоги і допомоги на догляд припиняється з першого числа місяця, що настає за місяцем виїзду²⁹⁸.

Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 1996 року «Про підвищення розмірів державної допомоги окремим категоріям громадян» у пункті 2 встановила (і ця норма є досі чинною!) «щомісячні компенсаційні виплати у розмірі 480 тис. крб. (4 грн. 80 коп.) непрацюючій працездатній особі, яка доглядає за інвалідом I групи, а також за особою, яка досягла 80-річного віку»²⁹⁹. Для призначення компенсації непрацюючі працездатні особи, які здійснюють догляд за інвалідом I групи або особою, яка досягла 80-річного віку, подають в місцеві органи з питань соціального захисту населення заяву, форма якої затверджена наказом Міністерства соціальної політики України від 21 квітня 2015 року

²⁹⁸ Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд : Постановою Кабінету Міністрів України : від 02.04.2005 р. №261 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF>

²⁹⁹ Про підвищення розмірів державної допомоги окремим категоріям громадян : Постанова Кабінету Міністрів України : від 26.07.1996 р. №832 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-96-%D0%BF>

№ 441 «Про затвердження форми Заяви про призначення усіх видів соціальної допомоги, компенсацій, субсидій та пільг»³⁰⁰.

Ще одним різновидом є догляд за громадянам похилого віку, інвалідами, дітьми-інвалідам, хворими, які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги – виходячи з Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги». За постійний догляд відповідно до цього акту їм «призначається щомісячна компенсаційна виплата (компенсація)». Відповідно до п. 2 «компенсація призначається виходячи з прожиткового мінімуму для працездатних осіб у розмірах: 15 відсотків — особам, які надають соціальні послуги інвалідам I групи; 10 відсотків — особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, які за висновком лікарсько-консультаційної комісії потребують постійного стороннього догляду і не здатні до самообслуговування, інвалідам II групи та дітям-інвалідам; 7 відсотків – особам, які надають соціальні послуги інвалідам III групи та хворим, які за висновком лікарсько-консультаційної комісії потребують постійного стороннього догляду і не здатні до самообслуговування», а за п.3 «Фізична особа, яка надає соціальні послуги, має право одержувати тільки одну компенсацію незалежно від кількості обслуговуваних осіб, видів та обсягу послуг»³⁰¹.

Таким чином, законодавство України передбачає оформлення постійного догляду з відповідними соціальними виплатами (допомогами, компенсаціями, надбавками) на догляд за такими категоріями осіб: допомога при народженні дитини; при усиновленні дитини; на дітей над якими встановлено опіку чи піклування; е) на дітей самотніми матерями; за інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу, які за висновком лікарської

³⁰⁰ Про затвердження форми Заяви про призначення усіх видів соціальної допомоги, компенсацій та пільг : Наказ Міністерства соціальної політики від 21.04.2015 №441 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0475-15>

³⁰¹ Про затвердження Порядку призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги : Постанова Кабінету Міністрів України : від 29.04.2004 р. N558 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/558-2004-%D0%BF>

комісії мед. закладу потребують постійного стороннього догляду; за дітьми-інвалідами віком до 18 років; за інвалідами I групи або особами, які досягли 80-річного віку; за іншими громадянам похилого віку, інвалідами, дітьми-інвалідами та хворими, які за висновком лікарсько-консультаційної комісії потребують постійного стороннього догляду і не здатні до самообслуговування.

РОЗДІЛ 7. ДОПОМОГА ОСОБИ, ЯКА НЕ МАЄ ПРАВА НА ПЕНСІЮ

В умовах фінансово-економічної кризи та загострення політичної ситуації в нашій країні, особливо гостро постає питання ефективності і доступності соціальних допомог. Одним із юридичних фактів, які визначають право особи на досліджуваний у даному розділі вид допомоги є страховий стаж, вірніше його відсутність певної тривалості.

Страховому стажу в системі права соціального забезпечення надається досить важливе значення. В одних випадках із ним пов'язане виникнення самого права на відповідний вид соціального забезпечення, в інших – від його тривалості залежить розмір соціально-забезпечувальної виплати.

Страховий стаж є водночас правоутворюючим юридичним фактом (оскільки він необхідний для призначення різних видів соціальних виплат) і правозмінюючим (його збільшення приводить до зміни і перегляду суми вже призначених пенсій).

Страховий стаж як юридичний факт – це період трудової чи іншої суспільно корисної діяльності громадян, які перебувають чи перебували в трудових правовідносинах із підприємствами, установами, організаціями, за який сплачувалися страхові внески, або період діяльності осіб, прирівняних до працівників, за який сплачувалися страхові внески, а також інші періоди, за які сплачувалися страхові внески³⁰².

Страховий стаж обчислюється за даними, що містяться в єдиній системі персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, а за періоди до запровадження системи персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб – у порядку та на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше.

³⁰² Кучма О. Л. Страховий стаж як категорія трудового права і права соціального забезпечення України [монографія] / Кучма О.Л. — Київ — 2013. — 202 с. С.62-63.

Право на призначення пенсії мають особи по досягненні пенсійного віку, передбаченого статтею 26 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування», при наявності необхідної кількості страхового стажу.

Встановлено мінімальний страховий стаж, необхідний для призначення пенсії по інвалідності в залежності від віку особи.

Особи, визнані інвалідами, мають право на пенсію по інвалідності, залежно від групи інвалідності, за наявності такого страхового стажу на час настання інвалідності або на день звернення за пенсією: для інвалідів I групи: до досягнення особою 25 років включно - 1 рік; від 26 років до досягнення особою 28 років включно - 2 роки; від 29 років до досягнення особою 31 року включно - 3 роки; від 32 років до досягнення особою 34 років включно - 4 роки; від 35 років до досягнення особою 37 років включно - 5 років; від 38 років до досягнення особою 40 років включно - 6 років; від 41 року до досягнення особою 43 років включно - 7 років; від 44 років до досягнення особою 48 років включно - 8 років; від 49 років до досягнення особою 53 років включно - 9 років; від 54 років до досягнення особою 59 років включно - 10 років;

для інвалідів II та III груп: до досягнення особою 23 років включно - 1 рік; від 24 років до досягнення особою 26 років включно - 2 роки; від 27 років до досягнення особою 28 років включно - 3 роки; від 29 років до досягнення особою 31 року включно - 4 роки; від 32 років до досягнення особою 33 років включно - 5 років; від 34 років до досягнення особою 35 років включно - 6 років; від 36 років до досягнення особою 37 років включно - 7 років; від 38 років до досягнення особою 39 років включно - 8 років; від 40 років до досягнення особою 42 років включно - 9 років; від 43 років до досягнення особою 45 років включно - 10 років; від 46 років до досягнення особою 48 років включно - 11 років; від 49 років до досягнення особою 51 року включно - 12 років; від 52 років до досягнення особою 55 років

включно - 13 років; від 56 років до досягнення особою 59 років включно - 14 років.

Особи, визнані інвалідами після досягнення пенсійного віку, передбаченого статтею 26 цього Закону, мають право на пенсію по інвалідності за наявності страхового стажу, зазначеного в абзаці першому частини першої статті 26 цього Закону.

Якщо інвалідність настала в період проходження строкової військової служби або внаслідок поранення, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час участі у масових акціях громадського протесту в Україні з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року за євроінтеграцію та проти режиму Януковича (Революції Гідності), у особи, яка звернулася за медичною допомогою у період з 21 листопада 2013 року по 30 квітня 2014 року, то пенсія по інвалідності призначається особі незалежно від наявності страхового стажу³⁰³.

Пенсії в разі втрати годувальника призначаються непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності необхідного страхового стажу на момент смерті застрахованої особи, тривалість якого визначається залежно від віку, в якому застрахована особа померла. Мінімальний страховий стаж, необхідний для призначення пенсії в разі втрати годувальника, законодавством установлений такий, як і для призначення пенсії по інвалідності для інваліди 3 групи.

Особи, які не мають відповідного страхового стажу (померлий годувальник яких не мав необхідного стажу) не мають права на отримання пенсії за віком, по інвалідності чи по втраті годувальника. Але держава передбачила для таких осіб соціальне забезпечення у вигляді соціальної допомоги.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає страховий стаж як «період (строк), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою або за яку сплачувався збір на обов'язкове державне пенсійне

³⁰³ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України : від 09.07.2003 р. №1058 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

страхування згідно із законодавством, що діяло раніше, та/або підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню згідно із цим Законом і за який сплачено страхові внески»³⁰⁴. Держава забезпечує соціальною допомогою осіб, які не працювали за трудовим договором, та відповідно які чи за яких не сплачувались регулярні внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Варто зазначити, що держава гарантувала населенню дотримання таких їхніх конституційних прав, як право на соціальний захист та право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Україна на сьогодні перебуває у стані глибокої економічної кризи, яка характеризується активними інфляційними процесами, підвищенням цін на товари та послуги, що породжує неможливість населення повною мірою задовольняти свої першочергові життєві потреби (харчування, ліки, одяг тощо). Тому необхідно запроваджувати ефективні засоби, які зможе застосувати держава для швидкого подолання кризових явищ.

186

Питання надання державної соціальної допомоги особам, що не мають права на отримання пенсії та інвалідам регулюються Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», який визначає умови призначення такої допомоги, коло осіб, які мають право на таку допомогу, її види, розміри тощо. Даний нормативно-правовий акт у статті 1 визначає державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та інвалідам як «щомісячну державну допомогу, що надається відповідно до норм цього Закону у грошовій формі особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам»³⁰⁵. Дана допомога регулярно виплачується у грошовій формі.

³⁰⁴ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України : від 09.07.2003 р. №1058 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

³⁰⁵ Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : Закон України : від 18.05.2004 р. №1727 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1727-15>

Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам»³⁰⁶ визначає правові засади надання державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, а також надання державної соціальної допомоги. Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам – щомісячна державна допомога, що надається відповідно до норм цього Закону у грошовій формі особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам;

Право на отримання допомоги має особа, яка не має права на пенсію, – особа, яка досягла віку 63 років та не має права на пенсію відповідно до чинного законодавства. До досягнення зазначеного віку до осіб, які не мають права на пенсію, належать жінки 1958 року народження і старші після досягнення ними такого віку:

58 років – які народилися до 30 вересня 1953 року включно; 58 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1953 року по 31 березня 1954 року; 59 років – які народилися з 1 квітня 1954 року по 30 вересня 1954 року; 59 років 6 місяців - які народилися з 1 жовтня 1954 року по 31 березня 1955 року; 60 років – які народилися з 1 квітня 1955 року по 30 вересня 1955 року; 60 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1955 року по 31 березня 1956 року; 61 рік – які народилися з 1 квітня 1956 року по 30 вересня 1956 року; 61 рік – які народилися з 1 жовтня 1956 року по 31 березня 1957 року; 62 роки – які народилися з 1 квітня 1957 року по 30 вересня 1957 року; 62 роки 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1957 року по 31 березня 1958 року; 63 роки – які народилися з 1 квітня 1958 року по 31 грудня 1958 року; одинока особа – особа, яка не має працездатних родичів, зобов'язаних за законом її утримувати³⁰⁷.

Вищезазначений закон у статті 2 визначає коло осіб, які мають права на отримання державної соціальної допомоги, а це:

³⁰⁶ Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : Закон України : від 18.05.2004 р. №1727 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1727-15>

³⁰⁷ Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : Закон України : від 18.05.2004 р. №1727 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1727-15>

- громадяни України, які досягли встановленого законом віку або є інвалідами і не одержують пенсію та постійно проживають на території України;

- особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту;

- іноземці та особи без громадянства на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Державна соціальна допомога вищезазначеним особам, які не мають права на пенсію або є інвалідами буває двох видів (відповідно до статті 3 Закону):

а) державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам;

б) державна соціальна допомога на догляд.

Для призначення державної соціальної допомоги інвалідам та особам, які не мають права на отримання пенсії обов'язковою є наявність певних умов, зокрема відповідно до статті 4 Закону «державна соціальна допомога згідно із цим Законом призначається особі, яка:

1. досягла віку, встановленого статтею 1 цього Закону та не має права на пенсію відповідно до чинного законодавства або визнана інвалідом в установленому порядку;

2. не одержує пенсію або соціальні виплати, що призначаються для відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я на виробництві, передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;

3. є малозабезпеченою особою (крім інвалідів, зазначених у пункті 4 цієї частини);

4. є інвалідом I групи, середньомісячний сукупний дохід якого не перевищує 115 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Стосовно порядку виплат державної соціальної допомоги вищезазначеним категоріям осіб варто зазначити, що відповідно до статті 10 Закону «державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога

на догляд виплачуються щомісячно за поточний місяць». Тобто, така допомога виплачується кожного місяця за аналогією із виплатою пенсій.

Необхідною умовою для початку здійснення державних соціальних виплат особам, що не мають права на пенсію та інвалідам є звернення до визначеного законодавством органу державної влади за такою допомогою. Відповідно до статті 5 Закону «якщо звернення за допомогою відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення віку, встановленого статтею 1 цього Закону або встановлення інвалідності, допомога призначається з дня досягнення віку, встановленого статтею 1 цього Закону або визнання осіб інвалідами органами медико-соціальної експертизи».

Закон чітко визначає перелік умов, які необхідні для отримання такої державної соціальної допомоги, розмір таких виплат, а також порядок виплати допомоги у зв'язку із похованням одержувача такої державної соціальної допомоги тощо.

Варто зазначити, що також дане питання регулює «Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 2 квітня 2005 року, який також визначає умови призначення, надання і виплати державної соціальної допомоги вищезазначеним категоріям осіб, але його положення, майже, повністю дублюються із Законом України про таку державну соціальну допомогу.

Розмір державної допомоги не є таким, що дозволяє говорити про забезпеченість її одержувачів. Відповідно до статті 6 Закону розмір державної соціальної виплати вираховується, виходячи з розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Даний прожитковий мінімум щорічно визначається у Законі України про Державний бюджет на відповідний рік. У 2018 році станом на 1 січня розмір такого мінімуму становить 1373 гривні. У Законі України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» розміри такої

допомоги залежно від конкретних умов становить 80, 60 та навіть 50 відсотків такого прожиткового мінімуму. Тобто, це відповідно 1098,40; 823,80 та 686,50 грн.

Соціальна допомога встановлюється, зважаючи на розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, у такому розмірі:

- 100% — інвалідам I групи, жінкам, яким присвоєно звання «Мати-героїня»;
- 80% — інвалідам II групи;
- 60% — інвалідам III групи;
- 50% — священнослужителям, церковнослужителям та особам, які протягом не менше десяти років до набрання чинності Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» обіймали виборні або за призначенням посади у релігійних організаціях, офіційно визнаних в Україні і легалізованих відповідно до законодавства, за наявності архівних документів відповідних державних органів і релігійних організацій або інформації від свідків, підтверджують факт такої роботи;
- 30% — особам які досягли встановленого віку законом.

У постанові Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2005 року «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд» містяться документи, які особи повинні подати для призначення соціальної допомоги³⁰⁸.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд призначаються з дня звернення за допомогою. Якщо звернення за допомогою відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення віку, встановленого відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та

³⁰⁸ Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд : Постанова Кабінету Міністрів України : від 02.04.2005 р. №261 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF>

інвалідам» або встановлення інвалідності, допомога призначається з дня досягнення віку, або визнання осіб інвалідами органами медико-соціальної експертизи.

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд призначаються довічно особам, які досягли віку, встановленого відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», а інвалідам - на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи. У разі зміни групи інвалідності допомога в новому розмірі призначається інваліду з дня зміни групи інвалідності, якщо така зміна приводить до збільшення розміру, та з місяця, наступного за тим, у якому встановлена нова група інвалідності, - при зменшенні розміру допомоги.

Якщо особа, яка не має права на пенсію, якій була призначена державна соціальна допомога або державна соціальна допомога на догляд, визнана інвалідом, виплата допомоги здійснюється в новому розмірі з дня встановлення їй інвалідності.

191

Надання допомоги особам з інвалідністю здійснюється відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»

Державна соціальна допомога призначається у таких розмірах:

- інвалідам з дитинства I групи - 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;
- інвалідам з дитинства II групи - 80 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;
- інвалідам з дитинства III групи - 60 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Прожитковий мінімум визначається відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» та щорічно затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України і періодично переглядається відповідно до зростання індексу споживчих цін разом з уточненням показників Державного бюджету України.

Розміри державної соціальної допомоги підвищуються у зв'язку із збільшенням прожиткового мінімуму.

Державна соціальна допомога встановлюється в новому розмірі з дня набрання чинності законом про збільшення розміру прожиткового мінімуму³⁰⁹.

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства призначається на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи.

У разі зміни групи інвалідності державна соціальна допомога у новому розмірі виплачується інваліду з дитинства з дня зміни групи інвалідності, якщо така зміна приводить до збільшення розміру, але з місяця, наступного за тим, в якому встановлена нова група інвалідності, при зменшенні розміру допомоги.

Виплата державної соціальної допомоги зупиняється у випадку пропуску строку переогляду інвалідом з дитинства, а в разі визнання знову інвалідом виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення, але не більш як за один місяць.

192

Якщо строк переогляду пропущено з поважної причини, виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення виплати, але не більш як за 3 роки, за умови, що за цей період його визнано інвалідом. При цьому, якщо при переогляді інваліда з дитинства переведено до іншої групи інвалідності (вищої або нижчої), то державна соціальна допомога за зазначений період виплачується за попередньою групою.

У разі припинення виплати державної соціальної допомоги внаслідок нез'явлення на переогляд без поважних причин, при наступному визнанні інвалідом з дитинства виплата цієї допомоги поновлюється з дня встановлення інвалідності.

Органи медико-соціальної експертизи та заклади охорони здоров'я у 3-денний строк зобов'язані надіслати копії акта огляду інваліда з дитинства до місцевої державної адміністрації за місцем проживання інваліда з дитинства.

³⁰⁹ Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : Закон України : від 16.11.2000 р. №2109 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14/ed20170305>

Не пізніше 10 днів після надходження документів, зазначених у частині першій цієї статті, місцева державна адміністрація зобов'язана у письмовій формі повідомити інваліда з дитинства про право на державну соціальну допомогу, умови, розмір і порядок її надання.

За місяць до закінчення строку виплати державної соціальної допомоги місцева державна адміністрація зобов'язана попередити у письмовій формі інваліда з дитинства про причину припинення її виплати.

Заява про призначення державної соціальної допомоги подається інвалідом з дитинства до місцевої державної адміністрації за місцем проживання.

Заява про призначення державної соціальної допомоги інваліду I чи II групи, який визнаний недієздатним подається одним із батьків, усиновителем, опікуном або піклувальником за місцем свого проживання.

До заяви про призначення державної соціальної допомоги повинні бути додані документи про вік і місце проживання інваліда з дитинства, документи про місце проживання батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника, який подав заяву, а також довідка медико-соціальної експертизи або медичний висновок, видані у встановленому порядку.

Якщо з заявою звертається опікун або піклувальник, то подається також копія рішення органу опіки і піклування про встановлення опіки чи піклування.

Місцева державна адміністрація, яка прийняла заяву про призначення державної соціальної допомоги, видає заявнику розписку про прийом заяви та доданих до неї документів із зазначенням дати прийому заяви.

Днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день прийому заяви з усіма необхідними документами.

Якщо заява про призначення державної соціальної допомоги надсилається поштою і при цьому подаються також всі необхідні

документи, то днем звернення за державною соціальною допомогою вважається дата, вказана в поштовому штампелі місця відправлення заяви.

У тих випадках, коли до заяви додані не всі необхідні документи, заявнику повідомляється, які документи повинні бути подані додатково. Якщо вони будуть подані не пізніше 3-х місяців з дня одержання повідомлення про необхідність подання додаткових документів, то днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день прийому або відправлення заяви про призначення такої допомоги.

Заява про призначення державної соціальної допомоги розглядається місцевою державною адміністрацією не пізніше 10 днів після надходження заяви з усіма необхідними документами.

Державна соціальна допомога призначається з дня звернення за її призначенням.

Виплата державної соціальної допомоги провадиться щомісячно за поточний місяць у встановлені місцевою державною адміністрацією строки.

194

Призначена державна соціальна допомога виплачується інваліду з дитинства незалежно від одержуваного ним заробітку, стипендії, аліментів або інших доходів.

Суми державної соціальної допомоги, призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем без поважних причин, виплачуються за минулий час не більш як за 12 місяців перед зверненням за її одержанням.

Суми державної соціальної допомоги, не одержані своєчасно з вини органу, який призначає або виплачує державну соціальну допомогу, або через неможливість отримання цих сум інвалідом чи його офіційним представником з поважних причин (поважною причиною є перебування інваліда на лікуванні, інші причини, які фізично унеможлилювали своєчасне витребування призначених сум державної соціальної допомоги, або інші об'єктивні обставини, коли інвалід чи його батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники не могли звернутися за їх отриманням), виплачуються за минулий

час без обмеження будь-яким строком. При цьому виплата державної соціальної допомоги за минулий час здійснюється виходячи із прожиткового мінімуму, затвердженого на момент її виплати, з компенсацією за несвоєчасну її виплату.

Інвалідам з дитинства, які перебувають на повному державному утриманні у будинках-інтернатах для громадян похилого віку та інвалідів, пансіонатах для ветеранів війни та праці, стаціонарних відділеннях територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян тощо, виплачується 25 відсотків призначеного розміру державної соціальної допомоги.

Різниця між розміром призначеної державної соціальної допомоги інваліду з дитинства, який перебуває у відповідній установі (закладі), і розміром державної соціальної допомоги, яка виплачується інваліду з дитинства відповідно до частини першої цієї статті, перераховується установі (закладу), де перебуває інвалід з дитинства, за його особистою письмовою заявою або заявою його законного представника. Зазначені кошти зараховуються на рахунки таких установ (закладів) понад бюджетні асигнування і спрямовуються виключно на поліпшення умов проживання в них інвалідів у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Важливим напрямком стратегічного розвитку соціальної сфери є надання державою соціальної допомоги громадянам України, та іншим особам, які перебувають на території України, що має гарантувати захист від негативних наслідків соціальних випадків кожного, хто з об'єктивних причин потребує матеріальної підтримки. Проте, на сьогодні розміри прожиткових мінімумів, в тому числі, і для осіб, які втратили працездатність, не забезпечують належного рівня соціального забезпечення осіб, які цього потребують. Тому необхідно привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, упорядкувати його та при обчисленні соціальної допомоги враховувати реальні інфляційні процеси і потреби особи для гідного існування.

Враховуючи закріплене Конституцією України положення, що всі громадяни мають право на належний життєвий рівень та соціальний захист, актуальним на сьогодні є вирішення проблеми щодо соціального забезпечення більшої частини українського населення, яке цього потребує. Оскільки відповідно до статті 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»³¹⁰, то першочерговим завданням держави є реалізація саме цих положень та гарантій Основного Закону держави.

³¹⁰ Конституція України : Закон України : від 28.06.1996 №254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

РОЗДІЛ 8. ДОПОМОГА НА ПОХОВАННЯ

Допомога на поховання займає важливе місце в системі соціального забезпечення населення України; і тим, що цей вид соціального забезпечення актуальний для сьогодення, коли доходи населення внаслідок економічної кризи знижуються, і у багатьох не вистачає коштів для поховання своїх рідних. І. В. Діденко визначає допомогу на поховання як одноразову грошову виплату сім'ї померлого чи особі, яка здійснила поховання, у розмірі, визначеному законом із урахуванням правового статусу померлого, яка виплачується на підставі довідки про смерть, що видається органами реєстрації актів цивільного стану³¹¹. Дану тему у своїх роботах досліджували В. С. Андрєєв, В. В. Андрієв, І. В. Зуб, Р. І. Іванова, А. Є. Козлов, Е. Е. Мачульська, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, Б. А. Стичинський, В. Ш. Шайхатдінов та ін.

Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV³¹² визначає, що соціальні послуги – це комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем. Частина 3 статті 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачає надання лише одного виду соціальних послуг у сфері пенсійного забезпечення – допомоги на поховання. Слід зазначити, що цей закон тлумачить визначення «соціальні послуги» по-іншому.

Так, соціальна послуга надається особам, які здійснювали поховання особи, що отримувала пенсію за цим законом та пенсію відповідно до іншого спеціального закону, наприклад, за Законом України «Про державну службу», яким окремо надання такої соціальної послуги не передбачено. Допомога здійснюється виключно у грошовій формі, є одноразовою і залежить від розміру

³¹¹ Діденко І. В. Правові підстави допомоги на поховання / Іван Васильович Діденко. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – №4. – С. 25–29.

³¹² Про соціальні послуги : Закон України : від 19.06.2003 р. №966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

пенсії, яку отримувала особа. Надання такої допомоги не залежить від матеріального стану осіб, що здійснювали поховання, чи складності життєвих обставин. Тобто, у цьому випадку, соціальні послуги можна визначити як здійснення одноразової виплати особам, що здійснювали поховання пенсіонера. Особам, які здійснили поховання пенсіонера виплачується допомога на поховання в розмірі двомісячної пенсії, яку отримував пенсіонер на момент смерті.

Право на отримання виплати гарантується статтею 13 Закону України «Про поховання і похоронну справу», де виконавцю волевиявлення померлого або особі, яка зобов'язалася поховати померлого, передбачається надання допомоги на поховання. Суб'єктом-отримувачем даної допомоги є будь-яка особа, яка фактично здійснила поховання, але в більшості випадків такі витрати несе сім'я померлого³¹³.

На думку В. В. Андріїв допомога на поховання характеризується певними властивостями, які її виділяють серед загального кола матеріального забезпечення допомогами за законодавством України. Такими ознаками є: 1) врегулювання призначення і виплати здійснюється різними нормативно-правовими актами, відповідно до яких громадяни набувають права на такий вид допомоги; 2) призначення допомоги в грошовій формі, розмір якої встановлюється законодавством чи рішенням органів місцевої влади; 3) чітко визначена цільова спрямованість такої допомоги, що полягає в матеріальній підтримці громадян із метою часткового або повного відшкодування об'єктивно понесених матеріальних витрат; 4) залежить від правового статусу померлої особи; 5) незалежність від інших джерел доходів особи, яка претендує на отримання такого виду соціального забезпечення; 6) соціально-аліментарний характер виплати допомоги; 7) фінансування здійснюється за

³¹³ Андріїв В. В. Допомога на поховання як вид соціальної підтримки. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Сер. Право вип.35. ч.2. Т.2. - С.20-23.

рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, системи загальнообов'язкового державного соціального страхування³¹⁴.

За критерієм організаційно-правової форми соціального захисту допомогу на поховання науковці поділяють на державну та страхову. Але крім державної та страхової допомоги на поховання може надаватися матеріальна виплата на поховання за рахунок коштів роботодавця. Надання допомоги на поховання за рахунок коштів роботодавця, як правило, повинно бути передбачене у колективному договорі, але й за його відсутності таку допомогу нададуть згідно з наказом підприємства, установи, організації³¹⁵.

В. В. Андріїв визначає допомогу на поховання як закріплену нормами права одноразову виплату в грошовій формі, що надається при настанні такого соціально значимого ризику, як смерть особи, за рахунок бюджетів різних рівнів (державного чи місцевого) чи страхових фондів особі, яка здійснила поховання, з метою часткового або повного відшкодування об'єктивно понесених матеріальних витрат³¹⁶.

І. С. Похиленко класифікує допомоги на поховання за різними критеріями.

1. За колом суб'єктів, які здійснюють організацію діяльності в галузі поховання: 1) центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері житлово-комунального господарства; 2) місцеві органи виконавчої влади; 3) органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи; 4) ритуальні служби.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері житлово-комунального господарства, в межах своєї компетенції: 1) забезпечує формування державної політики у сфері поховання; 2) затверджує необхідний мінімальний перелік вимог щодо порядку організації поховання і

³¹⁴ Андріїв В. В. Допомога на поховання як вид соціальної підтримки. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Сер. Право вип.35. ч.2. Т.2. С.20-23.

³¹⁵ Андріїв В. В. Допомога на поховання як вид соціальної підтримки. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Сер. Право вип.35. ч.2. Т.2. С.20-23, С.21.

³¹⁶ Андріїв В. В. Допомога на поховання як вид соціальної підтримки. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Сер. Право вип.35. ч.2. Т.2. С.20-23, С.23.

ритуального обслуговування населення; 3) затверджує типове положення про ритуальну службу; 4) встановлює вимоги щодо утримання та охорони місць поховань; 5) встановлює порядок реєстрації поховань та перепоховань померлих, а також форму книги реєстрації поховань та перепоховань.

2. За критерієм платності: платні ритуальні послуги та безплатні ритуальні послуги.

3. За предметом ритуальні послуги І. С. Похиленко поділяє на послуги щодо: 1) продажу стандартної труни; 2) транспортні послуги, що надаються у процесі надання поховання; 3) продаж контейнера для перевезення оцинкованої труни; 4) послуги з підготовки тіла покійного до поховання або кремації (послуги перукаря та косметолога, обмивання, бальзамування, укладання в труну); 5) копання могили; 6) перенесення труни з тілом покійного (додому, до квартири в багатоповерховому будинку, до моргу; з дому, квартири, моргу тощо до місця поховання); 7) музичний супровід обряду поховання; 8) проведення громадянської панахиди; 9) послуги організатора обряду поховання; 10) виготовлення та встановлення металевої намогильної таблички, хреста, наголовника або тимчасового пам'ятного знака тощо.

4. За юридичною силою нормативно-правового акта, в якому передбачено порядок надання ритуальних послуг: 1) ритуальні послуги, надання яких передбачено законом; 2) ритуальні послуги, надання яких передбачено підзаконними нормативними актами.

За матеріаломісткістю послуг: 1) матеріальні ритуальні послуги, які здебільшого мають речовинний характер (виготовлення труни); 2) нематеріальні послуги, які характеризуються виконанням інтелектуальних дій (музичний супровід обряду поховання).

Залежно від соціального статусу померлих: 1) поховання померлих осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасники бойових дій, інваліди війни; 2) поховання померлих військовослужбовців, поліцейських, осіб начальницького і рядового складу, Державної кримінально-виконавчої служби

України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та осіб начальницького і рядового складу податкової міліції; 3) поховання померлих одиноких громадян; 4) поховання померлих, які проживали в закладах різних типів; 5) поховання померлих осіб, які відбували покарання в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах; 6) поховання інфікованого тіла³¹⁷.

Розглянемо детальніше законодавство, яке регулює питання виплати допомоги на поховання.

1. Допомога на поховання за рахунок коштів соціального страхування у випадку смерті, яка не пов'язана із нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням.

Відповідно до статті 20 Закону України №1105 «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»³¹⁸ одним із видів матеріального забезпечення, яке надається за рахунок коштів Фонду, є допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві).

Відповідно до соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності страховий випадок – це подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи, членів її сім'ї або іншої особи на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону № 1105).

Статтею 27 Закону № 1105 передбачено, що допомога на поховання за рахунок коштів Фонду надається у разі смерті застрахованої особи, а також членів сім'ї, які перебували на її утриманні:

- дружини (чоловіка);
- дітей, братів, сестер та онуків, які не досягли 18-річного віку або старших цього віку, якщо вони стали інвалідами до 18 років

³¹⁷ Похиленко І. С. Класифікація ритуальних послуг. Юридичний вісник 4(37) 2015. - С.125-128.

³¹⁸ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України : від 23.09.1999 р. №1104 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

(братів, сестер та онуків – за умови, що вони не мають працездатних батьків), а студентів та учнів середніх професійно-технічних та вищих навчальних закладів із денною формою навчання – до 23 років;

– батька, матері;

– діда та баби за прямою лінією спорідненості.

Слід звернути увагу, що не вважаються такими, що перебували на утриманні застрахованої особи, члени сім'ї, які мали самостійні джерела засобів до існування (одержували заробітну плату, пенсію тощо)³¹⁹.

Допомога надається застрахованій особі, членові її сім'ї або іншим юридичним чи фізичним особам, які здійснили поховання. Статтею 30 Закону № 1105 передбачено, що матеріальне забезпечення та соціальні послуги за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності застрахованим особам, які працюють на умовах трудового договору (контракту), призначаються та надаються за основним місцем роботи (крім допомоги по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною), допомоги по вагітності та пологах, які надаються за основним місцем роботи та за сумісництвом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України). Тобто допомога на поховання надається лише за основним місцем роботи.

202

Допомога на поховання застрахованої особи або особи, яка перебувала на її утриманні, надається в розмірі, що встановлюється правлінням Фонду, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом (ст. 28 Закону № 1105). Відповідно до постанови правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності «Про встановлення розміру допомоги на поховання» від 08.02.2017 № 17³²⁰ з 1 березня 2017 року розмір допомоги на поховання становить 4100 грн.

³¹⁹ Допомога на поховання: у яких випадках виплачується і з яких джерел [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kadrovik.ua/content/dopomoga-na-pohovannya-u-yakyh-vypadkakh-vyplachuyetsya-i-z-yakuyh-dzherel>.

³²⁰ Про встановлення розміру допомоги на поховання : Постанова Правління Фонду соціального страхування України : від 08.02.2017 р. №17 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0017890-17>

Згідно із ч. 3 ст. 31 Закону №1105 допомога на поховання застрахованої особи призначається сім'ї померлого або особі, яка здійснила поховання, на підставі свідоцтва про смерть, виданого центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації актів громадянського стану, виконавчим органом сільської, селищної чи міської (крім міст обласного значення) ради.

У свою чергу, відповідно до Правил реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. №52/5, реєстрація смерті провадиться в органах реєстрації актів цивільного стану за останнім місцем проживання померлого, за місцем настання смерті чи виявлення трупа або за місцем поховання.

Після реєстрації смерті відділ реєстрації актів цивільного стану видає витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про смерть для отримання допомоги на поховання. У разі реєстрації смерті виконавчим органом сільської, селищної, міської (крім міст обласного значення) рад видається довідка для отримання допомоги на поховання, у якій зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові померлої особи; дата смерті; номер актового запису про смерть у відповідній книзі реєстрації актів цивільного стану; дата складання актового запису про смерть; найменування органу, що здійснив реєстрацію акта цивільного стану; місце смерті.

Частиною 3 ст. 30 Закону №1105 визначено, що рішення про призначення допомоги на поховання приймається комісією (уповноваженим) із соціального страхування підприємства, установи, організації.

Отже, допомога на поховання у разі смерті застрахованої особи призначається члену її сім'ї або іншій юридичній чи фізичній особі, яка здійснила поховання, на підставі таких документів:

1. Оригіналу витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про смерть для отримання допомоги на поховання

або оригіналу довідки про смерть, виданої для отримання допомоги на поховання;

2. Копії свідоцтва про смерть (завірена страхувальником на підставі наданого оригіналу);

3. Копії документів, що підтверджують здійснення витрат на поховання (платіжні документи на витрати пов'язані з похованням, договір на надання послуг та інші) для юридичної чи фізичної особи, яка здійснила поховання і не є членом її сім'ї³²¹.

2. Допомога на поховання за рахунок коштів соціального страхування у випадку смерті, яка пов'язана із нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» у разі смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку на виробництві виплачується одноразова допомога його сім'ї у сумі, що дорівнює 100 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день настання права на страхову виплату, та одноразова допомога кожній особі, яка перебувала на його утриманні, а також на його дитину, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після смерті потерпілого, у сумі, що дорівнює 20 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день настання права на страхову виплату.

У разі смерті потерпілого від нещасного випадку або професійного захворювання витрати на його поховання несе Фонд згідно з порядком, визначеним Кабінетом Міністрів України.

У разі смерті потерпілого суми страхових виплат особам, які мають на це право, визначаються із середньомісячного заробітку потерпілого за вирахуванням частки, яка припадала на потерпілого

³²¹ Допомога на поховання мобілізованого; листок непрацездатності у робочий день : Лист Виконавчої дирекції Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності : від 04.05.2016 р. №5 2-32-684 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/fss/8075-684.html>

та працездатних осіб, що перебували на його утриманні, але не мали права на ці виплати.

У разі якщо смерть потерпілого, який одержував щомісячні страхові виплати, настала внаслідок ушкодження здоров'я від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, розмір щомісячної страхової виплати особам, які мають на це право, встановлюється виходячи з розміру щомісячної страхової виплати на день смерті потерпілого. Причинний зв'язок смерті потерпілого з одержаним каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я має підтверджуватися висновками відповідних медичних закладів. Одноразова допомога сім'ї та особам, які перебували на утриманні, у цьому випадку не виплачується. До осіб, які мають право на одержання допомог, пов'язаних із смертю годувальника належать непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина померлого, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після його смерті.

205

Такими непрацездатними особами є:

1) діти, які не досягли 16 років; діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші за цей вік, але через вади фізичного або розумового розвитку самі не спроможні заробляти; діти, які є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання, - до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ними 23 років;

2) особи, які досягли пенсійного віку, передбаченого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», якщо вони не працюють;

3) інваліди - члени сім'ї потерпілого на час інвалідності;

4) неповнолітні діти, на утримання яких померлий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти;

5) непрацездатні особи, які не перебували на утриманні померлого, але мають на це право.

3. Право на одержання страхових виплат у разі смерті потерпілого мають також дружина (чоловік) або один з батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює та доглядає дітей, братів, сестер або онуків потерпілого, які не досягли восьмирічного віку.³²²

Відповідно до Порядку проведення витрат на поховання у разі смерті потерпілого від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання організація поховання працівника, який загинув на виробництві або помер у лікарні під час лікування отриманої на виробництві травми, проводиться страховальником.

Розмір і процедура проведення та обліку витрат на поховання та пов'язаних з цим ритуальних послуг встановлюються правлінням Фонду для обласних управлінь його виконавчої дирекції на диференційній основі відповідно до фінансових можливостей та місцевих умов за поданням виконавчої дирекції Фонду. При цьому проводяться витрати на: саме поховання; придбання одягу, взуття, інших предметів для похорону; організацію поминального обіду; релігійні обряди; виготовлення і встановлення пам'яників та огорож тощо³²³.

3. Допомога на поховання безробітного чи особи, яка перебувала на його утриманні.

Статтею 29 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»³²⁴ передбачено, що допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні, виплачується особам, які здійснювали поховання, у розмірі прожиткового мінімуму.

Потрібно зазначити, що в разі смерті безробітного інваліда або особи, яка перебувала на його утриманні, за вибором осіб, які

³²² Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України : від 23.09.1999 р. №1104 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

³²³ Про затвердження Порядку проведення витрат на поховання у разі смерті потерпілого від нещасного випадку на виробництві професійного захворювання : Постанова Кабінету Міністрів України : від 11.07.2001 р. №826 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/826-2001-%D0%BF>

³²⁴ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України : від 02.03.2000 № 1533-III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>

здійснювали поховання, виплачується допомога на поховання відповідно до Закону №1533 або допомога на поховання чи відшкодування витрат на поховання відповідно до інших законодавчих актів.

Допомога на поховання виплачується на підставі заяви та документів, які: підтверджують факт смерті безробітного чи особи, яка перебувала на його утриманні (довідка про смерть); засвідчують факт перебування особи на утриманні безробітного; засвідчують особу, яка здійснила поховання (паспорт або інший документ, що посвідчує особу). Допомога на поховання виплачується, якщо звернення щодо її отримання надійшло не пізніше 6 місяців після смерті безробітного.³²⁵

4. Допомога на поховання пенсіонерів, у тому числі тих, які отримують пенсію по інвалідності.

Відповідно до статті 53 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV³²⁶ у разі смерті пенсіонера особам, які здійснили його поховання, виплачується допомога на поховання пенсіонера в розмірі двомісячної пенсії, яку отримував пенсіонер на час смерті. При цьому не має значення вік та вид пенсії, яку отримував пенсіонер, оскільки в деяких випадках для призначення пенсії вік особи, якій має бути надано пенсію, не враховується (наприклад, пенсій по інвалідності, за вислугу років працівникам освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та ін.). Крім того, деяким особам скорочено пенсійний вік (наприклад, працівникам, зайнятим повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці, водіям міського пасажирського транспорту тощо).

³²⁵ Про затвердження Порядку надання матеріальної допомоги по безробіттю, одноразової матеріальної допомоги безробітному та непрацездатним особам, які перебувають на його утриманні, допомоги на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України : від 20.11.2000 р. №309 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0917-00>

³²⁶ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України : від 09.07.2003 р. №1058 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

Щоб отримати допомогу на поховання пенсіонера, треба звернутися до органів Пенсійного фонду України за місцем проживання пенсіонера незалежно від того, перебував він у трудових відносинах на час настання смерті чи ні³²⁷.

5. Допомога на поховання у разі смерті інваліда з дитинства або дитини-інваліда.

Питання виплати даної допомоги регулюється Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»

У разі смерті інваліда з дитинства або дитини-інваліда члену його сім'ї або особі, яка здійснила поховання, виплачується на вибір допомога на поховання в розмірі двомісячної суми державної соціальної допомоги згідно із цим Законом або допомога на поховання чи відшкодування витрат на поховання згідно з іншими нормативно-правовими актами.

Допомога на поховання виплачується незалежно від строку звернення за її виплатою.

208

6. Допомога на поховання осіб, щодо яких видані документи на тимчасово окупованій території України.

27 квітня 2014 року набув чинності Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII, яким визначено статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, — Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, встановлено особливий правовий режим на цій території, визначено особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму,

³²⁷ Допомога на поховання: у яких випадках виплачується і з яких джерел : Лист Виконавчої дирекції Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності : від 24 березня 2008 року № 04-06/Ш-303-43 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kadrovik.ua/content/dopomoga-na-pohovannya-u-yakyyh-vypadkakh-vyplachuyetsya-i-z-yakyyh-dzherel>

додержання та захисту прав і свобод людини й громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.

Статтею 9 Закону № 1207 передбачено, що державні органи та органи місцевого самоврядування, утворені відповідно до Конституції та законів України, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території діють лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Будь-які органи, їх посадові й службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені в порядку, не передбаченому законом. Будь-який акт (рішення, документ), виданий такими органами та/або особами, є недійсним і не створює правових наслідків.

Ураховуючи вищезазначене, документи, у тому числі свідоцтво про смерть, видані органами Російської Федерації на території Криму, не мають юридичної сили на території України. Тобто якщо свідоцтво про смерть видане органами Російської Федерації на території Криму, воно є недійсним і не створює правових наслідків на території України, а отже, на його підставі не можна отримати допомогу на поховання відповідно до Закону № 1105. За роз'ясненнями з приводу чинності цього свідоцтва та його обміну на території України родичі померлого можуть звернутися до Міністерства юстиції України³²⁸.

209

7. Допомога на поховання осіб, які не досягли пенсійного віку й на час смерті не працювали, не перебували на службі, не зареєстровані в центрі зайнятості як безробітні.

Відповідно до пункту 1 Порядку надання допомоги на поховання деяких категорій осіб виконавцю волевиявлення померлого або особи, яка зобов'язалася поховати померлого, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня

³²⁸ Щодо надання допомоги на поховання : Лист Виконавчої дирекції Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності : від 13 травня 2015 року № 5.2-32-841 : [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FN011328.html

2007 року № 99, цим Порядком визначається механізм надання допомоги на поховання померлого (померлої):

— аспіранта, докторанта, клінічного ординатора, студента вищого навчального закладу I–IV рівня акредитації, що навчається за денною формою, учня професійно-технічного навчального закладу, якщо померлий не утримувався особою, застрахованою в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування; особи, яка перебувала на утриманні зазначених осіб;

— дитини, на яку один із батьків (опікун, піклувальник, усиновитель), що не застрахований в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, отримував допомогу відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 року № 2811-XII;

— особи, не застрахованої в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка отримувала на дитину допомогу відповідно до Закону № 2811 або Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» від 16 листопада 2000 року № 2109-III;

— особи, яка не досягла пенсійного віку й на час смерті не працювала, не перебувала на службі, не зареєстрована в центрі зайнятості як безробітна;

— особи, яка не має права на отримання пенсії або державної соціальної допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» від 18 травня 2004 року № 1727-IV.

Допомога на поховання померлої особи із числа тих, що зазначені в пункті 1 Порядку № 99, надається за останнім місцем її проживання з коштів місцевого бюджету в розмірі, установленому органом місцевого самоврядування, виходячи з вартості ритуальних послуг (п. 2 Порядку № 99).

Допомога на поховання надається на підставі заяви, паспорта або іншого документа, що посвідчує особу виконавця волевиявлення померлого чи особи, яка зобов'язалася поховати померлого, та довідки про смерть.

Допомога на поховання надається в день звернення за нею протягом шести місяців після смерті особи в розмірі, установленому на день смерті (п. 3 Порядку № 99).

Слід зазначити, що допомога не виплачується в разі смерті особи, яка повністю перебувала на повному державному утриманні у відповідній установі (закладі), крім випадків, коли поховання здійснюється виконавцем волевиявлення померлого або особою, яка зобов'язалася поховати померлого.

Особливості надання допомоги на поховання особи, яка має спеціальний статус, розглянуто у наступному розділі даної монографії.

РОЗДІЛ 9. ДОПОМОГА ОСОБІ, ЯКА МАЄ СПЕЦІАЛЬНИЙ СТАТУС

Однією із важливих проблем розвитку Української держави, пов'язаних з пошуком напрямків подолання кризових явищ життя, є вирішення проблем розвитку соціального захисту окремих категорій громадян, у тому числі і тих, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, є спеціальними суб'єктами правовідносин з соціального забезпечення на умовах, що визначені відповідними нормативними актами³²⁹.

Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»³³⁰ передбачає наступні види допомог: 1) одноразова компенсація учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, учасникам ліквідації наслідків інших ядерних аварій, особам, які брали участь у ядерних випробуваннях, військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, складанні ядерних зарядів та здійсненні на них регламентних робіт, які стали інвалідами внаслідок відповідних ядерних аварій та випробовувань, участі у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, складанні ядерних зарядів та здійсненні на них регламентних робіт, дружинам (чоловікам), якщо та (той) не одружилися вдруге, померлих громадян, смерть яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою, участю у ліквідації наслідків інших ядерних аварій, у ядерних випробуваннях, військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, у складанні ядерних зарядів та здійсненні на них регламентних робіт, сім'ям, які втратили годувальника, та батькам померлого із числа осіб, віднесених до учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та смерть яких пов'язана з Чорнобильською

³²⁹ Малюга Л. Ю. Соціальний захист інвалідів та постраждалих внаслідок катастрофи на ЧАЕС в Україні: Навч. посіб. / Л. Ю. Малюга. – К.: Алерта, 2016. – 324 с. С. 147.

³³⁰ Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України : від 28.02.1991 №796-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/796-12:paran184#n184>

катастрофою, дітям-інвалідам, інвалідність яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою; 2) щорічна допомога на оздоровлення громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, які брали участь у ліквідації наслідків інших ядерних аварій, у ядерних випробовуваннях, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, у складанні ядерних зарядів та здійсненні на них регламентних робіт і постраждалим за інших обставин від радіаційного опромінення не з власної вини, віднесеним до категорії 1, учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, інших ядерних аварій, громадянам, які брали участь у ядерних випробовуваннях, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, у складанні ядерних зарядів та здійсненні на них регламентних робіт, і постраждалим за інших обставин від радіаційного опромінення не за власної вини, віднесеним до категорії 2 або 3, дітям-інвалідам, інвалідність яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою³³¹.

Порядок надання щорічної грошової допомоги та здійснення доплат за рахунок власних коштів, виплати грошової компенсації в розмірі середньої вартості путівки в Україні встановлюється Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 854 Деякі питання санаторно-курортного лікування та відпочинку громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та визнані такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» передбачено встановлення одноразової допомоги громадянам, які евакуйовані, відселені (відселяються) або самостійно переселилися (переселяються) на нове місце проживання, - 15,7 гривні на кожного члена сім'ї³³².

³³¹ Малога Л. Ю. Соціальний захист інвалідів та постраждалих внаслідок катастрофи на ЧАЕС в Україні: Навч. посіб. / Л. Ю. Малога. – К.: Алерта, 2016. – 324 с. С.165-166.

³³² Про компенсаційні виплати особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та визнані такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України : від 14.05.2015 р. №285 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/285-2015-%D0%BF>

Також, законодавець виокремив особливості соціального захисту, в тому числі і в частині соціальної допомоги, військовослужбовців.

Наразі, для України гостро постала проблема захисту державних кордонів та встановлення правопорядку на території держави.

Ведення війни чи антитерористичної операції потребує суттєвої мобілізації людських ресурсів як у середині країни, так і на окупованих територіях³³³.

Система законодавства у сфері захисту прав учасників АТО в Україні складається з низки нормативно-правових актів. Ключовим нормативно-правовим актом, який визначає соціальний захист учасників АТО є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Також, прийнято Кабінетом Міністрів України ряд постанов про виплату допомоги учасникам АТО, наприклад, від 25.12.2013 р. № 975 «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві», від 08.09.2015 р. № 691 «Про особливості призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності резервістам, які безпосередньо брали (беруть) участь в антитерористичній операції» та інші.

Законодавче забезпечення соціального захисту учасників АТО, як категорії учасників бойових дій, котрі приймали безпосередню участь у захисті незалежності України, потребує подальшого реформування з метою підвищення рівня соціальної

³³³ Сіньова Л. М. Правове становище учасників антитерористичної операції: термінологічний аспект / Л. М. Сіньова // Порівняльно-аналітичне право - електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». - №5, 2016. - С.160

підтримки захисників Батьківщини, діяльність яких має надзвичайно важливе значення для всього суспільства держави³³⁴.

Не тільки на учасників АТО поширюється соціальний захист військовослужбовця. Так, Законом України «Про Службу безпеки України»³³⁵ передбачено, що виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовця Служби безпеки України здійснюється в порядку та на умовах, визначених Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби, які звільняються зі служби за станом здоров'я, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби. У разі звільнення з військової служби за віком, у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, закінченням строку контракту, у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі, систематичним невиконанням умов контракту командуванням, а також у зв'язку з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу військовослужбовцем-жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 18 років одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби виплачується за наявності вислуги 10 років і більше.

Військовослужбовцям при звільненні з військової служби за власним бажанням, через сімейні обставини або інші поважні причини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, які мають вислугу 10 років і більше виплачується одноразова

³³⁴ Сіньова Л. М. Правове регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції / Л. М. Сіньова // Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Запорізький національний університет». - № 6, 2016. – С.116

³³⁵ Про Службу безпеки України : Закон України : від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>

грошова допомога в розмірі 25 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби.

Військовослужбовцям при звільненні з військової служби за службовою невідповідністю, у зв'язку із систематичним невиконанням умов контракту військовослужбовцем чи у зв'язку з обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду щодо притягнення до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», вищезгадана одноразова грошова допомога не виплачується.

Виплата військовослужбовцям одноразової грошової допомоги при звільненні їх з військової служби здійснюється Міністерством оборони України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами за рахунок коштів Державного бюджету України, передбачених на їх утримання.

216

Військовослужбовцям, звільненим зі служби безпосередньо з посад, займаних в органах державної влади, органах місцевого самоврядування або сформованих ними органах, на підприємствах, в установах, організаціях і у вищих навчальних закладах із залишенням на військовій службі, виплата одноразової грошової допомоги здійснюється за рахунок коштів органів, у яких вони працювали.

У разі повторного звільнення військовослужбовців з військової служби одноразова грошова допомога, передбачена цим пунктом, виплачується за період їх календарної служби з дня останнього зарахування на службу без урахування періоду попередньої служби, за винятком тих осіб, які при попередньому звільненні не набули права на отримання такої грошової допомоги.

Військовослужбовцям, які були призвані на військову службу за призовом у зв'язку з мобілізацією, виплата одноразової грошової допомоги, передбаченої цим пунктом, здійснюється за період такої служби з дня їхнього зарахування на службу без урахування

періоду попередньої військової служби, на якій вони перебували у мирний час, за винятком тих осіб, які при звільненні з військової служби у мирний час не набули права на отримання такої грошової допомоги. Зазначена допомога виплачується на день демобілізації таких військовослужбовців. Умови та порядок виплати одноразової грошової допомоги військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом у зв'язку з мобілізацією, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Одноразова грошова допомога, передбачена цим пунктом, не виплачується військовослужбовцям, які станом на 16 березня 2014 року проходили службу на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя і в установленому порядку не продовжили її проходження за межами тимчасово окупованої території України.

Військовослужбовцям виплачуються грошова допомога на оздоровлення та державна допомога сім'ям з дітьми в порядку і розмірах, що визначаються законодавством України.

Військові формування, військовослужбовці яких загинули чи померли в період проходження військової служби, подають їх сім'ям і батькам допомогу в проведенні похорону і компенсують матеріальні витрати на ритуальні послуги та на спорудження пам'ятників у розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Також законодавством передбачена виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, - гарантована державою виплата, що здійснюється особам, які мають право на її отримання.

Одноразова грошова допомога призначається і виплачується у разі:

1) загибелі (смерті) військовослужбовця (крім військовослужбовця строкової служби) під час виконання ним

обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням ним обов'язків військової служби;

2) смерті військовослужбовця (крім військовослужбовця строкової служби), що настала в період проходження ним військової служби або внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце в період проходження ним військової служби;

3) загибелі (смерті) військовослужбовця строкової військової служби, військовозобов'язаного або резервіста, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, що настала під час виконання обов'язків військової служби або служби у військовому резерві;

4) встановлення військовослужбовцю (крім військовослужбовців строкової служби) інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого ним під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням ним обов'язків військової служби, чи встановлення інвалідності особі після її звільнення з військової служби внаслідок причин, зазначених у цьому підпункті;

5) встановлення військовослужбовцю (крім військовослужбовців строкової служби) інвалідності, що настала в період проходження ним військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням ним військової служби, або встановлення особі, звільненій з військової служби, інвалідності не пізніше ніж через три місяці після звільнення її з військової служби чи після закінчення тримісячного строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження зазначеної служби;

6) встановлення військовослужбовцю строкової військової служби, військовозобов'язаному або резервісту, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва),

заподіяного військовослужбовцю строкової військової служби, військовозобов'язаному або резервісту при виконанні обов'язків військової служби або служби у військовому резерві, або не пізніше ніж через три місяці після звільнення із служби, закінчення зборів, проходження служби у військовому резерві, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження строкової військової служби, цих зборів, служби у військовому резерві;

7) отримання військовослужбовцем поранення (контузії, травми або каліцтва) під час виконання ним обов'язків військової служби, що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення йому інвалідності;

8) отримання військовослужбовцем строкової військової служби поранення (контузії, травми або каліцтва) у період проходження ним строкової військової служби, що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення йому інвалідності;

9) отримання військовозобов'язаним або резервістом, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, поранення (контузії, травми або каліцтва) при виконанні обов'язків військової служби або служби у військовому резерві, що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення йому інвалідності.

Одноразова грошова допомога призначається і виплачується у розмірі:

а) 750-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста під час виконання ним обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням ним обов'язків військової служби;

500-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, військовозобов'язаного або

резервіста смерті військовослужбовця (крім військовослужбовця строкової служби), що настала в період проходження ним військової служби або внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце в період проходження ним військової служби та у разі загибелі (смерті) військовослужбовця строкової військової служби, військовозобов'язаного або резервіста, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, що настала під час виконання обов'язків військової служби або служби у військовому резерві;

б) 400-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі встановлення військовослужбовцю інвалідності I групи, 300-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі встановлення військовослужбовцю інвалідності II групи, 250-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі встановлення військовослужбовцю інвалідності III групи

220

Одноразова грошова допомога призначається і виплачується Міністерством оборони України, іншими центральними органами виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями та правоохоронними органами, а також органами державної влади, військовими формуваннями та правоохоронними органами, в яких передбачено проходження військової служби військовослужбовцями, навчальних (або перевірочних) та спеціальних зборів - військовозобов'язаними, проходження служби у військовому резерві - резервістами.

Призначення і виплата одноразової грошової допомоги не здійснюються, якщо загибель (смерть), поранення (контузія, травма або каліцтво), інвалідність або часткова втрата працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста є наслідком:

а) вчинення ним злочину або адміністративного правопорушення;

б) вчинення ним дій у стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння;

в) навмисного спричинення собі тілесного ушкодження, іншої шкоди своєму здоров'ю або самогубства (крім випадку доведення особи до самогубства, встановленого судом);

г) подання особою завідомо неправдивих відомостей для призначення і виплати одноразової грошової допомоги.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію»³³⁶ одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті), визначення втрати працездатності поліцейського є соціальною виплатою, гарантованою допомогою з боку держави, яка призначається і виплачується особам, які за цим Законом мають право на її отримання, у разі:

1) загибелі поліцейського, що настала внаслідок протиправних дій третіх осіб, або під час учинення дій, спрямованих на рятування життя людей або усунення загрози їхньому життю, чи в ході участі в антитерористичній операції, під час захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України або смерті поліцейського внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого за зазначених обставин;

2) смерті поліцейського, що настала під час проходження ним служби в поліції;

3) визначення поліцейському інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час виконання ним службових обов'язків, пов'язаних із виконанням повноважень та основних завдань міліції або поліції, чи участі в антитерористичній операції, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, протягом шести місяців після звільнення його з поліції внаслідок зазначених тут причин;

³³⁶ Про Національну поліцію : Закон України : від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

4) визначення поліцейському інвалідності внаслідок захворювання, поранення (контузії, травми або каліцтва), пов'язаних з проходженням ним служби в органах внутрішніх справ або поліції, протягом шести місяців після звільнення його з поліції внаслідок зазначених тут причин;

5) отримання поліцейським поранення (контузії, травми або каліцтва) під час виконання ним службових обов'язків, пов'язаних із здійсненням повноважень та основних завдань міліції або поліції, чи участі в антитерористичній операції, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, наслідком якого є часткова втрата працездатності без визначення йому інвалідності;

б) отримання поліцейським поранення (контузії, травми або каліцтва), пов'язаного із проходженням служби в органах внутрішніх справ або поліції, наслідком якого є часткова втрата працездатності без визначення йому інвалідності.

У разі загибелі чи смерті поліцейського за умов, зазначених вище, право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги мають члени сім'ї, батьки та утриманці загиблого (померлого) поліцейського.

Розміри одноразової грошової допомоги поліцейським, а в разі їх загибелі (смерті) - особам, які за цим Законом мають право на її отримання, визначаються виходячи з розміру прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату:

1) загибелі (смерті) поліцейського, що настала внаслідок протиправних дій третіх осіб, або під час учинення дій, спрямованих на рятування життя людей або усунення загрози їхньому життю, чи в ході участі в антитерористичній операції, під час захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України або смерті поліцейського внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого за зазначених обставин - 750 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату;

2) смерті поліцейського, що настала під час проходження ним служби в поліції - 250 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату;

3) визначення поліцейському інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час виконання ним службових обов'язків, пов'язаних із виконанням повноважень та основних завдань міліції або поліції, чи участі в антитерористичній операції, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, протягом шести місяців після звільнення його з поліції внаслідок зазначених тут причин:

а) I групи - 400 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату;

б) II групи - 300 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату;

в) III групи - 250 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату;

4) визначення поліцейському інвалідності внаслідок захворювання, поранення (контузії, травми або каліцтва), пов'язаних з проходженням ним служби в органах внутрішніх справ або поліції, протягом шести місяців після звільнення його з поліції внаслідок зазначених тут причин:

а) I групи - 120 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату;

б) II групи - 90 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату;

в) III групи - 70 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату;

5) отримання поліцейським поранення (контузії, травми або каліцтва) під час виконання ним службових обов'язків, пов'язаних із здійсненням повноважень та основних завдань міліції або поліції, чи участі в антитерористичній операції, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, наслідком якого є часткова втрата працездатності без визначення йому інвалідності, - у розмірі 70 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату;

6) отримання поліцейським поранення (контузії, травми або каліцтва), пов'язаного із проходженням служби в органах внутрішніх справ або поліції, наслідком якого є часткова втрата працездатності без визначення йому інвалідності, - залежно від ступеня втрати працездатності у відповідних відсотках від 70 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року, в якому прийнято рішення про виплату.

224

У разі визначення інвалідності або часткової втрати працездатності без визначення інвалідності поліцейському, особі, звільненій зі служби в органах поліції, який (яка) на день отримання інвалідності, визначення відсотка часткової втрати працездатності без визначення інвалідності або на день його (її) звільнення з органів поліції займав (займала) посаду в державному органі, установі, організації або у вищому навчальному закладі, які виконують роботу в інтересах держави та її безпеки, із залишенням на службі в поліції, виплата одноразової грошової допомоги здійснюється за рахунок коштів тих органів державної влади, до яких вони були відряджені.

Призначення і виплата одноразової грошової допомоги поліцейським не здійснюються, якщо загибель (смерть), поранення (контузія, травма або каліцтво), інвалідність, часткова втрата

працездатності без визначення інвалідності поліцейського є наслідком:

а) учинення ним діяння, яке є кримінальним або адміністративним правопорушенням;

б) учинення ним дій у стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння;

в) навмисного спричинення собі тілесного ушкодження, іншої шкоди своєму здоров'ю або самогубства (крім випадку доведення особи до самогубства, який доведений судом);

г) подання особою свідомо неправдивої інформації про призначення і виплату одноразової грошової допомоги.

Відповідно до Наказу Міністерства внутрішніх справ України від 11.01.2016 р. № 4 «Про затвердження Порядку та умов виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського»³³⁷ поліцейський вважається таким, що виконує службові обов'язки, якщо він забезпечує виконання основних завдань та повноважень поліції, визначених Законом України «Про Національну поліцію», у тому числі під час участі в антитерористичній операції, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України або виконував основні завдання та повноваження міліції, що були визначені Законом України «Про міліцію».

Для виплати допомоги у разі часткової втрати працездатності без визначення інвалідності чи в разі визначення інвалідності поліцейський подає:

1) заяву (рапорт) про виплату грошової допомоги у зв'язку з установленням втрати працездатності чи інвалідності;

2) довідку медико-соціальної експертної комісії про результати визначення ступеня втрати професійної працездатності (у відсотках);

3) довідку органу, установи, організації, підрозділу, яким попередньо було здійснено виплату одноразової грошової

³³⁷ Про затвердження Порядку та умов виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського : Наказ Міністерства внутрішніх справ України : від 11.01.2016 № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0163-16>

допомоги із зазначенням підстави та дати її призначення, розміру виплати (у разі отримання такої виплати);

4) копію довідки до акта огляду медико-соціальною експертною комісією;

5) копію постанови відповідної ВЛК щодо встановлення причинного зв'язку поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання;

6) копії акта розслідування нещасного випадку та акта, що свідчить про причини та обставини поранення (контузії, травми або каліцтва) поліцейського, зокрема про те, що воно не пов'язане з учиненням ним кримінального чи адміністративного правопорушення або не є наслідком учинення ним дій у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння або навмисного спричинення собі тілесного ушкодження, за формою, що затверджується МВС;

7) копію посвідчення інваліда війни (за наявності);

226 8) копії сторінок паспорта з даними про прізвище, ім'я та по

батькові і місце реєстрації;

9) копію документа, що підтверджує реєстрацію у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків (сторінки паспорта громадянина України - для особи, яка через свої релігійні переконання відмовляється від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомила про це відповідний контролюючий орган і має відповідну відмітку в паспорті).

Законом України «Про прокуратуру»³³⁸ передбачено, що прокурор підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Поховання прокурора, який загинув (помер) у зв'язку з виконанням службових обов'язків, або звільненого з посади, який помер внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень або іншої шкоди

³³⁸ Про прокуратуру : Закон України : від 14.10.2014 №1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

здоров'ю, пов'язаних з виконанням службових обов'язків, здійснюється за рахунок коштів, що виділяються органам прокуратури у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України. За сім'єю загиблого зберігається право на одержання житла на умовах і підставах, що існували на час загибелі прокурора.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 346 затверджено Порядок виділення коштів на поховання прокурора або особи, звільненої з посади прокурора, та визначення їх розміру³³⁹, яким визначено механізм виділення органам прокуратури коштів для компенсації витрат на поховання прокурора, який загинув (помер) у зв'язку з виконанням службових обов'язків, або особи, звільненої з посади прокурора, яка померла внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень або іншої шкоди здоров'ю, пов'язаних з виконанням службових обов'язків, та визначає їх розмір.

Витрати, пов'язані з організацією та проведенням поховання загиблого (померлого), здійснюються органами прокуратури за рахунок коштів державного бюджету, призначених для утримання органів прокуратури, на підставі договорів-замовлень, укладених виконавцем волевиявлення загиблого (померлого) або особою, що зобов'язалася поховати загиблого (померлого), з сільським головою або ритуальною службою.

Розмір коштів, що виділяються органам прокуратури на поховання загиблого (померлого), визначається з урахуванням середньої ціни на ритуальні послуги, що склалися у відповідному регіоні, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Вартість ритуальних послуг, визначених для забезпечення поховання, встановлюється відповідно до Єдиної методики визначення вартості надання громадянам необхідного мінімального

³³⁹ Порядок виділення коштів на поховання прокурора або особи, звільненої з посади прокурора, та визначення їх розміру : Постанова Кабінету Міністрів України : від 27.05.2015 р. № 346 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/346-2015-%D0%BF>

переліку окремих видів ритуальних послуг, реалізації предметів ритуальної належності, затвердженої наказом Держжитлокомунгоспу від 19 листопада 2003 р. № 194.

Компенсація витрат, пов'язаних з організацією та проведенням поховання загиблого (померлого), здійснюється органами прокуратури на підставі оригіналів розрахункових документів, які підтверджують видатки на оплату ритуальних послуг, шляхом перерахування коштів виконавцю волевиявлення або особі, що здійснила поховання загиблого (померлого), на банківський рахунок або видачі коштів готівкою.

Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України»³⁴⁰ передбачений соціальний захист працівників Національного бюро. Особи начальницького складу та працівники Національного бюро підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

228

У разі загибелі (смерті) особи начальницького складу або працівника Національного бюро під час виконання службових обов'язків сім'ї загиблого (померлого), а в разі її відсутності його батькам та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога в розмірі десятирічного розміру оплати праці (грошового забезпечення) загиблого (померлого) за останньою посадою, яку він займав, у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 113 затверджено Порядок та умови виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) особи начальницького складу або працівника Національного антикорупційного бюро під час виконання службових обов'язків³⁴¹.

³⁴⁰ Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України : від 14.10.2014 р. № 1698-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

³⁴¹ Порядок та умови виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) особи начальницького складу або працівника Національного антикорупційного бюро під час виконання службових обов'язків : Постанова Кабінету Міністрів України : від 01.03.2017 р. № 113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/113-2017-%D0%BF>

Працівники Національного бюро виконують службові обов'язки:

на території, в будівлях, у тому числі приміщеннях будівель, та спорудах Національного антикорупційного бюро, його територіальних органів та структурних підрозділів протягом робочого часу, включаючи перерви, установлені правилами внутрішнього розпорядку;

на шляху прямування на службу (роботу) або із служби (роботи), під час службових поїздок та відряджень;

поза територією Національного бюро або закріпленими за ним будівлями, у тому числі приміщеннями таких будівель, та спорудами, якщо працівник Національного бюро перебуває в таких місцях у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Грошова допомога виплачується рівними частинами всім членам сім'ї загиблого (померлого), а в разі їх відсутності - його батькам та утриманцям. Особи, які мають право на отримання грошової допомоги, визначаються відповідно до Сімейного кодексу України.

229

Виплата грошової допомоги не здійснюється, якщо загибель (смерть) працівника Національного бюро за висновком комісії з розслідування нещасного випадку є наслідком:

1) вчинення ним дій, які є кримінальним чи адміністративним правопорушенням або дисциплінарним проступком;

2) вчинення ним дій у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння;

3) навмисного спричинення собі тілесного ушкодження чи іншої шкоди своєму здоров'ю або самогубства (крім випадку доведення особи до самогубства, установленого судом);

4) подання особою завідомо неправдивих відомостей для виплати грошової допомоги.

Держава гарантувала суддям соціальний захист, в тому числі і шляхом соціального страхування³⁴².

Закон України «Про статус суддів» який втратив чинність з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» статтею 45 визначав соціальний захист суддів, який полягав у наступному: 1. Життя і здоров'я суддів підлягають обов'язковому державному страхуванню за рахунок державного бюджету на суму десятирічного грошового утримання за останньою посадою. 2. У разі загибелі (смерті) судді, що сталася у зв'язку з виконанням відповідно до закону службових обов'язків, сім'ї загиблого виплачується одноразова страхова сума за рахунок страхових платежів по обов'язковому державному особистому страхуванню суддів в розмірі десятирічного грошового утримання за останньою посадою. За сім'єю загиблого зберігається право на отримання і придбання жилого приміщення на умовах і підставах, які мали місце до загибелі судді, незалежно від стажу його роботи. 3. У разі заподіяння судді у зв'язку з виконанням відповідно до закону службових обов'язків каліцтва чи іншого стійкого ушкодження здоров'я, що виключає можливість продовження професійної діяльності, йому виплачується одноразова страхова сума за рахунок страхових платежів по обов'язковому державному особистому страхуванню суддів в розмірі п'ятирічного заробітку. Крім того, йому щомісячно виплачується компенсація в розмірі різниці між втраченим заробітком і призначеною пенсією без врахування одноразової страхової суми. За ним також зберігається право на отримання і придбання жилого приміщення відповідно до положень статті 44 цього Закону, незалежно від тривалості роботи на посаді судді. Коли заподіяне каліцтво чи інше пошкодження здоров'я не призвело до стійкої втрати працездатності, виплачується одноразова страхова сума за рахунок страхових

³⁴² Кучма О. Л. Право судді на соціальне страхування: результати судової реформи / О. Л. Кучма // Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного ф-ту ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – 2013. - №4. – С.136

платежів по обов'язковому державному особистому страхуванню суддів в розмірі річного заробітку³⁴³.

Порядок та умови державного обов'язкового страхування життя і здоров'я суддів затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 14.02.1994 р. № 89, яка в результаті здійснення судової реформи також втратила чинність.

Судова реформа, яка знайшла своє відображення в тому числі у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» не передбачає аналогічного соціального захисту суддів. Нинішній закон визначив, що життя і здоров'я суддів підлягають обов'язковому державному страхуванню за рахунок коштів Фонду соціального страхування України відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»³⁴⁴.

Кодексом цивільного захисту України³⁴⁵ передбачена виплата одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті), поранення контузії, травми, каліцтва) або захворювання чи інвалідності осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту на наступних умовах.

231

У разі загибелі (смерті) особи рядового чи начальницького складу служби цивільного захисту під час виконання службових обов'язків сім'ї загиблого (померлого), а в разі її відсутності - його батькам та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога у розмірі десятирічного грошового забезпечення загиблого (померлого) за останньою посадою, яку він обіймав, у порядку та на умовах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

У разі травми або поранення, заподіяного особі рядового чи начальницького складу служби цивільного захисту під час виконання службових обов'язків, а також інвалідності, що настала у період проходження служби або не пізніше ніж через три місяці після звільнення із служби, чи після закінчення цього строку, але

³⁴³ Про статус суддів : Закон України : від 15.12.1992 р. №2862 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2862-12>

³⁴⁴ Про судоустрій і статус суддів : Закон України : від 02.06.2016 р. №1402 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/card/1402-19/paran1418>

³⁴⁵ Кодекс цивільного захисту України : від 02.10.2012 № 5403 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/card/5403-17/paran1406>

внаслідок захворювання або нещасного випадку, що стався у період проходження служби, пов'язаного з виконанням службових обов'язків, залежно від ступеня втрати працездатності такій особі виплачується одноразова грошова допомога у розмірі до п'ятирічного грошового забезпечення за останньою посадою у порядку та на умовах, встановлених Кабінетом Міністрів України. Визначення ступеня втрати працездатності особою рядового чи начальницького складу служби цивільного захисту у період проходження служби у кожному випадку ушкодження здоров'я здійснюється в індивідуальному порядку відповідно до законодавства.

У всіх випадках розмір одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) особи рядового чи начальницького складу служби цивільного захисту не може бути меншим за стократний розмір прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на час виплати допомоги.

232

Якщо особа рядового чи начальницького складу служби цивільного захисту або члени її сім'ї одночасно має право на отримання одноразової грошової допомоги з підстав, передбачених цією статтею, та одноразової грошової допомоги або компенсаційної виплати, встановленої іншими законами, виплата відповідних грошових сум здійснюється за однією з підстав за вибором особи, яка має право на отримання таких виплат.

Порядок та умови виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), травми або поранення, захворювання чи інвалідності осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. №908.

ВИСНОВКИ

В умовах євроінтеграції України необхідно намагатись досягти рівня стандартів та якості життя, зміцненню соціальних зв'язків за рахунок державної підтримки осіб, не здатних самостійно досягти соціального благополуччя, які закладені у Загальній декларації прав людини, конвенціях і рекомендаціях Міжнародної організації праці, Європейської соціальної хартії, Європейському кодексі соціального забезпечення та інших документах. Це цілком відповідає сучасній міжнародній практиці соціального забезпечення населення у високорозвинутих країнах³⁴⁶.

В. Л. Костюк зазначає, що реформування соціальних допомог має за мету підвищення рівня та якості життя соціально вразливих категорій осіб, які, як правило, не мають права на пенсійне забезпечення. У цьому контексті, важливого значення набуває реформа державних соціальних допомог, урахувуючи те, що їх правове забезпечення в умовах сьогодення характеризується низкою вразливих чинників, що пов'язано із: 1) невідповідністю стану розвитку суспільства та держави; 2) невідповідністю розміру допомоги гідному рівню та якості життя; 3) ускладненістю механізмів реалізації, гарантування та правової охорони права на державну соціальну допомогу; 4) відсутністю ефективного правового забезпечення державних соціальних допомог, у тому числі щодо умов, порядку їх призначення та виплати; 5) відсутністю належних бюджетних джерел фінансування видатків на державні соціальні допомоги; 6) відсутністю належних механізмів державного нагляду (контролю), громадського контролю з питань призначення та виплати державних соціальних допомог. В умовах сьогодення відбувається складний процес формування новітнього законодавства про соціальні допомоги як складової законодавства про соціальний захист (соціальне

³⁴⁶ Сіньова Л.М. Проблеми законодавчого забезпечення соціальних допомог в умовах євроінтеграції України // Соціальне право. Науковий журнал. Випуск № 2/2017.- 151 с. – С. 115.

забезпечення), з урахуванням міжнародних соціальних стандартів, національного досвіду³⁴⁷.

Як вказує О. В. Тищенко вдосконаленню системи соціальних допомог та послуг сприятимуть наступні кроки: базуючись на вимогах ст. 46 Конституції України, розміри державних соціальних допомог, повинні бути не меншими за прожитковий мінімум, встановлений законодавством; задля ефективного впровадження загальнодержавної політики підтримки сімей з дітьми, необхідно повернутись до встановлених раніше розмірів державної допомоги при народженні дитини, у порядку її збільшення в залежності від кількості народжених дітей; відновити виплати допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; з метою гуманізації соціально-забезпечувального законодавства, встановити віковий критерій, що надає право на державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію – виходячи з пенсійного віку, визначеного законодавством України – 60 років; прийняти Закон України «Про соціальне замовлення у сфері надання соціальних послуг», в якому визначити стандарти якості соціальних послуг та встановити відповідальність за недотримання таких стандартів постачальниками послуг³⁴⁸.

Н. І. Вознюк підкреслює, що встановлення ознак державних соціальних допомог, юридичне закріплення їх поняття та класифікації, розміщення переліку всіх видів допомог в єдиному нормативно-правовому акті сприятиме більш повній реалізації громадянами на соціальний захист. Прийняття Соціального кодексу України дозволило б усунути розбіжності між окремими нормативно-правовими актами, уніфікувати та спростити порядок призначення державних соціальних допомог, реалізувати норми

³⁴⁷ Костюк В. Л. Державні соціальні допомоги: поняття, ознаки, основні види та тенденції розвитку / В. Л. Костюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17kvltr.pdf>.

³⁴⁸ Тищенко О. В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі : монографія / О.В. Тищенко. – К. : ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 394 с. – С. 315.

Конституції України та підвищити стандарти соціального захисту громадян³⁴⁹.

Вважаємо за доцільне прийняття Кодексу соціального забезпечення, в якому необхідно передбачити розділи, які визначають правове регулювання страхових допомог, та розділи, які визначають правове регулювання нестрахових допомог.

Також необхідно переглянути механізми обрахунку та фінансові складові соціальних стандартів, споживчого кошику, прожиткового мінімуму та привести їх у відповідність до реальної купівельної спроможності отримувачів соціальних допомог.

Важливо при внесенні змін до Законів України передбачати, щоб дані зміни набирали чинності одночасно з підзаконними актами, які встановлюють механізм реалізації законодавчих норм. Це унеможливило б ситуації, коли соціальний випадок вже настав, але сторони правовідносин не в змозі його врегулювати через відсутність правового механізму.

³⁴⁹ Вознюк Н. До питання про поняття та види державної соціальної допомоги // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://historylaw.eunu.edu.ua/publ/2_92_2014/rozdil_3_aktualni_problemi_civilistiki/n_voznjuk_do_pitannja_pro_ponjattja_ta_vidi_derzhavnikh_socialnikh_dopomog/26-1-0-132

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Андреев В. С. Право социального обеспечения в СССР: учебн. [для вузов по спец. «Правоведение»] / В. С. Андреев. – 3-е изд., доп. и перераб. – Москва: Юрид. лит., 1987. – 349 с.

2. Андрійів В. М. Окремі питання правового регулювання та забезпечення соціальними допомогоюми за законодавством України // Проблеми правового забезпечення праці та соціального захисту населення України в сучасних умовах: [Збірник матеріалів круглого столу] / За ред. канд. юрид. наук, доц. Шумної Л.П. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2007. – С. 169 – 173.

3. Андрійів В. В. Державні допомоги як вид соціальної підтримки. Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Право», Випуск 2, 2015 - С. 318-323.

4. Андрійів В. В. Допомога на поховання як вид соціальної підтримки. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Сер. Право вип.35. ч.2. Т.2. - С.20-23.

5. Андрієнко І. С. Правове регулювання державних соціальних допомог малозабезпеченим особам в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 – «Трудове право; право соціального забезпечення» / І. С. Андрієнко. – Львів, 2010.

6. Андрієнко І. С. Всезагальність соціального забезпечення в контексті надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим особам. Південноукраїнський правничий часопис. 2-2013. С.67-69.

7. Антропов В. В. Социальная помощь в Германии / В.В. Антропов // Труд за рубежом, 2002. – № 3. – С. 101 – 110.

8. Антропов В. В. Система социального обеспечения во Франции: опыт и перспективы / В.В. Антропов // Труд за рубежом, 2005. – № 2. – С. 96 – 116.

9. Антропов В. В. Система социальной защиты в Великобритании / В.В. Антропов // Труд за рубежом, 2005. – № 3. – С. 37 – 54.

10. Антюшина Р. М. Трудовые отношения, условия труда и социальная поддержка трудящихся в Швеции / Р.М. Антюшина // Труд за рубежом, 2003. – № 1. – С. 91 – 112.

11. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять/ Н.Б.Болотіна // Право України. – 2000. – № 4. – С. 35 – 39.

12. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: Навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 663 с. — (Вища освіта ХХІ століття). - С. 106.

13. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України автореферат к.ю.н. 12.00.05 – Національний університет «Одеська юридична академія» 2015., - С.15.

14. Бориченко К. В. Гарантії права сімей із дітьми на соціальний захист / К. В. Бориченко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Kaitanskyi_Vorichenko15.pdf

15. Бориченко К. В. Міжнародні гарантії права сімей з дітьми на соціальний захист. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. Серія Право. Випуск 36. Том 1. С. 42-45.

16. Бориченко К. В. Становлення та розвиток законодавства про соціальний захист сімей з дітьми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. №5 С.79-83.

17. Буяшенко В. В. Соціальна допомога в контексті повсякденності Гуманітарний вісник ЗДІА випуск 39. 2009. С.161-173.

18. Безробіття: суть, причини, види // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/4525/132>

19. Безробіття та шляхи зниження його рівня // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://referat-ok.com.ua/ekonomika-praci/bezrobittya-ta-shlyahi-znizhennya-iogo-rivnya>

20. Білик І. О. «Втрата працездатності» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/23359>

21. Васильєва Ю. В. Кодифікація російського законодавства о соціальному забезпеченні: теоретическіе і практическіе проблемы: Автореф. ... дис. докт. юрид. Наук / Ю.В. Васильєва. – М., 2010. – 42 с.

22. Вербець В. В. Соціологія. Навчальний посібник / В. Вербець, О. Субот. – К.: КОНДОР, 2009. – 550 с.

23. Вознюк Н. До питання про поняття та види державної соціальної допомоги // [Електронний ресурс]. – Режим

доступу:http://historylaw.eenu.edu.ua/publ/2_92_2014/rozdil_3_a_ktualni_problemi_civilistiki/n_voznjuk_do_pitannja_pro_ponjattja_ta_vidi_derzhavnikh_socialnikh_dopomog/26-1-0-132

24. В Україні побільшало безробітних – на одну вакансію претендують 16 осіб // [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/v-ukrayini-pobilshalo-bezrobitnih-na-odnu-vakansiyu-pretenduyut-16-osib-593022.html>

25. Гаврилова О. О. Особливості надання працівнику допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю внаслідок нещасного випадку на виробництві / О. О. Гаврилова // Актуальні проблеми держави і права. - 2014. - Вип. 73. - С. 432-437.

26. Горда Ю. Ю. Проблема безробіття в Україні та шляхи її вирішення // Буковинська державна фінансова академія. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67665.doc.htm

27. Гетьманенко Ю. О., Тахтарова К. А. Зарубіжний досвід регулювання зайнятості молоді. / Ю.О. Гетьманенко, К.А. Тахтарова// Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект . – 2011. – Т.2. – С.51-58.

28. Грищенко Ю. О. Матеріальне забезпечення економічно активного населення через соціальне страхування на випадок безробіття / Ю. О. Грищенко // Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Випуск 2. 2014 С.938-941.

29. Гребенник С. Основні напрями державного регулювання соціального захисту населення України. / С. Гребенник // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К., 2004. — Вип. 5. — С. 176-186.

30. Деркачева Т. В. Правовое регулирование государственной социальной помощи (Федеральный и региональный аспекты): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Т.В. Деркачева. – Москва, 2002. – 265 с.

31. Денисюк М. М. Про правову підставу надання соціального забезпечення сім'ям з дітьми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014 №8 С.185-188.

32. Діденко І. В. Правові підстави допомоги на поховання / Іван Васильович Діденко. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – №4. – С. 25–29.

33. Допомога малозабезпеченим сім'ям – 2016 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.i-law.kiev.ua/%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B7%D0%B0D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5>

%D0%BD%D0%B8%D0%BC-
%D1%81%D1%96%D0%BC%D1%8F%D0%BC/

34. Завіновська Г. Т. Безробіття і його види // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/316/39/1/2/>

35. Ершов В. А. Право соціального забезпечення / В.А. Ершов, І.А. Толмачев. – М.: ГроссМедиа, 2009. – 312 с.

36. Иванова Р. И. Правоотношение по социальному обеспечению в СССР: [монография] / Р.И. Иванова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 176 с.

37. Іншин М. І. Правове регулювання отримання соціальної допомоги дітьми-інвалідами Topical issues of law: theory and practice. №27. 2013 С.17-23.

38. Івченко І. О. Право дітей з обмеженими можливостями на державну соціальну допомогу. Юридичні і політичні науки. Держава і право. Випуск 56. С.327-333.

39. Кашперук А. В. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту безробітних. / А. В. Кашперук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/7698/%CA>

40. Кильдюшева О. А. Феномен бедности в социальной структуре современного российского общества: автореф. дисс.... канд. соц. наук. 22.00.04 / О.А. Кильдюшева, РГБ. – М., 2005. – 23 с.

41. Кім Т. І. Безробіття в трансформаційній економіці: причини, форми, тенденції: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01. / Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна / Т. І. Кім – Х., 2003.

42. Коломойцев М. М. Прожитковий мінімум як критерій визначення розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 3-2. Том 1. 2015. С.81-84.

43. Коломойцев М. М. Правове регулювання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Автореф.

к.ю.н. 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення Дніпропетровськ – 2015 Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ МВС України. С.15.

44. Коломієць О. О. Демографічне, соціальне та економічне значення допомоги при народженні дитини в період економічної кризи. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Вип.5 ч.3. 2014 С.226-231.

45. Коломієць О. О. Монобатьківські сім'ї: соціальний захист і самозабезпечення / О. О. Коломієць // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/20-1444308245.pdf>

46. Костенко Л. М. Психологічний супровід як засіб психологічної реабілітації безробітних // [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/727652/>

47. Костюк В. Л. Державні соціальні допомоги: поняття, ознаки, основні види та тенденції розвитку / В. Л. Костюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17kvltr.pdf>.

48. Коваленко С. О. Державна політика України у сфері соціального захисту безробітних: поняття та загальна характеристика. Наукові праці. Державне управління Випуск 153. Том 165. С.36-39.

49. Коваленко С. Розвиток державної політики України у сфері соціального захисту безробітних: можливості впровадження зарубіжного досвіду. / С. Коваленко // Вісник Національної академії державного управління С.231-238.

50. Коваленко Л. О. Організація надання соціальної допомоги населенню в Україні / Л. О. Коваленко, О. В. Товстиженко. // Наука й економіка. – 2016. – №1. – С. 86–92.

51. Корнієнко С. Механізми формування та здійснення

державної політики у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю. Вісник Національної академії державного управління. Соціальна і гуманітарна політика. С.239-246, С.241.

52. Краузе О. І. Концепція змішаного регулювання зайнятості населення України // Актуальні проблеми економіки. - 2005. - № 10. - С. 167-172.

53. Крамаренко Л. В. Наукові основи організаційно-правового механізму соціальної допомоги багатодітним сім'ям / Л. В. Крамаренко // – [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11klfsdu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11klfsdu.pdf)

54. Кропельницька С. О. Соціальне страхування: навч. посібн. / С.О. Кропельницька, Т.В.Солоджук [Вид. 2, перероб. та доп.] – К.: Центр учбової літератури, 2013. - 336 с. С. 98.

55. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці. - К.: КНЕУ, 2002. - 182 с.

56. Клименко О. Ю. Ключові складові соціальної підтримки дітей в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна №1148, 2015 р. С.151-156.

57. Кундицький О. О. Страхування на випадок безробіття як інструмент фінансового забезпечення розвитку робочої сили в Україні / О.О. Кундицький // Стратегія економічного розвитку України. – 2009. - №24-25. – С. 63-68.

58. Кулішов В. В. Мікроекономіка: Основи теорії і практики. Навчальний посібник. 2 –ге вид., стереотипне. – Львів: «Магнолія плюс» 2006. – 337 с.

59. Кулішов В. В. Мікро - Макроекономіка. Підручник. –Львів: «Магнолія 2006». 2008. – 488 с.

60. Кучма О. Л. Страховий стаж як категорія трудового права і права соціального забезпечення України [монографія] / Кучма О.Л. — Київ — 2013. — 202 с. С.62-63.

61. Кучма О. Л. Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні. Монографія. – К.: Освіта України, 2016. – С.147

62. Кучма О. Л. Право судді на соціальне страхування: результати судової реформи / О. Л. Кучма // Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного ф-ту ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – 2013. - №4. – С.136

63. Лактіонова О. Л. Європейський досвід державної підтримки сімей з дітьми. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. С.120-124, С.123.

64. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: [навч. посіб.] / Е. Лібанова, О. Палій. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 494 с.

65. Лушникова М. В. Курс права соціального забезпечення / М.В. Лушникова, А.М. Лушников. – 2-е изд., доп. – М.: «Юстицинформ», 2009. – 636 с.

66. Лупина О. М. Організаційно-правові форми соціального забезпечення громадян у зв'язку з хворобою. Право і безпека. 2013. №1(48). С.167-172.

67. Макроекономіка: Економічний цикл, зайнятість та безробіття // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuz-ekonomika.com>

68. Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения: Учебник / Е.Е. Мачульская. – М.: ИД Юрайт, 2010. – 692 с.

69. Малюга Л. Ю. Соціальний захист інвалідів та постраждалих внаслідок катастрофи на ЧАЕС в Україні: Навч. посіб. / Л. Ю. Малюга. – К.: Алерта, 2016. – 324 с.

70. Медведев О. М. Правовые проблемы обеспечения занятости населения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Моск. гос. ун-т. / О. М. Медведев – М., 1994. – С.32-33.

71. Мельничук Л. М. Європейський досвід реалізації сімейної політики. Університетські наукові записки. – 2007. - №4(24), С.432-437.

72. Минина Л. Т. Стратегии социологического исследования бедности / Л.Т. Минина, В.Н. Волчкова // СОЦИС, 1999. – № 3 – С. 18 – 23.

73. Міхеєва О. Ю. Характеристика основних форм та методів соціальної підтримки сімей / О. Ю. Міхеєва // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.– Випуск 22: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – С. 159-167.

74. Момотюк Л. Є. Особливості формування соціальних гарантій у ринковій економіці / Л.Є. Момотюк // Фінанси України, 2003. – № 7. – С. 84 – 89.

75. Нечай А. Удосконалення правового забезпечення соціальної допомоги в Україні / А. Нечай // Малий і середній бізнес, 2001. – № 1 – 2. – С.67 – 71.

76. Никитин С. М. Распределение доходов и социальная защита населения в развитых странах / С.М. Никитин, М.П. Степанов // Труд за рубежом, 2004. – № 3. – С. 3 – 24.

77. Новіков В. М. Концептуальні засади соціально орієнтованої економіки: практика європейських країн / В. Новіков, З. Сіройч // Україна: аспекти праці, 2004. – № 6. – С. 30 – 35.

78. Новікова О. Концепція соціальної політики України / О. Новікова // Соціальна політика і соціальна робота, 1998. – № 1 – 2. – С. 5 – 14.

79. Овчарова Л. Н. Бедность в России / Л.Н. Овчарова // Мир России, 2001. – №1. – С. 171 – 178.

80. Осокіна В. Страхування від безробіття як чинник регулювання зайнятості населення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка – (Економіка ; Вип. 81/82) – Київ, 2006. – С. 116-118.

81. Панасюк О. Т. До проблеми соціального забезпечення державних посадових осіб / О.Т. Панасюк, Д.С. Гоменюк // Форум права, 2010. – № 2. – С. 359 – 362.

82. Панцир С. Безробітний, робітник, роботодавець: Закон України "Про зайнятість населення": відкладені спроби удосконалення // Профспілки України : Всеукраїнський науково-популярний і методичний журнал / Федерація профспілок України. – Київ, 2005. – № 4. – С. 52-66.

83. Пастухова А. А. Фактори, що впливають на безробіття в Україні / А.А. Пастухова // Управління розвитком. - 2013. - № 16. - С. 36 – 38.

84. Пазюк О. Проблеми безробіття в Україні // Україна: аспекти праці. - 2005. - № 2. - С. 3-10.

85. Право соціального забезпечення: навч. посіб. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [за ред. П.Д. Пилипенка]. – К.: Ін Юре, 2006. – 496 с.

86. Право соціального забезпечення: навч. посіб. / авт.: С. М. Прилипко, Г. С. Гончарова, В. В. Юровська, О. О. Конопельцева; за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", 2013. – 126 с.

87. Право социального обеспечения России: учебник / М.О. Буянова, К.Н. Гусов, (и др.); под ред. К.Н. Гусова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2008. – 640 с.

88. Правове регулювання соціального обслуговування населення в сучасних умовах: проблеми теорії та практики : монографія / В.О. Гончаров, С.М. Прилипко, Л.П. Шумна, О.М. Ярошенко; За наук. ред. проф. Ярошенка О.М. – Харків : Юрайт, 2012. – 312 с.

89. Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / С. В. Попов; Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. - Сімф., 2008. – С. 151.

90. Попов С. В. Форми реалізації права на працю: проблеми теорії та практики : [Монографія] / С. В. Попов. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. – С. 29, 37.

91. Попов Г., Томіленко В. Деякі проблеми соціального захисту дітей-інвалідів в Україні / Г.В. Попов,

В. П. Томіленко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 31-2013. - № 3. - С. 74-77.

92. Полупанов М. И. Пособия по социальному обеспечению в СССР: учебное пособие для студентов вузов / М. И. Полупанов. – М. : М-во высш. и сред. спец. образов. СССР. Все- союз. заоч. юрид. ин-т, 1976. – 64 с.

93. Похиленко І. С. Класифікація ритуальних послуг. Юридичний вісник 4(37) 2015. - С.125-128.

94. Райзберг Б. А. Государственное управление экономическими и социальными процессами / Б.А. Райзберг. – М., 2005. – 384 с.

95. Римашевская Н. М. Бедность и маргинализация населения / Н.М. Римашевская // СОЦИС, 2004. – № 4. – С. 20 – 32.

96. Реут А. Г. Сучасний стан та ефективність системи соціальної допомоги в Україні. Вісник Хмельницького національного університету 2010, №4 Т.4 - С.292-300.

97. Рудик В. Зміст поняття «соціальна допомога в теорії та законодавстві» / В. Рудик [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Yurukr/2011_11/10.pdf.

98. Рудик В. Проблеми правового регулювання соціальної допомоги на дітей одиноким матерям. Юридична Україна № 4/2012 - С.56-59.

99. Сажина М. А. Основы экономической теории: учебн. пособие / М.А. Сажина, Г.Г. Чубиков. – М.: Экономика: Техлит, 1996. – 365 с.

100. Самуэльсон П. Экономика: в 2 т. Т. 1 / П. Самуэльсон – М.: Ангон: Машиностроение, 1994. – 331 с.

101. Сіньова Л. М. Соціальні допомоги в умовах євроінтеграції України // Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу, 06 червня 2017 р., м. Київ / за ред. проф. Р.С. Мельника, відпов.

ред. к.ю.н. Л.Ю. Малюга – Єреван : Видавництво Eurasian Social Science Association, 2017. – 104 с. – С. 82-85.

102. Сіньова Л. М. Проблеми законодавчого забезпечення соціальних допомог в умовах євроінтеграції України // Соціальне право. Науковий журнал. Випуск № 2/2017.- 151 с. – С. 113 – 119.

103. Сіньова Л. М. Правове регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції // Юридичний науковий електронний журнал. Електронне наукове фахове видання. – № 6/2016. – С. 113-116.

104. Сіньова Л. М. Правове становище учасників антитерористичної операції: термінологічний аспект // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право» : – № 5/2016. – С. 157–160. www.par.in.ua

105. Сибрбаев Е. Между серединой и низами: Бедность еще существует / Е. Сибрбаев // Социология, 2002. – № 11. – С. 32 – 38.

106. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / В.А. Скуратівський, О.М. Палій. – К.: МАУП, 2002. – 199 с.

107. Соціальні трансформації: міжнародний і вітчизняний досвід: монографія / В.М. Новіков, Н.П. Сітнікова, Л.А. Мусіна, В.В. Семенов; за ред. В.М. Новікова; НАНУ, Ін-т економіки. – К.: НАНУ, Ін-т економіки, 2003. – 253 с.

108. Соловійов О. В. Фонд соціального страхування України як суб'єкт загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Право та інновації №1(13) 2016. С.179-184.

109. Сокол М. В. Малозабезпеченість як один із юридичних фактів виникнення відносин по соціальній допомозі. Юрист України. №2 (23) 2013, С.118.

110. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские: Пер. с англ. / Г. Спенсер – Минск: Современ.

літератор, 1998. – 1408 с.

111. Стрепко В. Л. Про універсальність та адресність допомог за правом соціального забезпечення / В. Л. Стрепко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_yu/2009_48/1971br48.pdf.

112. Сычева В. С. Измерение уровня бедности: история вопроса / В.С. Сычева // СОЦИС, 1996. – № 3. – С. 16 – 23.

113. Суринов А. Е. Доходы населения. Опыт количественных измерений / А.Е. Суринов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 316 с.

114. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. / Б. І. Сташків – К.: Знання, 2005. – 405 с.

115. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні: Підручник. / І. М. Сирота. – Х.: Одісей, 2007. – 408 с.

116. Синчук С. М. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studopedia.org/9-113645.html>

117. Синчук С. М. Цільове спрямування як критерій видового поділу соціальних допомог Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення зб. наук. пр.: матеріали І міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; ред.: М.І. Іншин, Н.М. Хуторян, В.І. Щербина. – Київ: Ніка-Центр, 2013. – 676 с.

118. Тарасенко В. С. Поняття та види соціальних допомог // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки". – 2014. - № 2/2. – С. 117-121.

119. Тарасенко В. С. Правові аспекти матеріального забезпечення дітей-інвалідів / В. С. Тарасенко // Актуальні проблеми держави і права. - 2005. - Вип. 25. - С. 373-376, С.376.

120. Тарасенко В. С. Державна соціальна допомога як вид матеріального забезпечення дітей-інвалідів. Актуальні проблеми держави і права. 2011 - С.144-149, С.148.

121. Тищенко О. В. Поняття права соціального забезпечення: теоретичні аспекти / О.В. Тищенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 26. – С. 115 – 119.

122. Тищенко О. В. Соціальна робота та права людини : навчальний посібник. – К. : ВГЛ «Обрії», 2010. – 240 с.

123. Тищенко О. В. Соціально-правовий захист вразливих верств населення України: наук.-практ. посіб. / Олена Володимирівна Тищенко. - К.: ВГЛ «Обрії», 2011. – 336 с.

124. Тищенко О. В. Проблеми правового регулювання виплати пенсій за віком громадянам України, які виїхали на постійне місце проживання за кордон / О. В. Тищенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. - №5. – С.66-72.

125. Тищенко О. В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі : монографія / О.В. Тищенко. – К. : ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 394 с.

126. Уржинский К. П. Трудоустройство граждан в СССР / К. П. Уржинский. – М.: Юрид. лит., 1967. – С.13.

127. Феномен української бідності // Соціальний захист. – 2015. – № 9-10. – С. 6.

128. Фесенко А. М. Безробіття як комплексна соціальна проблема. / А. М. Фесенко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. - 2008. - Т. 103, Вип. 90. - С. 66-70.

129. Харин К. С. Право социального обеспечения: Учебное пособие / К.С. Харин. В 2 ч., Ч 1. – СПб. 2000. – 360 с.

130. Хомич І. Ю. Особливості соціальної допомоги як форми соціального забезпечення населення України // І.Ю. Хомич // Форум права, 2013. – № 3. – С. 717 – 724.

131. Чабан В. В. Рівень життя населення в Україні Науковий вісник Херсонського державного університету вип.10 ч.4. 2015. – С.156-160.

132. Чічкань М. В. Правове регулювання соціального захисту інвалідів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / М. В. Чічкань. - Харків, 2009. – 20 с.

133. Чишкала Л. А. Вдосконалення державної допомоги малозабезпеченим сім'ям / Л. А. Чишкала // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2014-3/doc/5/11.pdf>

134. Чеховська І. В. Світовий досвід сімейної політики Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право), (49) 2010 С.161-170.

135. Чеховська І. В. Державна матеріальна підтримка сімей в Україні: проблеми та напрями реформування. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 25 (64). 2012. №1. С.342-352.

136. Шабанов Р. І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття : монографія Р. І. Шабанов. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 78.

137. Шаварина М. П. Проблеми та шляхи вдосконалення соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Наукові записки. Серія «Економіка». Вип.23. С.252-256.

138. Шлапко Т. Характеристика інвалідності як однієї з підстав виникнення пенсійних правовідносин / Т. Шлапко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_CPD/Shlapko_002.pdf

139. Шекета Є. Ю. Механізм попередження довготривалого безробіття: імперативи формування та напрями розвитку (на прикладі Карпатського регіону України): дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. / Івано-Франківський університет імені В. Стефаника / Є. Ю. Шекета - Івано-Франківськ, 2015. - С.41.

140. Юровська В. В. Правове регулювання відносин в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / В. В. Юровська; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2005. – 20 с.

141. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 232 с.

142. Яригіна Є. П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми як елемент соціального захисту населення України. Автореферат к.ю.н. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого Харків 2015 - 18 с.

КУЧМА Ольга Леонідівна
СІНЬОВА Людмила Миколаївна

**ДОПОМОГИ ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**
Монографія

Рекомендовано до друку Вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 29.11.2017 р.)

В авторській редакції

Підписано до друку 03.01.2018. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 14,65.
Обл. вид. арк. 12,27. Наклад 200 прим.
№ зам. 0301/18

Виготовлювач: ФО-П Поліщук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49